

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЩЕРБАНЬ ЄВГЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 340.5; 341.645.2

**ДИСЕРТАЦІЯ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ
МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ**

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Є.В. Щербань**

Науковий керівник **Камінська Наталія Василівна**, доктор юридичних наук,
професор

Київ-2021

АНОТАЦІЯ

Щербань Є.В. Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню процесу імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду у національне законодавство. Проаналізовано доктринальні джерела і методологію дослідження, поняття, передумови прийняття і правову природу Римського статуту, поняття та форми, способи і моделі, конституційно-правові засади забезпечення його імплементації в Україні, інших пострадянських та європейських країнах.

Імплементація Римського статуту є однією з умов належного здійснення певних прав та свобод людини і громадянина, зокрема права на судовий захист та ін. Це організаційно-правова діяльність держави в особі уповноважених суб'єктів, що реалізується в законодавчо визначеному порядку і складається з послідовних законодавчих та інших процедур, спрямованих на забезпечення здійснення юрисдикції МКС стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини у порядку, визначеному Римським статутом.

Підкреслено, що класифікація моделей та способів імплементації Римського статуту у практиці зарубіжних країн зумовлена такими основними підходами: 1) прийняття законодавчого акту, спрямованого на здійснення імплементації, який буде мати пріоритет над національними законами та іншими нормативно-правовими актами при виникненні протиріч стосовно юрисдикції МКС; 2) внесення змін та доповнень до конституції та інших нормативно-правових актів; 3) внесення змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжується прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС.

Вивчення історичного досвіду дозволило узагальнити спроби утворити постійно діючий міжнародний судовий орган, що передував МКС, а саме міжнародний судовий орган для притягнення до відповідальності осіб, якими порушено Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у воюючих арміях 1864 р., Верховний суд міжнародного правосуддя щодо злочинів проти міжнародного громадського порядку й універсального міжнародного права 1920 р., Міжнародний воєнний трибунал (*ad hoc*), міжнародний кримінальний суд.

Аналіз конституційно-правового забезпечення імплементації Римського статуту у зарубіжних країнах демонструє такі тенденції: 1) як і Конституція України, Основні закони Франції, Люксембургу та Португалії також доповнено аналогічними нормами про визнання юрисдикції МКС на умовах, визначених Римським статутом; 2) Фінляндія, Швейцарія, Нідерланди обрали спосіб імплементації Римського статуту шляхом ухвалення окремих законів («Про імплементацію положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду та про застосування Статуту», «Про міжнародну правову допомогу з кримінальних питань», «Про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом», внесено відповідні поправки до кримінальних кодексів; 3) Норвегія, Канада, Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Швеція, ПАР здійснили імплементацію Статуту в національне законодавство після його ратифікації; 4) Німеччиною застосовано спосіб внесення змін до Конституції, за результатами чого було забезпечено узгодженість Статуту з нормами національного законодавства, прийнято новий Кримінальний кодекс та Закон «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом»; 5) досвід пострадянських країн засвідчує, що недостатньо лише у кримінальні і кримінальні процесуальні кодекси імплементувати норми Римського статуту, доцільним є прийняття спеціального закону про співробітництво з МКС.

Виокремлено ключові засади імплементації Римського статуту та визнання юрисдикції МКС, що впливають з їх правової природи та особливостей національної правової системи, і включають: принцип

комплементарності МКС відносно національної судової системи; «*ne bis in idem*»; принцип невидачі власних громадян; імунітетів посадових осіб; помилування та ін. Договірний характер природи юрисдикції Суду свідчить про те, що право держав здійснювати правосуддя за національним законодавством є первинним.

Визначено оптимальний для України спосіб імплементації Римського статуту на конституційно-правовому рівні, пов'язаний з прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС, що супроводжуються внесенням змін і доповнень до відповідних законодавчих актів. Зроблено висновок про те, що Основний Закон держави, є, по-перше, гарантією дотримання державою прав і свобод громадян, відповідальних за особливо тяжкі злочини, стосовно щодо яких здійснюється юрисдикція МКС; по-друге, правовою основою для здійснення такої юрисдикції стосовно визначеного кола своїх громадян у порядку, встановленому Статутом.

З огляду на підписання Україною Римського статуту в 2000 р., приєднання до Угоди про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду 2002 р., а також Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 р., Україна зобов'язана ратифікувати та імплементувати в національне законодавство норми Статуту, а також пов'язані з ним документи.

На цій основі визначено систему суб'єктів забезпечення імплементації Римського статуту, що включає Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство закордонних справ України, Конституційний Суд України, Міжвідомчу комісію з імплементації міжнародного гуманітарного та кримінального права в Україні, інші органи. Підкреслено визначальну роль Верховної Ради України у питанні ратифікації міжнародного договору на підставі конституційних положень і Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», а також Конституційного Суду України, що уповноважений приймати висновки щодо

відповідності Конституції України міжнародного договору, надати його юридичну оцінку та загалом прийняти подальше рішення про ратифікацію Римського статуту Україною.

Розроблено проект Закону України «Про співробітництво України з Міжнародним кримінальним судом», у якому визначені компетентні державні органи влади України, відповідальні за співробітництво з МКС, а також форми надання взаємної правової допомоги у процесі такого співробітництва. Запропоновано визначити Міністерство юстиції України національним органом, відповідальним за координацію співробітництва між МКС та Україною.

Загалом державна політика України у цій сфері повинна бути системною і послідовною, науково обґрунтованою, відображати національні інтереси держави, спрямовуватись на забезпечення прав і свобод людини та громадянина за загальновизнаними демократичними стандартами.

Ключові слова: Конституція України, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, правова природа, ратифікація, юрисдикція, імплементація, законодавство, забезпечення.

ANNOTATION

Shcherban E.V. Constitutional and Legal Support for the Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the research of the process of implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court into the Ukraine's national legislation. Doctrinal sources and research methodology, concepts, preconditions of adoption, legal nature of the Rome Statute, concepts and forms, models and methods of implementation of the Rome Statute, constitutional and legal bases of its implementation in Ukraine, other post-Soviet and European countries were analyzed.

The implementation of the Rome Statute is one of the conditions for the proper exercise of human and civil rights and freedoms, including the right to judicial protection and others. This is an organizational and legal activity of the state represented by authorized entities, which is implemented in the manner prescribed by law and consists of consistent legislative and other procedures aimed at ensuring the jurisdiction of the ICC over persons responsible for particularly serious crimes defined by the Rome Statute.

It is emphasized that the classification of models of implementation of the Rome Statute in the practice of foreign countries is due to the following main prerequisites: 1) the adoption of legislative act aimed at implementation, which will take precedence over national laws and regulations in case of conflicts over the jurisdiction of the ISS; 2) making amendments or additions to constitution and other current legislation; 3) making changes and additions to the relevant legislation, accompanied by the adoption of special legislation on cooperation with the ICC.

The study of historical experience has made it possible to generalize attempts to establish a permanent international judicial body preceding the ICC, namely an international judicial body for bringing to responsibility those who violated the Geneva Convention on the Amelioration of the Wounded and Sick in Armed Forces

of 1864, - the Supreme Court of International Justice crimes against international public order and universal international law (1920), the International Military Tribunal (ad hoc), the International Criminal Court.

The analysis of the constitutional and legal support for the implementation of the Rome Statute in foreign countries shows the following tendencies: 1) just as the Constitution of Ukraine, the basic Laws of France, Luxembourg and Portugal are supplemented by similar norms on recognition of the ICC jurisdiction under the conditions set out in the Rome Statute; 2) Finland, Switzerland, the Netherlands have chosen the methods of implementation of the Rome Statute by adopting separate laws («On the implementation of legislative provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court and the application of the Statute», «On international legal assistance in criminal matters», «On cooperation with the International Criminal Court») and appropriate amendments to criminal codes; 3) Norway, Canada, France, the Netherlands, Portugal, Spain, Sweden, and South Africa implemented the Statute into national law after ratification; 4) Germany applied the method of amending the Constitution, as a result of which the Statute was harmonized with the norms of national legislation, thanks to which there were adopted the new Criminal Code and the Law «On Cooperation with the International Criminal Court»; 5) the experience the post-Soviet countries testifies that it is not enough just to implement the provisions of the Rome Statute in the Criminal Procedure Code, it is advisable to adopt a special law on cooperation with the ICC.

There were singled out the key principles of implementation of the Rome Statute and recognition of the jurisdiction of the ICC, arising from their legal nature and features of the national legal system, which include: the principle of complementarity of the ICC with respect to the national judicial system; «ne bis in idem»; the principle of non-extradition of own citizens; immunities of officials; pardon, etc. There was determined the optimal way for Ukraine to implement the Rome Statute at the constitutional and legal level, which is related to the adoption of special legislation on cooperation with the ICC, and accompanied by amendments to the relevant

legislation. The contractual nature of the Court's jurisdiction indicates that the right of States to administer justice under national law is primary.

The thesis concludes that the Basic Law of the state is, firstly, a guarantee of the state's observance of the rights and freedoms of a citizen subjected to justice by the International Criminal Court, and secondly, a legal basis and a kind of permission to administer justice to its citizen by the International Criminal Court.

In view of Ukraine's signing of the Rome Statute in 2000, accession to the Agreement On Privileges And Immunities of the International Criminal Court in 2002, as well as the Ukraine–European Union Association Agreement, on the one hand and the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, in 2014, Ukraine is obliged to ratify and implement in national legislation the provisions of the Statute, as well as related documents.

On this basis, there was determined a system of subjects to ensure the implementation of the Rome Statute, which includes the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, the Constitutional Court of Ukraine, the Interdepartmental Commission on International Humanitarian and Criminal Law in Ukraine, other bodies. There was stressed the decisive role of the Verkhovna Rada of Ukraine in the ratification of an international treaty on the basis of constitutional provisions and the Law of Ukraine «On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine», as well as the Constitutional Court of Ukraine which is authorized to adopt conclusions on the compliance of an international treaty with the Constitution of Ukraine, to provide its legal assessment and, in general, to make further decisions on the ratification of the Rome Statute by Ukraine.

There has been developed a draft Law of Ukraine «On Cooperation of Ukraine with the International Criminal Court», which will identify the competent state authorities of Ukraine responsible for cooperation between the ICC and Ukraine, as well as forms of mutual legal assistance in such cooperation. It is proposed to designate the Ministry of Justice of Ukraine as a special public authority responsible for coordinating cooperation between the ICC and Ukraine.

In general, the state policy of Ukraine in this area should be systemic and consistent, scientifically sound, reflect the national interests of the state, aimed at ensuring human and civil rights and freedoms according to generally accepted democratic standards.

Key words: Constitution of Ukraine, Rome Statute, International Criminal Court, legal nature, ratification, jurisdiction, implementation, legislation, ensuring.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Щербань Є.В. Проблема упередженості національного судочинства через призму положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 190-196.

2. Щербань Є.В. The legal nature of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Visegrad Journal on Human Rights* 2019. № 4 (1). Р. 188-193. (Словаччина)

3. Щербань Є.В. Конституційно-правові основи імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 66-73.

4. Щербань Є.В. Принцип комплементарності як конституційно правова засада імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство України» *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 2018. № 3 (108). С. 58-66.

5. Щербань Є.В. Становлення та суть інституту представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. №6. С. 97-103.

6. Щербань Є.В., Камінська Н.В. Деякі питання імплементації Римського статуту про Міжнародний кримінальний суд. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 2020. № 2 (115). С. 138-143.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Щербань Є.В. Здійснення представництва юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження під час обшуку. Сучасні тенденції реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства: *збірник матеріалів науково-практичної конференції Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. (м. Київ, 2 лютого 2018 р.). К., 2018. С. 100-104.

8. Щербань Є.В. Проблеми визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на національному рівні. *Невідкладні заходи з протидії російської агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти*: збірник науково-практ. конфер. / Національна академія державного управління при Президентові України, Представництво Президента України в АРК (м. Київ, 4 вересня 2018 р.). К., 2019. С. 169-172.

9. Щербань Є.В. Конституційні моделі імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду країнами-учасницями Європейського Союзу. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи*: матер. II-ої заочної науково-практичної конфер. (м. Львів, 23 листопада 2018 р.). Л., 2018. С. 82-84.

10. Щербань Є.В. Ратифікація Римського статуту Україною в контексті євроінтеграції. *Забезпечення прав людини в контексті інтеграційних процесів в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 29 листопада 2018 р.). К, 2018. С. 242-245.

11. Щербань Є.В. Європейський досвід імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми кримінального права*. матеріали IX Всеукр. науково-теоретичної конфер. (м. Київ, 21 листопада 2018 р.). К, 2018. С.391-394.

12. Щербань Є.В. Конституційний шлях до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Конституція України в умовах сьогодення*: збірник тез науково-практичного круглого столу, присвяченого Дню Конституції України (м. Київ, 24 червня 2019 р.). К., 2019. С.240-241.

13. Щербань Є.В. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду для України: ad hoc чи ратифікація? *Римський статут Міжнародного кримінального суду: проблеми імплементації до національного законодавства України*: матеріали дискусійної панелі IV Харківського міжнар. юридичного форуму (м. Харків, 25 вересня 2020 р.). Х., 2021. С. 69-72.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРИРОДИ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ	25
1.1. Доктринальні джерела дослідження Римського статуту Міжнародного кримінального суду	25
1.2. Передумови прийняття і правова природа Римського статуту Міжнародного кримінального суду	36
1.3. Імплементация Римського статуту Міжнародного кримінального суду: поняття та форми	73
Висновки до розділу 1	93
РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	96
2.1. Конституційно-правові засади імплементация норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду у національне законодавство пострадянськими країнами	96
2.2. Європейський досвід імплементация Римського статуту Міжнародного кримінального суду у національне законодавство	131
Висновки до розділу 2	150
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УКРАЇНІ	152
3.1. Поняття, суб'єкти і зміст конституційно-правового забезпечення імплементация Римського статуту Міжнародного кримінального суду в Україні	152

3.2. Проблеми та перспективи імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду у національне законодавство України на сучасному етапі	173
Висновки до розділу 3	195
ВИСНОВКИ	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	205
ДОДАТКИ	242

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АКТ – країни Африки, Карибського басейну і Тихоокеанського регіону за Договором про співпрацю 2005 р.

Амстердамський договір – Амстердамський договір про функціонування Європейського союзу від 2.10.1997 р.

АРК – Автономна Республіка Крим

АТО – Антитерористична операція

ВРУ, Верховна Рада – Верховна Рада України

Висновок Конституційного суду України 2001 р. – Висновок Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) № 3-в/2001 від 11 липня 2001 р.

ГА, ГА ООН – Генеральна Асамблея Організація Об'єднаних Націй

ЄС, Євросоюз – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

Загальна декларація прав людини – Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р.

ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» – Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р.

ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» – Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р.

ЗУ «Про запобігання корупції» – Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р.

ЗУ «Про Конституційний Суд України» – Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р.

ЗУ «Про Конституційний Суд України» – Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р.

ЗУ «Про міжнародні договори України» – Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р.

ЗУ «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» – Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р.

ЗСУ – Збройні Сили України

КК – кримінальний кодекс

КК України – Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р.

Конвенція 1950 р. – Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р.

КВК – Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р.

КМ України, Уряд – Кабінет Міністрів України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.

КСУ – Конституційний Суд України

КУ – Конституція України від 28 червня 1996 р.

Лісабонська Угода, Лісабонський договір – Лісабонська угода Європейського союзу від 13.12.2007 р.

МВТ, Трибунал – Міжнародний воєнний трибунал

ГА ООН – Генеральна асамблея ООН

МПП – Міжнародне гуманітарне право

МКП – Міжнародне кримінальне право

МКС, Суд – Міжнародний кримінальний суд

МТКЮ – Міжнародний трибунал ad hoc по колишній Югославії

МТР – Міжнародний трибунал ad hoc по Руанді

Маастрихтський договір – Маастрихтський договір Європейського союзу від 7.02.1992 р.

Мін'юст – Міністерство юстиції України

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ООС – Операція Об'єднаних Сил

П. – пункт

ПАР – Південно-Африканська Республіка

Положення про Мінюст – постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 2 липня 2014 р. № 228

Римський статут, Римський статут МКС, Статут – Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р.

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

РФ, Росія – Російська Федерація

Регламент – Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р.

СІЗО – Слідчий ізолятор

СНД – Співдружність Незалежних Держав

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

Ст. – стаття

Статут ООН – Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р.

США – Сполучені Штати Америки

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС – Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р., ратифікована із заявою Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 р.

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

Ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Світове співтовариство давно прагнуло до створення постійно діючого міжнародного судового органу, покликаного притягти до відповідальності осіб, які винні в скоєнні найбільш тяжких злочинів: геноциду, агресії, злочинів проти людяності, воєнних злочинів й ін. Людству довелося пережити значну кількість агресивних війн, геноцид в Югославії і в Руанді, щоб прийти до узгодженого рішення заснувати перший в історії постійно діючий міжнародний кримінальний суд. На дипломатичній конференції під егідою ООН в Римі 17 липня 1998 р. був прийнятий Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі - Римський статут, Статут МКС), головне завдання якого полягає в здійсненні юрисдикції стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства. Це постійний орган пов'язаний із системою ООН і доповнює національні органи кримінальної юрисдикції.

Тривалий час природа і положення Римського статуту, перспективи його імплементації були предметом дискусій спочатку у науці міжнародного права, а згодом і в науці кримінального права і кримінального процесу. Відзначимо значний науковий інтерес і внесок у вивчення Римського статуту, міжнародних судових органів таких учених: В. Бліщенко, М. Буроменського, В. Антипенка, В. Буткевича, В. Василенка, В. Гутника, І. Лукашука, А. Кориневича, С. Вихриста, С. Ісаковича, О. Касинюк, Д. Кулеби, Н. Зелінської, А. Маєвської, В. Малярєнка, А. Мацка, С. Морозова, М. Пашковського, В. Пилипенка, М. Селівона, В. Семенова, Т. Сироїд, О. Солоненка, Є. Стрельцова, В. Фуркала, Н. Камінської, Н. Дрьоміної, О. Касинюка, М. Костенка, С. Кучевської, Г. Тункіна, А. Трайніна, М. Полянського, М. Рагінського, С. Розенбліт, В. Пелла, І. Фісенка, Н. Шаптали, Ю. Щокіна, М. Шеріф Бассіоні, А. Ціммермана, О. Тріфтерер, В. Шабас, Ф. Кірш та ін. Останні із зазначених юристів-міжнародників є безпосередніми укладачами проекту статуту МКС.

На жаль, на сьогодні відсутні ґрунтовні дослідження Римського статуту в контексті відповідності та необхідності імплементації його норм на конституційно-правовому рівні в Україні. Це і зумовлює актуальність даної теми дисертації. Питання правових наслідків приєднання до Римського статуту лежить в теоретичній і законодавчій площинах. Водночас, у зв'язку зі змінами і доповненнями, внесеними до ст. 124 Конституції України (частина четверта) передбачено, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Ця норма набрала чинності з 30 червня 2019 р., породжуючи відповідні правові наслідки і зобов'язання для Української держави.

Приєднання держави до Римського статуту МКС передбачає значне реформування та удосконалення не лише національного законодавства, а й усієї правової системи, активізацію співпраці з МКС, взаємодії міжнародних і національних органів кримінальної юрисдикції, вивчення зарубіжного досвіду у даній сфері тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. №509-VIII. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАВС від 30 жовтня 2018 р. (протокол № 17).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з конституційно-правовим забезпеченням процесу імплементації Римського статуту МКС, з метою вироблення пропозицій щодо удосконалення національного законодавства України та інших інструментів реалізації зобов'язань, які випливають із Статуту.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі *завдання*:

- вивчити доктринальні джерела дослідження Римського статуту МКС;
- з'ясувати правову природу і передумови прийняття Римського статуту МКС;
- розкрити поняття, способи і форми імплементації Римського статуту МКС;
- визначити особливості моделей імплементації Римського статуту МКС у національне законодавство країн Європи та пострадянських країн;
- обґрунтувати співвідношення міжнародної та національної кримінальної юрисдикції;
- проаналізувати конституційно-правові засади імплементації Римського статуту МКС у законодавство України;
- розкрити систему і суб'єктів забезпечення імплементації Римського статуту МКС у національне законодавство України;
- визначити напрями вдосконалення національного законодавства України в процесі імплементації Римського статуту МКС.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із виконанням зобов'язань імплементації положень Римського статуту МКС.

Предметом дослідження є конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту МКС.

Методи дослідження. Особливість застосованої методології обумовлюється основними завданнями вивчення імплементації Римського статуту у цій роботі. Розв'язання їх передбачає дослідження не лише імплементації на конституційно-правовому рівні, але й низки інших пов'язаних правових явищ. Саме тому різноманітність підходів, способів і засобів пізнання забезпечення процесу імплементації Римського статуту на конституційно-правовому рівні є необхідною умовою успішного аналізу цього явища.

Філософсько-методологічне підґрунтя дослідження сформовано на засадах діалектичного, герменевтичного, лінгвістичного, порівняльного підходів пізнання правових явищ. Вони обумовили використання комплексу

філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Серед загальнонаукових методів застосовувались, насамперед, аналіз, синтез, дедукція, системний, структурно-функціональний, порівняльний, класифікації, узагальнення, історичний, прогностичний та інші методи. У процесі дослідження використано також спеціально-юридичні методи: формально-юридичний, порівняльно-правовий метод, тлумачення, вивчення юридичної практики, метод аналізу документів тощо.

Специфіка предмету дослідження зумовила поєднання певних методологічних підходів та принципів, характерних для науки міжнародного права, конституційного права, кримінального права і процесу.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертаційній роботі вперше комплексно розглянуто забезпечення імплементації Римського статуту на конституційно-правовому рівні в Україні, пострадянських і європейських країнах. Сформульовані висновки, рекомендації та пропозиції у цій сфері, а саме:

вперше:

- сформульовано авторське розуміння імплементації Римського статуту – це організаційно-правова діяльність держави в особі уповноважених суб'єктів, що реалізується в законодавчо визначеному порядку і складається з послідовних законодавчих та інших процедур, спрямованих на забезпечення здійснення юрисдикції МКС стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини у порядку, визначеному Римським статутом;

- висновок, що класифікація моделей та способів імплементації Римського статуту у практиці зарубіжних країн зумовлена такими основними підходами: 1) прийняття законодавчого акту, спрямованого на здійснення імплементації, який буде мати пріоритет над національними законами та іншими нормативно-правовими актами при виникненні протиріч стосовно юрисдикції МКС; 2) внесення змін та доповнень до конституції та інших нормативно-правових актів; 3) внесення змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжується прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС;

- запропоновано прийняття спеціального законодавства про співпрацю України з МКС, у якому будуть визначені компетентні державні органи влади України, відповідальні за співробітництво з МКС, а також форми надання взаємної правової допомоги у процесі такого співробітництва;

удосконалено:

- узагальнення про спроби утворити постійно діючий міжнародний судовий орган, що передував МКС, а саме вони відобразились: – у проекті Конвенції про заснування міжнародного судового органу для притягнення до відповідальності осіб, якими порушено Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у воюючих арміях 1864 р., – резолюції про утворення Верховного суду міжнародного правосуддя щодо злочинів «проти міжнародного громадського порядку й універсального міжнародного права», запропонованого 1920 р. під егідою Ліги Націй; – Лондонській Угоді 1945 р., у додатку до якої містився Статут Міжнародного воєнного трибуналу, що став першим прикладом створення дієвого трибуналу *ad hoc*; – Статуту міжнародного кримінального суду, поданого Міжнародною асоціацією кримінального права;

- визначення оптимального для України способу імплементації Римського статуту на конституційно-правовому рівні, пов'язаного з прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС, що супроводжується внесенням змін і доповнень до відповідних законодавчих актів;

- ключові засади імплементації Римського статуту та визнання юрисдикції МКС, що впливають з їх правової природи та особливостей національної правової системи, і включають: принцип комплементарності МКС відносно національної судової системи; «*ne bis in idem*»; принцип невидачі власних громадян; імунітетів посадових осіб; помилування та ін.

- систему суб'єктів забезпечення імплементації Римського статуту, що включає Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство закордонних справ

України, Конституційний Суд України, Міжвідомчу комісію з імплементації міжнародного гуманітарного та кримінального права в Україні, інші органи.

дістало подальшого розвитку.

- теза про договірний характер природи юрисдикції Суду, що свідчить про те, що право держав здійснювати правосуддя за національним законодавством є первинним;

- висновок про тенденції конституційно-правового забезпечення імплементації Римського статуту у зарубіжних країнах, а саме: 1) як і Конституція України, Основні закони Франції, Люксембургу та Португалії також доповнено аналогічними нормами про визнання юрисдикції МКС на умовах, визначених Римським статутом; 2) Фінляндія, Швейцарія, Нідерланди обрали спосіб імплементації Римського статуту шляхом ухвалення окремих законів («Про імплементацію положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду та про застосування Статуту», «Про міжнародну правову допомогу з кримінальних питань», «Про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом», внесено відповідні поправки до кримінальних кодексів; 3) Норвегія, Канада, Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Швеція, ПАР здійснили імплементацію Статуту в національне законодавство після його ратифікації; 4) Німеччиною застосовано спосіб внесення змін до Конституції, за результатами чого було забезпечено узгодженість Статуту з нормами національного законодавства, прийнято новий Кримінальний кодекс та Закон «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом»; 5) досвід пострадянських країн засвідчує, що недостатньо лише у кримінальні і кримінальні процесуальні кодекси імплементувати норми Римського статуту, доцільним є прийняття спеціального закону про співробітництво з МКС;

- узагальнення про те, що Основний Закон держави є, по-перше, гарантією дотримання державою прав і свобод громадян, відповідальних за особливо тяжкі злочини, щодо яких здійснюється юрисдикція МКС; по-друге, правовою основою для здійснення такої юрисдикції стосовно визначеного кола своїх громадян у порядку, встановленому Статутом;

- висновки, з огляду на підписання Україною Римського статуту в 2000 р., приєднання до Угоди про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду 2002 р., а також Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 р., Україна зобов'язана ратифікувати та імплементувати в національне законодавство норми Статуту, а також пов'язані з ним документи;

- пропозиції щодо визначення Міністерства юстиції України національним органом, відповідальним за координацію співпраці між МКС та Україною;

- пропозиції щодо прийняття Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду», удосконалення положень Конституції України та інших законодавчих актів на шляху імплементації Римського статуту Україною.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження використані та можуть бути використані у:

– науково-дослідній роботі – для подальших наукових розробок щодо моделі імплементації Римського статуту в Україні, визначення проблем та шляхів вдосконалення певних законодавчих та інших процедур, враховуючи відповідний зарубіжний досвід інших країн;

– освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право», «Конституційна реформа в Україні», «Теорія держави і права», «Міжнародне право», «Міжнародне публічне право» та ін., а також під час розробки навчальних і методичних посібників, підручників тощо (акт впровадження НАВС від 28.08.2020 р.);

– правотворчості – для вдосконалення законодавства шляхом внесення змін і доповнень у національне законодавство, а саме Закони України «Про міжнародні договори України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Конституційний Суд України», Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Положення про Міністерство

юстиції Укрпіїни, Положення про Міністерство закордонних справ України та ін. (акт впровадження Інститут законодавства Верховної Ради України від 1.10.2020 р.);

– правозастосуванні – для вдосконалення процедури імплементації міжнародних договорів, здійснення повноважень відповідних органів державної влади України;

– правозахисній та правопросвітницькій роботі – для юристів громадських організацій, які вивчають питання діяльності МКС, необхідності ратифікації та імплементації Римського статуту, розробки тематичних лекцій, семінарів, інтерактивних тренінгів з цієї тематики.

Особистий внесок здобувача. Положення, що викладені в дисертації і виносяться на захист, розроблені авторкою особисто. У науковій публікації, підготовленій з Н. Камінською, особистий внесок дисертантки становить 60%.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дисертації оприлюднювалися у доповідях на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах і форумах: «Невідкладні заходи з протидії російської агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти» (Київ, 4 вересня 2018 р.); «Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи» (Львів, 23 листопада 2018 р.); «Конституція України в умовах сьогодення» (Київ, 24 червня 2019 р.); «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 21 листопада 2018 р.); «Забезпечення прав людини в контексті інтеграційних процесів в Україні» (Київ, 29 листопада 2018 р.), «Римський статут Міжнародного кримінального суду: проблеми імплементації до національного законодавства України» (Харків, 25 вересня 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 247 сторінок, з них основного тексту 185 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРИРОДИ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

1.1 Доктринальні джерела дослідження Римського статуту Міжнародного кримінального суду

Падіння біполярної системи світового правового порядку, процеси соціально-економічної і політичної глобалізації, зростання транснаціональної злочинності, збільшення локальних і регіональних збройних конфліктів, ескалація терористичних загроз спровокували справжній сплеск інтересу до теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із запровадженням міжнародних трибуналів *ad hoc* по колишній Югославії (МТКЮ) і Руанді (МТР), прийняттям Римського статуту Міжнародного кримінального суду та з початком діяльності власне самого Міжнародного кримінального суду в якості постійного органу міжнародної кримінальної юстиції.

Звичайно, відправною точкою для сучасних доктринальних пошуків стали праці таких визнаних класиків науки міжнародного кримінального права як М.Ш. Бассіуні, Г. Верле, А. Кассезе, К. Кіттічайзарі, Ф. Сендс. Зокрема, питання, що знайшли своє відображення у статуті МКС, розглядали свого часу відомі вчені радянського періоду – Г. Тункін, А. Трайнін, Н. Полянський, В. Грабар, М. Рагінський, С. Розенбліт, В. Пелла. До проблематики статусу і діяльності МКС звертались сучасні юристи-міжнародники В. Бліщенко, І. Фісенко, Н. Костенко, Е. Давид, А. Кориневич, М. Гнатовський, В. Василенко і т.д., серед яких і безпосередні укладачі проекту Статуту МКС – М. Шеріф Бассіоні, А. Ціммерман, О. Тріфтерер, В. Шабас, Ф. Кірш та інші.

В Україні за останнє десятиліття підготовлено і захищено ряд дисертаційних робіт, присвячених проблемам міжнародного кримінального

права і міжнародної юстиції, зокрема, Міжнародному кримінальному суду, його створенню, перспективам розвитку, юрисдикції, злочинам, передбаченим Римських статутів та їх відображенню у національному законодавстві.

На жаль, треба констатувати той факт, що в Україні питання імплементації Римського статуту на конституційно-правовому рівні не стали предметом окремих монографічних досліджень.

Водночас, не можемо заперечувати, що витoki відповідних доктринальних джерел вивчення Римського статуту закладені саме у межах міжнародного права. Це дозволяє належним чином зрозуміти проблеми і перспективи процесу імплементації Римського статуту у національне законодавство, дослідити співвідношення міжнародного і національного права, проблематику взаємодії та взаємовпливу їх норм і принципів, у тому числі на конституційно-правовому рівні.

Розвитку системи міжнародного кримінального права в цілому присвячено дослідження Дж.Р. Ніеманн. Австрійський автор стверджує, що історично розвиток міжнародного кримінального права витікає з інтересів держав, які вступали в певні відносини з іншими державами. Спочатку міжнародне кримінальне право «було адресовано» виконавцям злочинів проти людяності. На цій основі виникла теза про те, що його розвиток не може бути забезпечено державою, якщо громадянин останньої був виконавцем такого злочину. Надалі розвинувся «конфлікт інтересів» між державою і міжнародним правом стосовно встановлення «меж суверенітету», який став перешкодою розвитку міжнародного кримінального права на сучасному етапі, так як держава часто встановлює «суверенне право» кримінального переслідування у випадках, коли злочин скоєно на її території або її громадянами [328].

З вищевикладеного випливає прагнення держави (особливо «сильної держави») встановити «виняткове домінування» над міжнародним кримінальним правом.

Як приклад, Дж.Р. Ніеманн наводить відому історію з дезавуванням підпису США під Римським Статутом і зазначає: «На жаль, багато

найсильніших держав світу відмовилися ратифікувати договір про МКС, і він перестав мати воістину міжнародний характер». Наявна на сьогодні залежність МКС від держави (наприклад, надання нею дозволу на кримінальне переслідування особи, що піддається міжнародному звинуваченню) повинна бути ліквідована – тільки таким чином «тиск» з боку держави (держав) на розвиток міжнародного кримінального права «може бути подолано» [328].

Виходячи з цього, подальший розвиток всієї системи міжнародного кримінального права має пов'язуватися зі створенням «глобального громадянського суспільства», в якому держави будуть позбавлені виключного авторитету в контексті розвитку міжнародного кримінального права через виключення самого «конфлікту інтересів» між міжнародним кримінальним правом і окремими державами.

Індійський автор І. Уалія зазначає, що міжнародне кримінальне право в цілому отримало різкий «якісний» розвиток з моменту заснування МТКЮ до початку регулярної роботи МКС. У даний час міжнародне кримінальне право «застосовується міжнародними судами; держави закликають забезпечити його імплементацію; процес внутрішньої інкорпорації йде в багатьох країнах». [378].

Однак, на думку згаданого дослідника, існує певна невідповідність між положеннями Римського статуту і визначенням злочинів за звичайним міжнародним правом. Римський статут включив ряд таких злочинів, але не повністю; зокрема, за межами Статуту залишилися багато серйозних злочинів проти міжнародного гуманітарного права. Крім того, відзначається існування деяких складнощів у визначенні пріоритетів міжнародної і національної юрисдикцій щодо осіб, які вчинили міжнародні злочини: «Внутрішньодержавні процедури часто мають безліч переваг над міжнародними» (зокрема, це стосується відшкодування жертвам злочинів, наявності реально діючих поліцейської та пенітенціарної систем). «Кращий шлях розвитку» міжнародного кримінального права полягає у синергії між міжнародними і національними шляхами кримінального переслідування осіб, які вчинили міжнародні злочини. При цьому для внутрішньодержавної кримінально-

правової системи пріоритетною повинна бути міжнародна допомога у кримінальному переслідуванні, що забезпечить успішний розвиток МКП і зробить його «дійсно глобальним» [378].

На думку інших науковців, держава «не потребує встановлення своєї юрисдикції» в разі, коли правосуддя у конкретній кримінальній справі вже здійснено де б то не було» [383].

Також у зарубіжній доктрині пильну увагу приділяється питанням установлення універсальної юрисдикції щодо осіб, які вчинили міжнародні злочини (у першу чергу, геноцид і воєнні злочини) за межами своєї держави. Відзначається, що труднощі встановлення універсальної юрисдикції стосовно таких осіб обумовлені існуванням «суверенної» правової системи держави, що вимагає переосмислення самої концепції універсальної кримінальної юрисдикції і її співвідношення з національною кримінальною юрисдикцією [375]. Багато в чому можливість «реальної» універсальної юрисдикції щодо осіб, які вчинили зазначені злочини, можлива лише з розвитком діяльності МКС як постійного органу [305].

У зарубіжній доктрині також розглядається питання про взаємодію міжнародного кримінального права та національних правових систем. У роботах, присвячених даній проблематиці, нерідко зустрічається формулювання «перенесення міжнародного кримінального права додому», що означає, що національні суди повинні бути здатні застосовувати норми міжнародного кримінального права, поряд власне з МКС [284].

Певний інтерес у зарубіжній доктрині виявлений до зміни значення приписів звичаєвого та загального міжнародного права (тобто «загальноприйнятої, показової та універсальної» практики держав, які імплементували норми у вигляді законів) для розвитку міжнародного кримінального права.

Так, у роботі К. Кокберн проаналізовано проблему «посилення ролі» звичаєвого міжнародного права в зв'язку з прийняттям Римського статуту. Автор вважає, що успішний розвиток міжнародної кримінальної юстиції

можливий за допомогою «відродження» значення звичаєвого міжнародного права як джерела нормативних приписів як в практичному, так і в теоретичному плані. Як приклад ефективності звичаєвого міжнародного права для «існуючої реальності» наводяться рішення МТКЮ [286].

Вивченню ролі рішень міжнародних кримінальних трибуналів у розвитку звичаєвого міжнародного права присвячена робота фінського дослідника А. Пелтонен. [330].

Становлення і діяльність органів міжнародної кримінальної юстиції (МКС і трибуналів *ad hoc*) запалили інтерес зарубіжних дослідників до такої одвічної проблеми як визначення суб'єкта відповідальності за міжнародні злочини. Так, С.Р. Кіфер на прикладі геноциду, вчиненого в Руанді, говорить про те, що сам собою «акт геноциду практично завжди відбувається колективно», а його учасники зазвичай «не асоціюють себе» як особисто відповідальних за вчинення цього злочину. Автор доводить позицію, що кожен з учасників повинен нести індивідуальну відповідальність за злочин, «вчинений колективно», незалежно від фактичної ролі в його скоєнні [317].

Певний інтерес представляє вивчення питання про межі відповідальності індивідуальних суб'єктів, які уклали «угоди про визнання» (*plea bargaining*) з органами міжнародної кримінальної юстиції. Незважаючи на заявлену позицію про невідповідність таких «операцій» ідеалам міжнародного правопорядку, деякі автори наполягають на розширенні їх використання в діяльності міжнародних судів [330].

Ухвалення Римського статуту активізувало вивчення обставин, що виключають відповідальність у міжнародному кримінальному праві. Так, однією з важливих тем в іноземних дослідженнях стала проблема персональної кримінальної відповідальності осіб, які є главами держав та (або) які володіють імунітетом. Мотивом цих робіт є розгляд питання про подолання імунітету глави держави в разі його звинувачення в скоєнні міжнародних злочинів з боку органів міжнародної юстиції та вирішення питання про доставку такої особи в міжнародний трибунал. Більшість дослідників одностайні в констатації

«конфлікту» між нормами, що визначають такий імунітет, і положеннями Римського статуту, однак узгодженого вирішення даного «конфлікту» не пропонують [305].

Німецький дослідник Х.М. Касрінех вивчив питання про можливість застосування теорій «функціонального» і «персонального» імунітетів глави держави і вищих посадових осіб до діяльності післявоєнних і сучасних міжнародних трибуналів (приділивши особливу увагу видачі С. Мілошевича МТКЮ). Автор прийшов до висновку, що на цей час не існує підстав для існування «функціонального» імунітету при вчиненні міжнародних злочинів. «Персональний» імунітет глави держави продовжує існування лише при переслідуванні на національному рівні. Однак такий імунітет повинен бути подоланий при розгляді справи в МКС (причому це стосується глав як держав-учасниць Римського статуту, так і глав держав, що не входять до числа учасниць): «Не повинно існувати імунітету глав держав і недержавних осіб ... коли МКС запитує ... про їх арешт і переслідування». [316].

Х.М. Касрінех робить висновок про те, що в недалекому майбутньому ці особи втратять імунітет від кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів перед національними судами держав-учасниць Римського статуту. [316].

Також предметом критичного вивчення в зарубіжній доктрині стали відмова США позбавити імунітету від відповідальності своїх громадян, які виконували функції миротворців в Боснії, і позиція США про неможливість видачі своїх громадян МКС [298].

Разом з тим, у працях зарубіжних авторів висувуються аргументи про необхідність введення відповідальності за міжнародним кримінальним правом, зокрема транснаціональних корпорацій [327-328].

Голландський автор Л. Веррідт зазначає, що корпорації пов'язані із вчиненням міжнародних злочинів як в минулому (наприклад, компанії Flick і Krupp в роки Другої світової війни), так і в наш час (причетність корпорацій Shell і Chevron до масових порушень прав людини в Нігерії). У результаті

зроблено висновок про необхідність включення корпорацій як колективних суб'єктів відповідальності в юрисдикцію МКС, що потребують відповідних змін ст. 25 Римського статуту (встановлює персональну відповідальність), а також переосмислення концепції *mens rea* (суб'єктивної сторони) в доктрині самого міжнародного кримінального права [374].

Справжній сплеск активності досліджень міжнародного кримінального права в зарубіжній доктрині пов'язаний з прийняттям Римського Статуту і заснуванням МКС. Загальний науковий настрій іноземних авторів полягає, як правило, в позитивній оцінці даних подій.

Активному дослідженню піддався сам процес прийняття Римського статуту, проблеми міждержавного співробітництва при проведенні Римської дипломатичної конференції, теоретичне протистояння прихильників різних концепцій створення універсального органу міжнародної юстиції [320]. Особливо відзначалася позиція делегації США, яка спочатку заявляла, що Римський статут «ламає договірне міжнародне право» і в цілому не відповідає сформованому міжнародному праву. Проте, як підкреслює Й. Кім, 120 держав світу погодилися з прийняттям Римського статуту, «кодифікувати міжнародне кримінальне право і міжнародний кримінальний процес» [318].

Ряд робіт присвячено аналізу умов співпраці МКС і держав, що не підписали і не ратифікували Римський статут [327]; ролі неурядових організацій у створенні і подальшій діяльності МКС [354].

Так, у дисертації Р. Ісламі Сомеа вивчені перспективи діяльності МКС. Автор стверджує, що створення МКС стало «особливо необхідним» після війн 1990-х рр. в Перській затоці і Боснії. Саме МКС стане «справжнім ефективним органом боротьби з міжнародною та транснаціональною злочинністю», «увінчає розвиток універсальної кримінальної юстиції». Проте в роботі відзначається, що неминуче виникнуть труднощі з питаннями «поділу» державного суверенітету і юрисдикції МКС, визначенням кола злочинів, підсудних йому [311].

Значну увагу приділено таким принципам діяльності МКС, насамперед, принципу комплементарності щодо органів внутрішньодержавної юстиції. Саме через комплементарність МКС, на думку Р. Ренні, на цей час є судом з дуже обмеженою юрисдикцією, а також з дуже обмеженим переліком категорій підсудних йому міжнародних злочинів. Основне завдання реального становлення МКС полягає в тому, щоб його (МКС) функціонування успішно співіснувало з пріоритетним правом держав переслідувати міжнародних злочинців [293].

Комплементарність МКС названа А. Джайал «ноюю схемою співіснування юрисдикцій» органу міжнародної кримінальної юстиції та національних держав, обрана міжнародним співтовариством як механізм юрисдикції над міжнародними злочинами для ситуацій, коли «національна юстиція зазнала поразки». Однак цей принцип функціонування МКС «таїть безліч труднощів», подолання яких можливо при більш ефективній співпраці держав і підтримки з їхнього боку самого МКС [313].

Рішення МТКЮ і МТР, початок діяльності МКС стали стимулами для подальших досліджень елементів і ознак злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Щодо доктрини пострадянських країн, то чимало російських авторів стверджують про необхідність послідовної і повної імплементації міжнародно-правових норм про злочини проти людяності. При цьому діяння можна віднести до категорії злочинів проти людяності тільки за умови його «здійснення в рамках широкомасштабних або систематичних нападів на цивільних осіб з метою проведення політики держави або оформленої збройної сили, або політичної організації з реалізації такого нападу», як це визначено в Римському статуті, статутах міжнародних трибуналів *ad hoc* і їх рішеннях [119, с. 8-9].

У російській науковій літературі особлива увага дослідників (наприклад, А.Х. Абашидзе, О.Н. Ведерникової, С.В. Готової, С.А. Лобанова, С.Ю.

Марочкіна, Б.Р. Тузмухамедова) приділялася проблемі участі держав в Римському статуті і їх співпраці з МКС.

Питанням становлення, розвитку та безпосередньої діяльності МКС присвячені також наукові роботи І.П. Бліщенко, І.В. Фісенка, С.А. Раджабова. Особливості правосуб'єктності Міжнародного кримінального суду відображені в працях Р.М. Валєєва, Г.В. Ігнатенка, А.Я. Капустіна. Окремо питання імплементації норм Статуту МКС в Республіці Таджикистан розглядалися в статтях С.А. Раджабова і К. Х. Солієв, а комплексне дослідження правових наслідків приєднання Таджикистану до Римського статуту МКС здійснено у дисертації М.Ф. Хамідової. Останньою згаданою авторкою розглянуто досвід імплементації положень Статуту МКС іншими державами-учасниками Статуту, зробивши висновок, що Республікою Таджикистан обрано підхід «внесення поправок в усі відповідні законодавчі акти окремо: в Конституцію, галузеві кодекси або закони», в той час, як вважає за необхідним дотриманням Республікою Таджикистан методу «внесення змін та доповнень у відповідні законодавчі акти, що супроводжуються прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС», а саме, шляхом прийняття спеціального закону про співпрацю з МКС [244, с. 20].

В українській юридичній науці до проблеми міжнародно-правової кримінальної юрисдикції вперше звернувся М.В. Буроменський. Важливі аспекти міжнародного кримінального правосуддя і боротьби з міжнародними злочинами розглядали у своїх працях також В.Ф. Антипенко, В.П. Базов, В.Г. Буткевич, С.М. Вихрист, А.В. Войціховський, Н.В. Дрьоміна, О.В. Задорожній, С.В. Ісакович, Н.В. Камінська, Н.А. Зелінська, А.А. Маєвська, В.Т. Маляренко, А.С. Мацко, М.І. Пашковський, В.П. Пилипнеко, В.С. Семенов, Т.Л. Сироїд, Є.Л. Стрельцов, В.В. Фуркало та інші вчені.

Першим в Україні монографічним дослідженням Римського статуту 1998 року про створення МКС є дисертація Пилипнека В.П. «Міжнародний кримінальний суд за Римським Договором 1998 року», в якій досліджено проблеми створення та діяльності МКС. Тут розкрито поняття міжнародної

кримінальної юстиції, здійснено історичний аналіз її зародження та формування як самостійної інституції міжнародного права, розкрито структуру та порядок формування органів МКС і його юрисдикцію. Автором охарактеризовано суб'єктів міжнародної кримінальної відповідальності та види міжнародних злочинів, стадії міжнародного кримінального процесу. Значну увагу приділено підставам і порядку притягнення індивідів до міжнародної кримінальної відповідальності за скоєння міжнародних злочинів, зокрема, підсудних МКС, історико-правовому аналізу природи даного інституту, особливості співробітництва держав з МКС і проблеми ратифікації Римського договору Україною.

Крім того, на переконання Пилипенка В.П., виходячи з аналізу Висновку Конституційного Суду України у справі про Римський договір, Статут МКС не суперечить Конституції України і міг бути ратифікований без внесення до неї змін [157, с. 8-9; 146].

В іншому дисертаційному дослідженні Дрьоміна Н.В. дійшла висновку, що для усунення правових перешкод до ратифікації Україною Римського статуту МКС і створення передумов для співробітництва з усіма легітимно заснованими міжнародними судовими органами, які мають кримінальну юрисдикцію, доцільно доповнити Конституцію України таким положенням: “Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, заснованого Римським Статутом Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року, а також інших органів міжнародної кримінальної юстиції, заснованих відповідно до міжнародного права”. У зазначеному контексті під “іншим органом міжнародної кримінальної юстиції” варто розуміти міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc* та інтернаціоналізовані суди, що мають змішану юрисдикцію, які засновані чи будуть засновані відповідно до міжнародного права [67, с.8-9].

Вказаний висновок згаданого дисертаційного дослідження наразі відображено у Конституції України.

Питання імплементації Римського статуту на конституційному рівні досліджувалося у низці статей українських вчених.

Так, зокрема, Лавриновичем О.В. зазначено, що у ході відпрацювання варіанту простого відображення у Конституції України положення Статуту про те, що МКС доповнює органи національної юрисдикції, було встановлено, що у випадку наявності такої норми в Основному законі України на МКС автоматично розповсюджуватиметься дія всі норми розділу VIII «Правосуддя», а також внутрішнього законодавства у цій частині. Така ситуація з огляду на вимоги ст. 1 Статуту, яка визначає, що юрисдикція та функціонування Суду регулюється виключно положеннями цього Статуту, є неприпустимою [122, с. 15].

Процес імплементації положень Римського статуту крізь призму кримінально-процесуальної діяльності міжнародних кримінальних судів досліджувався Касинюк О.В. У своєму дисертаційному дослідженні автор зазначила про необхідність ратифікації Римського статуту та що таке питання потребує не полеміки, а пропозицій щодо його вирішення, та першочергово внести зміни до Конституції України, звернувши увагу на досвід Франції [87, с. 51-52].

Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду досліджено Кучевською С.П. в однойменній дисертації [121]. Автором запропоновано внести зміни та доповнення, необхідні для приведення Кримінального кодексу України (КК) у відповідність до Статуту МКС. Здійснено порівняльно-правовий аналіз положень КК і Статуту МКС, визначено зміст певних міжнародно-правових понять і їх порівняння із закріпленими у КК. За результатами дослідження констатовано певні невідповідності КК Статуту МКС і запропоновано конкретні гармонізаційні заходи для узгодження законодавства України про кримінальну відповідальність зі Статутом МКС.

Дослідження положень Римського статуту на предмет його відповідності українському законодавству продовжуються і надалі. Проте, на жаль, у межах

науки конституційного права відповідні наукові праці практично відсутні, хоча, на наш погляд, вони вкрай необхідні.

1.2. Передумови прийняття і правова природа Римського статуту Міжнародного кримінального суду

Процес глобалізації сучасного життя, а також поглиблення в міжнародному співтоваристві процесів інтеграції не могли не вплинути на кардинальне переосмислення підходів до такої важливої сфери як співпраця держав в боротьбі зі злочинністю.

Прийняття Римського статуту Міжнародного кримінального суду на Римській дипломатичній конференції в червні 1998 р. підвело ризику під багаторічними зусиллями міжнародної спільноти, що були спрямовані на створення постійно діючого міжнародного судового органу, наділеного кримінальною юрисдикцією відносно фізичних осіб, звинувачених у здійсненні геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинах, в більшості своїх випадків, з метою справедливого піддання кримінальній відповідальності зокрема, таких осіб, як високопосадовців та лідерів держав, за планування, підготовку, розв'язання чи ведення агресивної війни [254].

З огляду на те, що Римський статут наділяє МКС специфічною юрисдикцією, підлягають дослідженню та аналізу доктринальні витоки, які стали передумовами прийняття кардинального рішення про створення постійно діючої міжнародної кримінальної інституції з особливою метою – здійснення міжнародного правосуддя шляхом досягнення компромісу між державами в частині визнання окрім національної, юрисдикції МКС на договірній основі з метою недопущення безкарності можновладців конкретних держав, винних у злочинах проти миру і безпеки людства у разі, якщо держава, громадянином якої є відповідна фізична особа, не має змоги здійснити правосуддя за допомогою правового механізму, визначеного національним законодавством, зокрема, в частині видачі своїх громадян.

З положень Римського статуту випливає висновок, що МКС є одним із способів захисту, зокрема, гарантованого конституцією держави, яка звертається за допомогою у розслідуванні злочину, вчиненого проти її громадян.

Основи дослідження Римського статуту не можуть обмежуватися лише конституційним напрямком, оскільки, перш за все, Римський статут передбачає здійснення правосуддя щодо найтяжчих злочинів проти миру та безпеки людства. Ці правовідносини врегульовано нормами кримінального права і законодавства як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Конституція ж, у цьому випадку, є, по-перше, гарантією дотримання прав і свобод громадянина держави, якого піддано правосуддю Міжнародному кримінальному суду, по-друге, своєрідним дозволом на здійснення правосуддя над своїм громадянином Міжнародному кримінальному суду.

З огляду на викладене, в рамках дослідження Римського статуту, виходячи з тематики дисертації, можна зазначити, що конституція та кримінальне право (процес) є пов'язаними, оскільки першоджерелом для створення Римського статуту стало одне із завдань Організації Об'єднаних Націй (ООН), пов'язане з боротьбою із злочинністю на найвищому рівні, вже після чого, постало питання імплементації норм Римського статуту до національного законодавства держав. Останні розділили це прагнення разом із ООН.

Поряд з тим, історично витоки передумов зародження ідеї створення Римського статуту лежать у міжнародному кримінальному праві. Загалом він має тривалу історію створення, хоча в сучасному розумінні вона почала формуватися фактично в середині XX століття.

Окремі історичні аспекти прийняття Статуту спонукають до відповідного аналізу для розуміння природи та мети створення Римського статуту як міжнародного договору, положення якого здебільшого спонукають вносити суттєві зміни до законодавства, включаючи конституції.

Так, Римським статутом засновано МКС, який є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найтяжчі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, зазначені в цьому Статуті, і доповнює національні органи кримінальної юстиції. Юрисдикція і функціонування Суду регулюються положеннями цього Статуту [196].

У його ст. 5 передбачено, що юрисдикція Міжнародного кримінального суду обмежується наступними видами злочинів як: злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини агресії. Чому саме вказані злочини підпадають під юрисдикцію Суду та яким чином вони стосуються конституції держави, яка є учасником або має намір брати участь або не є учасницею Римського статуту?

На нашу думку, передумови цього сягають стародавнього світу, що відображають у повній мірі ідеї жорстоких засобів впливу на злочинність культу влади. Так, уперше розглядав порушення законів як наслідок найбільшої хвороби держави мислитель Платон. Одним із головних джерел цієї хвороби він вважав міжусобиці, наявність бідності та багатства. Із метою запобігання злочинам, на думку Платона, законодавець повинен був установити межі бідності й багатства. Якщо майно найзаможніших у чотири рази перевищує статки найбідніших, то це вже призводить до злочинності [159, с. 219].

Отже, Платон передбачав негативну роль безкарності як одну з основних причин злочинів.

Аристотель у своїх працях особливого значення надавав рівності всіх повноправних громадян перед законом. При цьому він підкреслював важливу запобіжну роль покарання, бо думав, що люди утримуються від поганих учинків не з високих спонукань, а зі страху перед покаранням, і більшість схильна ставити на перше місце не благо, а зиск і задоволення.

Аристотель зазначав і такі причини злочинів, які коренилися в зовнішніх для злочинця умовах: безлад у державі; можливість легко сховати украдене; штучний нестаток, що виникає від надмірного багатства та дійсної,

крайньої нужди бідняків; небажання чи страх потерпілих звернутися зі скаргою; м'якість або віддаленість покарання; підкупність суддів; необґрунтовані привілеї визначених соціальних прошарків та політична безправність інших; національні суперечності («різноплемінність населення») тощо. Він засуджує культ багатства, відзначаючи, що найбільше злочинів стається через прагнення до надлишку, а не через недолік предметів першої необхідності. Подібно до Платона, він заперечував надмірне соціальне розшарування: «Найкраще спробувати за допомогою відповідних законоположень налагодити справу так, щоб ніхто занадто не виділявся своєю могутністю, чи буде вона ґрунтуватися на достатку друзів, чи на матеріальному статку» [6, с. 416-417; 544-547].

У Стародавньому Римі був перейнятий досвід Спарти. Ця постійна готовність до війни тримала «в тонусі» усю націю і виявилася засобом оздоровлення усіх сфер суспільного життя й ефективним засобом зведення до мінімуму протиправних ексцесів. Цей період, не дивлячись на його драматизм, історики називають золотим віком великої держави. Саме про цю епоху Тит Лівій писав: «Ніколи не існувало держави, в яку б так пізно проникли жадність і розкіш, і де б так довго віддавалася пошана бідності і стриманості» [127].

Цікаві роздуми Фоми Аквінського про особливий вид злочинності – злочинність влади. Вплив на цю злочинність на основі законів, головним гарантом яких є влада заможних, дуже складний. Залишається лише вжити рішучих заходів: якщо монарх, носій усієї повноти влади, порушує свої священні обов'язки перед Богом і народом, то його можна усунути насильно. У людей немає іншого вибору, адже монарх стоїть над законами та їм не підкоряється [49; 51; 210].

Блаженний Августин вважав, що одні й ті ж норми права і справедливості повинні застосовуватися до поведінки як окремих осіб, так і держав. Держава, що уникає їх застосування – ні що інше, як «велика згряя розбійників». Протилежним категорії «право» виступає поняття «неправо». Це поняття у філософсько-теоретичний обіг було введено Г. В. Ф. Гегелем у праці

«Філософія права». Відповідно до позиції філософа, під неправом слід розуміти особливу волю, що демонструє сваволю та свою віддаленість від загальної волі та загального права. Неправо – це видимість сутності, що визначає себе як самостійне [43].

Запроваджена Гегелем у філософсько-теоретичний оборот категорія «неправа» позначає особою волю, яка, зокрема, демонструє свавілля чиновників і свою відокремленість від загальної волі та загального права.

Знищуючи політичних супротивників, влада завжди охоче використовувала (і використовує) «неправо» і судовий механізм, що дозволяє оголошувати злочинцями політичних супротивників і надати видимість легітимності розправи над ними.

Усі ці висловлювання відомих у світі мислителів та філософів, на нашу думку, демонструють протест світу до злочинності у великих масштабах, яка процвітає переважно завдяки недостатній справедливості та упередженості судової системи, непорядності представників органів влади, низького соціального рівня населення. З аналізу злочинів, перелічених у Римському статуті вбачається, що вони усі є наслідком вказаних причин.

Злочини геноциду, проти людяності, воєнні злочини, агресії є широкомасштабними за колом осіб, як постраждалих, так і винних у їх скоєнні, та перебувають не лише у колі кримінального права, а й певною мірою конституційного права. Наведемо деякі аргументи на користь цього.

Переліченими у Римському статуті злочинами порушуються гарантовані (закріплені у конституції) демократичною державою принципи, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою цінністю, а також відповідні принципи, що закріплені Загальною декларацією прав людини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 1948 р. та іншими актами.

Звичайно, що такі злочини вчиняються людьми – громадянами певної держави. Їх вчинення має на меті нанести шкоду або своєму народу, або громадянам іншої держави. З огляду на це виникає питання: хто має

відповідати за їх вчинення, конкретна особа – громадянин держави або ж нести відповідальність перед суспільством має саме держава, громадянин якої вчинив злочинне діяння?

А.Н. Трайнін вважає, що «державу не можна посадити на лаву підсудних, державу не можна заслати або вислати. Жодна із засад кримінального правосуддя не буде здійснена, якщо намагатися піддати кримінальному суду таку складну, своєрідну і багатомільйонну фігуру, якою є сучасна держава». [223].

Своєрідним посяганням на гарантовані громадянам держави права у масштабах, охоплених складами перелічених злочинів, є, зокрема, рішення політичної верхівки влади держав, конституціями яких закріплено імунітети її вищих посадових осіб.

Як зауважують дослідники політико-правових процесів, в історії зустрічалися всі уявні збіги і розбіжності формального звинувачення, дійсного звинувачення і політичних цілей. Зброя політичного процесу використовувалося для боротьби проти передової суспільної думки, проти наукових доктрин, для впровадження одностайності, для розпалювання расової ворожнечі, для виправдання агресії, удушення свободи за кордоном та інших подібних цілей. [80, с. 4-5].

Так, лідери держав, правителі та інші впливові саме фізичні особи завжди ототожнюються із самою державою, особливо у разі вчинення ними, в розріз правових канонів світового порядку, найтяжчих злочинів, які посягали на безпеку людства.

Деякі вчені вбачають перший прецедент кримінального переслідування на міжнародному рівні в 1474 р. стосовно губернатора міста Брейзах Петера фон Хагенбаха, якого засудив трибунал *ad hoc*, що складається з 28 суддів від різних країн Священної Римської Імперії. Однак, вважати, що держави в той час, створюючи трибунал *ad hoc*, позиціонували його як гаранта справедливого міжнародного кримінального процесу в умовах середньовічного безправ'я, було б, на наш погляд, помилковим.

Цей прецедент був лише окремим винятком із загального правила.

У 1872 р. президент Міжнародного комітету Червоного Хреста Густав Муаньє запропонував проект Конвенції про створення міжнародного судового механізму, який забезпечував би покарання осіб, відповідальних за порушення Женевської конвенції про поліпшення становища хворих і поранених у воюючих арміях 1864 р., винних у скоєнні масових тяжких злочинів у ході франко-пруської війни. Ним було запропоновано проект Конвенції про заснування міжнародного судового органу для притягнення до відповідальності осіб, якими порушено Женевську конвенцію про поліпшення становища хворих і поранених у воюючих арміях 1864 р., де передбачався порядок формування і діяльності такого суду. [37; 136].

Проте, пропозиції Муаньє виявилися передчасними. В епоху існування національних, переважно монархічних держав, неможливо було уявити, щоб дії суверенної країни могли б переслідуватися в кримінально-правовому порядку. [38].

Незважаючи на те, що проект вказаної Конвенції не отримав підтримки і обговорення на міжнародному рівні, по суті, Муаньє вперше обґрунтував на доктринальному рівні створення міжнародного кримінального судового органу.

Питання щодо створення подібного інституту досліджувалося й науковцями. Однією з перших у світі наукових праць стала докторська дисертація російського вченого Московського імператорського університету Л.А. Камаровського на тему «Про міжнародний суд» (1881) [84]. Окрім того, що у дисертації досліджувалася можливість створення подібного інституту, тут проаналізовано це питання з урахуванням історичних періодів – починаючи з вирішення міжнаціональних конфліктів в Стародавній Греції і закінчуючи ХІХ ст. Згодом, працю перекладено французькою мовою та опубліковано в Парижі у 1887 р. [314].

Ідею міжнародного суду Л.А. Камаровський досліджував у зв'язку з проектами загального і вічного миру. На його думку, хоч ця ідея і покликана слугувати втіленню таких проектів, вона відокремила від них і стала

самостійною ідеєю. «Не мир сам по собі або будь-що-будь, але світ юридично організований і забезпечений – її ідеал», - писав Камаровський про співвідношення ідеї міжнародного суду з проектами вічного миру. Завершуючи своє дослідження, він дійшов висновку, що «питання про міжнародну юстицію є питанням часу. Чи не теоретичні тільки, а набагато більш практичні потреби змусять держави вступити на шлях її здійснення» [84].

Роботи Муанье і Камаровського, беззаперечно, є етапними віхами в зародженні доктрини міжнародного кримінального правосуддя.

Питання про утворення постійно діючого міжнародного кримінального судового органу, що наділений міжнародною юрисдикцією, вперше постало на вирішення в контексті Балканських війн 1912–1913 рр. [134], але спробу практичної реалізації цієї концепції реалізовано після Першої світової війни (28 липня 1914 р. – 11 листопада 1918 р.).

Паризькою мирною конференцією, яка відбулася 25 січня 1919 р., засновано спеціальну комісію з п'ятнадцяти чоловік (так звана «комісія п'ятнадцяти») з метою дослідження питання про відповідальність за початок цієї війни і воєнні злочини. Комісією зареєстровано 32 види воєнних злочинів, зазначивши при цьому, що цей перелік не слід розглядати «ні як повний, ані як вичерпний». Стосовно відповідальності воєнних злочинців, комісія заявила, що всі, хто «...винний у порушеннях законів і звичаїв війни чи законів людяності, підлягають кримінальному переслідуванню». Вона дійшла висновку, що деякі категорії злочинів за своїм характером такі, що потребують для розгляду відповідних справ заснування Міжнародного трибуналу, і виступила з рекомендацією, прийнятою більшістю голосів, щодо утворення Міжнародного трибуналу для суду над колишнім кайзером Німеччини Вільгельмом II. Відповідно до побажань більшості членів Комісії, міжнародний суд має бути заснований для кримінального переслідування і покарання, зокрема, високопосадовців та голови Німецької імперії, за порушення «принципів міжнародного права, що впливають зі звичаїв, прийнятих серед цивілізованих народів, із законів людяності та з велінь громадської совісті» [199]. Меншість,

що складалась із представників США і Японії, твердо заперечувала щодо самої концепції персональної кримінальної відповідальності глави держави і концепції «закони і принципи людства», вважаючи таке поняття занадто широким.

Так, за результатами Паризької мирної конференції, у Версалі 28 червня 1919 р. державами-переможницями у Першій світовій війні (США, Великою Британією, Французькою республікою, Королівством Італія, Японською імперією, Бельгією тощо) з одного боку, і переможеною Німеччиною – з іншого, підписано Версальський мирний договір, який містив певний компроміс і вирішення цієї ситуації у ст.ст. 227-229. [28]

Як відомо, Вільгельм II та наближені до нього в листопаді 1918 р. переховувалися у Нідерландах. 10 січня 1920 р. Генеральний секретар конференції миру в Гаазі передав уряду Нідерландів ноту з вимогою про виконання ст. 227 Версальського договору про видачу імператора. У ноті містився перелік основних злочинів, «моральну відповідальність» за які покладено на імператора. У ній також зазначалося, що висунуте Вільгельмові II обвинувачення не має суворо юридичного характеру, але становить собою «акт високої міжнародної політики, викликаною совістю всього світу». У відповідній ноті Нідерландами, не заперечуючи проти права, справедливості й високих принципів міжнародної моралі, повідомлено, що у цьому випадку має намір керуватися законами і традиціями своєї країни, згідно з якими, Нідерланди завжди були притулком для переможених в інтернаціональних конфліктах осіб. Крім того, в обґрунтування відмови у видачі Вільгельма II, уряд Нідерландів послався на принцип «*lex retro non agit*» (з лат. «закон не має зворотної дії»). [27].

Версальський мирний договір між Німеччиною і 27 союзними і асоційованими державами від 28.06.1919 р. містив такі зобов'язання сторін.

- організувати спеціальний міжнародний трибунал для публічного суду за звинуваченням імператора Вільгельма II Гогенцоллерна у «скоєнні тяжкого злочину проти міжнародної моральності і священної влади договорів»;

- звернутися до уряду Нідерландів з проханням про видачу колишнього імператора;
- переслідувати і видавати передбачуваних воєнних злочинців. [28; 29]

Ст. 228 Версальського мирного договору зобов'язувала колишній кайзерівський рейх видати на першу вимогу зацікавлених держав усіх німецьких воєнних злочинців.

У свою чергу, німецький уряд визнавав право союзників піддати воєнним трибуналам осіб, обвинувачених у вчиненні дій, що порушували закони і звичаї війни, та погоджувався видати обвинувачуваних одній або всім союзним державам.

У ст. 229 Версальського мирного договору передбачено, що звинувачені будуть засуджені воєнними трибуналами держави проти підданих, або громадян якої були вчинені інкриміновані їм злочини. Проте, положення стст. 227-229 Версальського договору на практиці не реалізовані. Уряд Нідерландів відмовився видавати імператора Вільгельма II Гогенцоллерна в силу наступного. Відповідно до ст. 227 Версальського мирного договору з метою публічного розгляду справи за звинуваченням імператора Вільгельма II Гогенцоллерна, спеціальний міжнародний трибунал повинен був керуватися не міжнародним правом, а вищими принципами міжнародної політики, з огляду на що спеціальний міжнародний трибунал став би політичним, а не юридичним інструментом, що, зокрема, і слугувало причиною не видачі імператора Вільгельма II Гогенцоллерна Нідерландами. Цікавим є й той факт, що Вільгельма II звинувачено у вчиненні політичних злочинів, за які не передбачалося покарання відповідно до законодавства Нідерландів.

Також, підстави матеріально-правового характеру притягнення до відповідальності колишнього імператора, вказані у ст. 227 Версальського мирного договору, не були підкріплені процесуальним механізмом їх реалізації: жодних установчих документів про створення і порядок здійснення судочинства спеціальним міжнародним трибуналом видано не було.

Передбачене ст. 228 Версальського мирного договору право держав Антанти (військово-політичне угруповання, основними членами якого були Велика Британія, Французька республіка і Російська імперія, створене в 1904–1907 рр.) переслідувати в кримінальному порядку воєнних злочинців, кореспондуються з обов'язком Німеччини видавати таких осіб, на практиці натрапило на масовий опір всіх суспільних верств у всіх політичних таборах Німеччини. [28]

Водночас, беззаперечним є той факт, що Версальський договір все ж є першим міжнародно-правовим документом, який містить норми з міжнародного права про кримінальне переслідування глави держави, проте недоліки правового регулювання, які пов'язані з відсутністю на той час міжнародно-правових документів, що б регламентували, з одного боку, процедуру реалізації норм Версальського мирного договору, та з іншого, норм міжнародного права, якими сформульовано склади конкретних військових злочинів, унеможлиблювали створення спеціального суду такого характеру, та, подальші процеси про воєнних злочинців, організовані в Німеччині, показали, що лише однієї національної кримінальної юрисдикції для переслідування міжнародних злочинців недостатньо для досягнення мети світового масштабу.

Переслідування воєнних злочинців воєнними судами держав-союзниць не вдалося через затяте небажання Німеччини видавати Союзникам запитаних ними осіб. І навіть після того, як Німеччиною було прийнято Закон про судове переслідування за вчинення військових злочинів і проступків, з більш ніж 1,5 тис. ініційованих процесів лише 13 було доведено до стадії судового слухання.

На нашу думку, Версальський договір в деякій мірі є прототипом Римського статуту. Як слушно підкреслено О.М. Солоненком, протягом двох десятиліть фахівці в галузі права працювали над низкою пропозицій, що стосувалися вжиття мір покарання до винних у вчиненні міжнародних злочинів. [212, с. 34-36].

Перша з таких пропозицій надійшла від Консультативного комітету юристів, скликаного 1920 р. під егідою Ради Ліги Націй, членом якого –

бароном Декампом (Бельгія), запропоновано проект резолюції про утворення Верховного суду міжнародного правосуддя щодо злочинів «проти міжнародного громадського порядку й універсального міжнародного права». Проте, на Асамблеї Ліги Націй ідею відхилено як передчасну, з резолюцією про те, що кримінальне право, визнане всіма націями – відсутнє.

На конференції Асоціації міжнародного права в Буенос-Айресі (Аргентина) 24-30 серпня 1922 р. обговорено проект утворення «Постійного суду міжнародної кримінальної юстиції». Відповідно до проекту, юрисдикція міжнародного суду мала б поширюватися на «всі злочини, противні законам людства і вимогам громадської совісті». У свою чергу, на Міжнародному пенітенціарному конгресі 1922 р. у доповіді генерального секретаря професора Белліо визнано, що організація міжнародного трибуналу важлива в інтересах правосуддя. Згодом на 33-й конференції Асоціації міжнародного права, яка проходила 1924 р. у Стокгольмі (Королівство Швеція), обговорено проект юрисдикції міжнародного кримінального суду (юрисдикція мала поширюватися на всі скарги й обвинувачення в порушенні законів і звичаїв війни, а також на всі злочини, що протиправні законам людства і вимогам громадської совісті).

Міжнародною асоціацією кримінального права в Брюсселі та пенітенціарним конгресом у Відні все ж продовжувалося вивчення питання щодо організації міжнародного кримінального трибуналу. Вже 1926 р. організовано Комісію з розроблення проекту Положення про міжнародний кримінальний трибунал. У вересні 1928 р. даною асоціацією подано до Ліги Націй попередньо схвалений Радою Міжнародної асоціації кримінального права проект Статуту міжнародного кримінального суду. Так, до компетенції такого суду входило «обговорення скарг з обвинувачення держав у «несправедливій агресії» або інших порушень міжнародного права, а також розгляд справ про злочини деяких осіб, які обвинувачувались в агресії чи інших злочинах, що трактувались би як міжнародні, оскільки вони містять загрозу мирному співіснуванню держав» [38; 212]. Проте, цей проект також не прийнято Лігою Націй.

До початку 30-х рр. XX ст. ідея міжнародного кримінального суду не знаходила своєї реалізації в практичній площині. Імпульсом її реанімування стало вбивство короля Югославії Олександра I і прем'єр-міністра Франції Луї Барту у м. Марселі 09 жовтня 1934 р. Ці дії були кваліфіковані як акт міжнародного тероризму. У зв'язку з цією подією Лігою Націй були розроблені Конвенція про запобігання та покарання тероризму 1937 р. та Конвенція про організацію Міжнародного кримінального суду, відкрита для підписання 30 листопада 1937 р., однак, жодна з вищеназваних конвенцій в силу не вступили.

Хоча, як видається, вони заклали певний базис, до якого апелювали при створенні Міжнародних воєнних трибуналів після подій Другої світової війни. Загалом XX століття з особливою гостротою поставило питання про «політичний злочин» і «політичну злочинність». Організація та вчинення злочинів інкримінувалося нацистським керівниками III рейху. Практика здійснення фашистської Німеччиною і її союзниками протиправних діянь, що ображають людську мораль і найгрубішим чином зневажають загальнолюдські цінності, зумовила вороже ставлення з боку міжнародної спільноти, результатом чого стало згуртування і повна перемога над державою, якою було розв'язано агресивну війну, і висунення на передній план питання про притягнення до кримінальної відповідальності воєнних злочинців.

У результаті тривалих переговорів між Великобританією, Францією, СРСР і США прийнята Лондонська Угода від 08 червня 1945 р., у додатку до якої містився Статут Міжнародного воєнного трибуналу (МВТ або Трибунал). Згідно з положеннями Статуту МВТ засновувався Трибунал, що складався з 4 членів і їх заступників, які призначалися по одному з кожної із держав-переможниць, а для цілей визначення осіб, які підлягали осуду, затвердження обвинувального акту і передачі його в Трибунал передбачалося створення Комітету з розслідування справ і звинувачення головних воєнних злочинців у складі обвинувачів від тих же країн. МВТ провів свої основні засідання в Нюрнберзі (Німеччина) з 09 жовтня 1945 р. до 01 жовтня 1946 р., у ході яких

розглядалися справи по суті, в зв'язку з чим він увійшов в історію як Нюрнберзький процес. [225; 241]

Аналогічний трибунал, за винятком певних відмінностей, був створений з метою засудження головних японських воєнних злочинців – представників військового командування і державного апарату Японії. Всього на лаві підсудних виявилися 28 колишніх політиків і генералів, відповідальних за вчинені звірства під час Другої світової війни. Судові засідання трибуналу проходили в м. Токіо (Японія) з 1946 р. до 1948 р., що своєю чергою також позначилося на назві даного процесу як Токійського.

Можливість судового переслідування вищих посадових осіб держави юридично чітко закріплена в статутах Нюрнберзького (1945 р.) і Токійського (1946 р.) трибуналів [135; 241], що згодом було підтверджено діяльністю зазначених органів: під час судових процесів була встановлена і доведена вина головних посадових осіб Німеччини і Японії в розв'язанні, веденні агресивної війни, порушенні законів і звичаїв війни.

Пізніше основні підсумки діяльності Нюрнберзького трибуналу знайшли своє відображення в резолюції ГА ООН, яка підтвердила «принципи міжнародного права, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу і що відображені у рішенні цього трибуналу». [191].

Як справедливо зазначено М. Шоу, прийняття даної резолюції є свідченням того, що основні підсумки діяльності Нюрнберзького трибуналу, в тому числі положення про неприпустимість посилення обвинуваченого на своє посадове становище як підставу звільнення від відповідальності, становлять важливу частину чинного міжнародного права. [349]

У ст. 7 проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства 1996 р., підготовленого Комісією міжнародного права ООН, закріплено таке положення: «Офіційний статус особи, яка вчиняє злочин проти миру і безпеки людства, навіть якщо вона діяла як глава держави або уряду, не звільняє її від кримінальної відповідальності і не є обставиною, яка пом'якшує покарання». [187] Аналогічне передбачено в ст. 4 Конвенції про попередження злочину

геноциду і покарання за нього [96]. Тобто, позбавлення імунітету високопосадовців поступово стало звичайною практикою у XX ст. у таких випадках.

У вироку Нюрнберзького трибуналу наголошено, що вже давно було визнано, що міжнародне право накладає зобов'язання на конкретних осіб так само, як і на державу ... Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які здійснили ці злочини, може бути забезпечено дотримання норм міжнародного права». [147-148].

У середині минулого століття під час Нюрнберзького і Токійського процесів були засуджені особи, яких звинувачували в політичних злочинах як злочинах проти міжнародного права. Уперше перед судом постали не тільки порушники, а й законотворці. Нюрнберзький процес обґрунтовано вважається «вихідною точкою» сучасного міжнародного кримінального права. «Нюрнберзьке міжнародне кримінальне право», ставши феноменом правової культури, значно розширило базу солідарних антивоєнних дій країн і народів і в цьому сенсі сприяло зміцненню універсальної основи національних кримінальних законодавств, перетворившись поступово в глобальну правову систему.

Правосуддя і закон стали головними обвинуваченими в справі нацистських юристів (процес №3). Головний обвинувач Т. Тейлор заявив: «Справжній процес незвичайний, оскільки підсудні звинувачуються в злочинах, скоєних ім'ям закону. Ці люди ... були втіленням того, що у «третьому рейху» вважалося правосуддям. ... Підсудні та їхні колеги спотворили, перекрутили і, в кінцевому рахунку, абсолютно знищили в Німеччині правосуддя і закон. Вони перетворили судову систему в частину фашистської диктатури. Вони створили і ввели в дію спеціальні суди, які підпорядковувалися тільки політичному диктатору гітлерівського режиму». [148]

Все ж таки, фашизм став символом та втіленням злочинної політики і міжнародного злочину, а власне поняття «злочин» вийшло за межі

національного права. Із змісту вироку МВТ 1946 р. вбачається, наскільки центральне місце в обвинуваченні займає політика нацистської держави. До початку ХХІ ст. політична злочинність перетворилася в серйозну і постійно діючу загрозу міжнародній безпеці і стабільності. А міжнародне кримінальне право, застосоване в Нюрнберзі, підтверджено і в ході другого процесу щодо головних злочинців Другої світової війни, який відбувся в Токіо в період з 1946 до 1948 рр.

На відміну від Нюрнберзького трибуналу, Токійський трибунал наділений юрисдикцією лише стосовно осіб, які звинувачувалися у скоєнні злочинів проти миру (як мінімум в якості одного зі звинувачень). У післявоєнний період право, застосоване в ході Нюрнберзького і Токійського процесів, було підтверджено і уточнено в рамках численних процесів в національних судах і воєнних трибуналах. Деякі з цих процесів документовані в великому збірнику документів, виданих Комісією ООН з питань воєнних злочинів.

Союзна Контрольна рада (нім. Alliiertes Kontrollrat, англ. Allied Control Council, фр. Conseil de contrôle allié) – орган верховної влади в окупованій Німеччині, утворений після Другої світової війни державами-переможницями. Нею 20 грудня 1945 р. видано Закон № 10 про покарання осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти миру і людяності (Закон № 10), який представляв виняткову важливість в якості загальної основи для процесів, що повинні були відбутися в окупаційних зонах. За допомогою цього Закону Союзна Контрольна рада прийняла і розвинула модель Нюрнберзького процесу. Метою цього закону було забезпечення однаковості юридичної основи подальших процесів, які повинні були відбутися в чотирьох окупаційних зонах [369].

Серед численних національних судових процесів відбулися дванадцять так званих «наступних Нюрнберзьких процесів», проведених військовими трибуналами США до середини 1949 р.

Визнаючи позитивний вплив Нюрнберзького і Токійського трибуналів на розвиток ідеї МКС, слід у той же час вказати на деякі їх конструктивні недоліки. Трибунали є судами переможців над переможеними. Належної правової оцінки воєнні злочини союзників не отримали, що стало предметом критики з боку сучасників. Викликало нарікання і те, що трибунал складався лише з суддів країн-переможниць, тому неупередженість і незалежність таких суддів була поставлена під сумнів [135].

Такі недоліки стали причиною не створення міжнародних кримінальних трибуналів протягом десятиліть, і практика застосування міжнародного кримінального права національними судами залишалася рідкісним винятком.

Так, ГА ООН резолюцією 260 (III) 1948 р. прийнято Конвенцію про попередження злочину геноциду і покарання за нього. У ст. VI цієї Конвенції передбачено можливість здійснення юрисдикції міжнародним кримінальним судом на додаток до кримінального переслідування в країні, де було скоєно злочин. У зв'язку з цим, після прийняття Конвенції ГА ООН уповноважено Комісією міжнародного права ООН «розглянути питання про можливості створення міжнародного юридичного органу, на який покладається розгляд справ осіб, обвинувачених у вчиненні злочину геноциду» [96].

У 1951 р. підкомітетом Правового комітету ГА підготовлено проект Статуту Міжнародного кримінального суду та у 1954 р. представлено Генеральній Асамблеї. Однак, погіршення міжнародної політичної ситуації зупинило цю роботу. 11 грудня 1957 р. ГА вирішено відкласти дискусію про кодифікацію міжнародного кримінального права і про статут міжнародного кримінального суду до того часу, коли буде сформульовано визначення агресії. Однак, це сталося лише у 1974 р., після чого, Комісією міжнародного права відновлено роботу над матеріальними нормами міжнародного кримінального права. Лише 1989 р. з ініціативи Тринідад і Тобаго ГА ООН уповноважено Комісією розглянути питання про створення постійного міжнародного кримінального суду повторно [368].

До початку 1990-х років ситуація була парадоксальною. З одного боку, юридична основа міжнародного кримінального права була досить міцною і «право Нюрнберга» було підтверджено. З іншого боку, державам і міжнародному співтовариству не вистачало волі і здатності застосовувати ці принципи надалі.

На початку 1990-х рр.. після закінчення «холодної війни», ООН знову задіяно механізми з установлення та відновлення миру. Цей процес спричинив відродження міжнародного кримінального права, що, до тих пір переважно видавалось «мертвою буквою». Практичні причини відродження «права Нюрнберга» полягали в серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права, скоєних на території колишньої Югославії на початку 1990-х років, і різанині представників етнічної меншини тутсі в Руанді в 1994 р. Цього разу за застосування міжнародного кримінального права виступали вже не держави, які здобули перемогу в збройному конфлікті, а ООН.

Складні економічні та політичні процеси, що відбувалися на території колишньої Югославії в кінці 80-х – початку 90-х рр. XX ст., сприяли розпаду держави, супроводжуючись численними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права. Це поставило перед міжнародною спільнотою необхідність створення адекватного судового механізму, здатного засудити і покарати винних осіб пропорційно тяжкості скоєних ними злочинних діянь.

У своїй резолюції 808 від 22 лютого 1993 р. Рада Безпеки ООН (РБ ООН) визначила, що події на території колишньої Югославії є загрозою міжнародному миру і безпеці. У цих умовах створення міжнародного трибуналу уявлялося РБ ООН реальною можливістю для засудження осіб, які допустили і допускають порушення норм міжнародного гуманітарного права. Для подальшого вивчення цього питання і висунення конкретних пропозицій РБ ООН доручила Генеральному секретарю підготувати відповідну доповідь.

Трибунал був заснований на підставі резолюції 827 від 25 травня 1993 р., в якій РБ ООН в п.2 ухвалила заснувати Міжнародний трибунал з єдиною метою судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення

міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії в період з 01 січня 1991 р. і до дати, яка буде визначена Радою Безпеки після відновлення миру, і затвердити для цього статут Міжнародного трибуналу, долучений до доповіді Генерального секретаря [280; 368].

У резолюції 808 від 22 лютого 1993 р. РБ ООН постановлено, що події в колишній Югославії представляли собою загрозу міжнародному миру. За нею слідувало військове вторгнення сил НАТО, санкціоноване ООН. Рада Безпеки ООН дійшла висновку, що, з огляду на здійснених звірств, довгострокову стабільність в регіоні може бути досягнуто лише в тому випадку, якщо військові заходи з відновлення миру будуть супроводжуватися покаранням осіб, які вчинили злочини проти міжнародного права. 03 травня 1993 р. Генеральним секретарем ООН представлено звіт, підготовлений на прохання РБ ООН, про можливість створення кримінального трибуналу Організацією Об'єднаних Націй. [368]

Не менш складна ситуація склалася в кінці XX ст. на території Руанди – держави розташованої в центральній Африці, яка привернула до себе увагу міжнародної спільноти. Внутрішній збройний конфлікт між етнічними групами тутсі і хуту, за окремими оцінками, забрав життя приблизно 800.000 осіб протягом невеликого періоду часу.

Знову діючи на підставі глави VII Статуту ООН РБ ООН своєю резолюцією 955 від 08 листопада 1994 р. ухвалила «заснувати міжнародний трибунал з єдиною метою судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, і громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав, у період з 01 січня 1994 р. до 31 грудня 1994 р. При цьому Статут міжнародного кримінального трибуналу по Руанді додавався до цієї резолюції. [325, с. 24]

Визнаючи неминуче значення даних трибуналів для подальшого прогресивного розвитку міжнародного права, необхідно відзначити той факт, що їх юрисдикція обмежена територіальними та часовими рамками. Вказаний

недолік, на нашу думку, усвідомлювали і держави, коли йшли до мети заснування постійно діючої міжнародної кримінальної судової інституції.

Водночас, важливою подією в галузі міжнародного кримінального правосуддя, зокрема, і міжнародного кримінального права в цілому, стало прийняття Римського статуту, яким створено перший постійно діючий Суд з компетенцією щодо найсерйозніших злочинів, які викликають стурбованість всього міжнародного суспільства. Набрання ним чинності є сучасним етапом боротьби людства за захист своїх прав проти найтяжчих злочинів – злочинів проти людяності на міжнародному рівні.

Так, суттєвого прогресу в процесі створення постійно діючого МКС вдалося домогтися лише з поліпшенням міжнародного політичного клімату після закінчення «холодної війни». Комісією міжнародного права незабаром було підготовлено проект Статуту МКС, який представлено ГА ООН у 1994 р. Згодом, ГА ООН призначено Комітет *ad hoc* з цього питання. У 1995 р. Комітетом підготовлено доповідь, в якому вперше не підкреслено відмінності між регулюванням процесуальних питань і структури суду (за допомогою «Статуту») і матеріальним правом (за допомогою «Кодексу»). З тих пір, норми щодо створення та юрисдикції міжнародного кримінального суду і визначень злочинів вже включалися в єдиний документ. Після представлення доповіді Комітетом *ad hoc*, ГА ООН створено Підготовчий комітет, якому було доручено підготувати проекти нормативних документів для майбутньої конференції за участі держав [212].

На дипломатичній конференції повноважних представників держав, скликаній за рішенням 52 сесії ГА ООН у Римі 15 червня – 17 липня 1998 р., у період з 16 червня до 17 липня 1998 р., розроблено остаточний текст Статуту МКС. Більше 160 держав брали участь у конференції в Римі; 17 міжнародних організацій та понад 250 неурядових організацій брали участь та спостерігали за її ходом. Предметом переговорів був проект, підготовлений Підготовчим комітетом (Проект Статуту МКС), який передбачав 116 статей, що містили

близько 1 400 доповнень, викладених у дужках, та майже 200 альтернативних формулювань. [319, с.67]

Із самого початку один одному протистояли два табори. Так звані держави-однодумці, група держав, доброзичливо налаштованих відносно суду, таких як Австралія, Канада і Німеччина, – закликали до якнайшвидшого створення сильного суду, який би діяв наскільки можливо незалежно. Їм протистояла група, що включала: США, Індію та Китай. Стурбовані з приводу власного суверенітету і захисту власних громадян, ці держави виступали за створення слабкого і, швидше, символічного суду; з точки зору цієї групи, суд повинен був розглядатися як свого роду «готовий» кримінальний суд *ad hoc*, що Рада Безпеки ООН мала можливість активізувати в кризових ситуаціях.

Під час переговорів питання щодо матеріального права, особливо, формулювання визначень злочинів, виявилися менш спірними. Основною причиною цього стало заздалегідь отримана згода з приводу того, що матеріально-правову частину Статуту слід звести до «ключових» злочинів. Вдалим фактором стало і те, що Нюрнберзький Статут і Статути Трибуналів по колишній Югославії і Руанді представляли собою моделі, вже випробувані на практиці. У той же час, досягти повної згоди з приводу визначень злочинів не представлялося можливим [68; 151]. Таким чином, зусилля, спрямовані на формулювання визначення злочину агресії, не були вдалими.

Найбільш проблемними питаннями були питання щодо юрисдикції МКС, особливо – питання про те, чи буде вона автоматичною, питання ролі і статусу Прокурора, а також взаємовідносин МКС з ООН, зокрема з Радою Безпеки ООН.

Стосовно сфери юрисдикції МКС, державам, які виступали на користь Міжнародного кримінального суду, не вдалося досягти мети та поширити юрисдикцію МКС, відповідно до принципу універсальної юрисдикції, на всі злочини за міжнародним правом, незалежно від того, де, ким або щодо кого вони були здійснені. У результаті закріплення в Статуті МКС територіального

принципу та принципу громадянства в якості компромісу створило істотні прогалини в його юрисдикції. [342-344]

Римський статут МКС прийнято 17 липня 1998 р. «120» голосами під час пленарного засідання. Лише сім держав, а саме: США, Китай, Ізраїль, Ірак, Лівія, Йемен і Катар, проголосували проти Статуту; 21 держава утрималася. 11 квітня 2002 р. Боснія і Герцеговина, Болгарія, Камбоджа, Демократична Республіка Конго, Ірландія, Йорданія, Монголія, Нігерія, Румунія і Словаччина передали ратифікаційні грамоти депозитарію в Нью-Йорку, тим самим перевищивши необхідну кількість 60 ратифікацій, передбачену ст. 126 Статуту МКС; внаслідок цього Статут набрав чинності 01 липня 2002 р. [150; 152].

Таким чином, створення органів міжнародного кримінального правосуддя, стало реакцією на численні порушення відповідних норм міжнародного права. Створення ж у 1998 р. постійно діючого МКС ознаменувало новий етап у розвитку міжнародного кримінального правосуддя і сприяло закріпленню непорушної істини про те, що винні особи не залишаються безкарними.

Римським статутом закладено правову основу МКС і встановлено для останнього новий, особливий тип процесуального права. Крім іншого, прийняття Римського статуту здійснило вплив на розвиток матеріального міжнародного кримінального права, а також національних законодавств.

З огляду на те, що відповідно до ч. 6 ст. 124 Конституції України Україною може бути визнано юрисдикцію МКС на умовах, визначених Римським статутом [103], проблематика правової природи останнього набуває неабиякої актуальності як у співвідношенні із міжнародним правом, так і відносно національного законодавства України.

Вважаємо, що під час дослідження правової природи Римського статуту підлягають обов'язковому аналізу наступні аспекти, пов'язані із Статутом, а саме: історія та концепція створення Римського статуту, суб'єкти його укладення; структура Статуту; умови участі держав у Статуті та їх статус;

характеристика Статуту як міжнародного договору; юрисдикція МКС, принцип комплементарності.

Так, виходячи з передумов прийняття Римського статуту та його тексту, прослідковуються особливості та деякою мірою імперативність правової природи Статуту як міжнародно-правового договору, а також його роль та місце у системі джерел міжнародного права та національного права.

Відповідно до ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., міжнародний договір – це міжнародна угода, укладена державами у письмовій формі і регулюється міжнародним правом. [34].

Як відомо, право міжнародних договорів є галуззю міжнародного права, що становить сукупність міжнародно-правових принципів і норм, які визначають порядок укладання, умови дійсності, дії і припинення міжнародних договорів [85]. Отже, міжнародний договір є безпосереднім об'єктом права міжнародних договорів та водночас – одним із центральних інститутів міжнародного права, важливою правовою формою міждержавного та іншого міжнародного співробітництва.

Власне стадії укладання міжнародного договору включають усі дії суб'єктів міжнародного права, зацікавлених в його укладанні, починаючи від виникнення договірної ініціативи і закінчуючи вступом договору в силу. У зв'язку з цим, весь процес укладання договору припускає проходження певних процедур.

У 1992 р. створеною Комісією Робочою групою висловлено позицію щодо необхідності заснування МКС шляхом прийняття статуту – багатостороннього договору, відповідно до якого вказаний суд має володіти юрисдикцією над індивідами та його предметна юрисдикція має обмежуватися міжнародними злочинами, визначеними у чинних міжнародних договорах, включаючи злочини, визначені Кодексом злочинів проти миру і безпеки людства, в той час, як держава повинна мати можливість набути статусу учасника статуту, не будучи при цьому учасником Кодексу злочинів проти

миру і безпеки людства, а доступ до суду має бути відкритим як для держав-учасниць статуту, так і, за певних умов, для інших держав [341].

Відтак, Робоча група дійшла висновку про існування двох можливих варіантів створення такого постійно діючого органу, а саме: шляхом укладення багатосторонньої міжнародної угоди або прийняттям рішення РБ ООН. Основним аргументом, висловленим на користь другого варіанту, за якого юрисдикція міжнародного кримінального суду була б аналогічною юрисдикції діючих на той час трибуналів *ad hoc*, було те, що, як передбачалося, він дозволив би уникнути повільності договірної механізми юрисдикції. Цей варіант здавався багатьом аналітикам єдиною моделлю, що відповідає практичним та правовим вимогам ситуації. [220, с. 351]

К. Амбос з цього приводу зазначив: «Модель Ради Безпеки є специфічним примусовим заходом, що може бути виправданий тільки у виняткових випадках, що вимагають *ad hoc* юрисдикції. Фактично у такій ситуації заснування міжнародних *ad hoc* трибуналів може ґрунтуватися на главі VII Статуту ООН за умови наявності дуже переконливих аргументів». [271]

У 1993 р. Комісією створено нову Робочу групу, якою підготовлено проект Статуту МКС та, у свою чергу, 30 державами подано коментарі з проектів статей, розроблених Робочою групою. [27; 209]

Здійснений нами аналіз засвідчує той факт, що розробка проекту Статуту була складним процесом, під час якого поставали правові, політичні проблеми, та проблема поширення і меж юрисдикції майбутнього суду, оскільки у рамках цього договору суверенні держави мали погодитися із обмеженнями, які покладуться на них юрисдикцією МКС.

У Резолюції про Міжнародний кримінальний суд від 12.03.1998 р., Європейський парламент, підкресливши, що від таких грубих порушень міжнародного права як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини, постраждали цілі народи, прийнявши до уваги, що внутрішньодержавним судовим системам, як правило, не вдавалося зупинити злочинців, відповідальних за ці правопорушення, що породжувало тим самим безкарність і

перешкоджало будь-яким обговоренням і діям із запобігання конфліктам і злочинам, викликаним ними, відзначив успіхи в цьому напрямі спеціальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди. Також було заявлено й те, що МКС повинен мати самостійні повноваження з питань допустимості розгляду справи в разі неможливості звернення до внутрішньодержавних систем чи їх неготовності до розгляду справи, що підпадає під юрисдикцію МКС, але водночас підкреслено особливе значення принципу комплементарності взаємин між внутрішньодержавними судами і Міжнародним кримінальним судом.

Під час дискусій Підготовчий комітет послідовно визначив і конкретизував розбіжності між державами, і коли це було можливо, домагався одноголосності щодо тексту Статуту. Проте проект Статуту містив чимало спірних положень, щодо яких учасниками так і не досягнена згода: до березня 1998 р. у тексті містилося 1700 таких положень. Під час сесії, проведеної 16 березня – 3 квітня 1998 р., Підготовчий комітет завершив підготовку проекту угоди про заснування МКС, у результаті чого, цей проект подано на Дипломатичну конференцію в Римі. [340]

Досягнувши широкої згоди шляхом переговорів та знаходження компромісів, 17.07.1998 р. на Дипломатичній конференції під егідою ООН, голосуванням 120 країн «за», 7 – «проти», 21 – «утрималися», прийнято Римський статут Міжнародного кримінального суду. Отже, серед держав, які беруть участь в Римському статуті МКС 34 африканські, 19 тихоокеанських, 18 східноєвропейських, 28 латиноамериканських і держав Карибського басейну, 25 держав Західної Європи та інші. [152]

Беззаперечно, активність проведення досліджень міжнародного кримінального права в зарубіжній доктрині пов'язана з прийняттям Римського Статуту і заснуванням МКС. Водночас, закладену у Римський статут правову природу було підтримано не усіма державами. Три держави – Китай, США, Ізраїль – виклали причини, з яких вони голосували проти прийняття Римського статуту. Представники Китаю, наприклад, вважали, що повноваження, надані Палаті попереднього провадження і пов'язані із затвердженням клопотань

Прокурора, були недостатнім і що Статут необхідно було приймати консенсусом, а не голосуванням.

Делегацією США під час дипломатичної конференції висловлено позицію, що Римський Статут «ламає договірне міжнародне право» і в цілому не відповідає сформованому міжнародному праву.

Відповідно до ст. 125 Римського статуту, останній відкрито для приєднання для усіх держав та підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню державами, які підписали Статут. Учасниками Статуту МКС на січень 2019 р. були 124 держави, що свідчить про його широку підтримку й універсальність [152].

Підводячи підсумки процесу створення Римського статуту, слід зазначити про його багатосторонній характер, мету його створення та суб'єктний склад укладення Статуту, яким виступили ГА ООН, Комісія з міжнародного права ООН, створені нею Робочі групи та, безпосередньо, держави.

Водночас, великий перелік держав, зокрема, Алжир, Вірменія, Гвінея, Грузія, Єгипет, Іран, Литва, Мексика, Монако, Тайланд, Чилі та Україна вирішили не ратифікувати Римський статут, у той час, як такі країни як Росія, США та Ізраїль взагалі відмовилися від своїх підписів.

Україна підписала Статут 20 січня 2000 р., приєдналася до Угоди про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду від 10 вересня 2002 р., а також Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 16 вересня 2014 р., Україна зобов'язана ратифікувати та імплементувати в національне законодавство норми Статуту, а також пов'язані з ним документи.

Проте, Римський статут Україною досі не ратифіковано, а однією з офіційних причин відмови є висновок Конституційного Суду України (КСУ) від 11 липня 2001 р., відповідно до змісту якого Статут не відповідає Конституції України «в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та ст. 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції». [30]

Враховуючи зміни, які відбулись з моменту ухвалення КСУ висновку 2001 р., законодавцем враховано думку багатьох науковців та на конституційному рівні, шляхом внесення відповідних змін до Основного закону, ст. 124 доповнено ч. 6 в наступній редакції: «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду», яка набрала чинності 30 червня 2019 р. [103]

Аналогічними нормами доповнено й Основні закони інших держав. Для прикладу, Конституція Франції містить ст. 53-2, відповідно до якої «Республіка може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, як це передбачено договором, підписаним 1998 року». [288]

У Конституції Люксембургу норму викладено в наступній редакції: «Положення Конституції не перешкоджають схваленню Римського статуту Міжнародного кримінального суду, прийнятого в Римі 17.07.1998 р., і виконанню зобов'язань, що випливають зі Статуту, відповідно до умов, зазначених у ньому». [322]

Ст. 7 Конституції Португалії закріплено: «З метою досягнення міжнародної справедливості, що сприяє дотриманню прав як окремих осіб, так і народів, і відповідно до положення про комплементарність та інших умов, визначених у Римському статуті, Португалія може прийняти юрисдикцію Міжнародного кримінального суду». [289]

Більш детальноше на цьому зупинимось у наступному розділі роботи. Водночас викладене свідчить, що більшість держав не поспішає визнавати юрисдикцію МКС, закладену Римським статутом на постійній основі, залишаючи за собою право форми юрисдикції МКС *ad hoc*, передбаченою стст.11-13 Статуту.

Діяльність МКС нерідко піддається критиці за неприпустимі затримки у здійсненні правосуддя, негнучкість у питаннях співпраці з державами, різні аспекти його роботи [19; 141], що спричинило вихід ряду африканських країн з договору, яким засновано МКС.

Так, ст. 127 Римського статуту передбачено можливість одностороннього виходу держави-учасниці із Статуту. Відповідно до вказаної статті, будь-яка держава-учасниця може вийти з цього Статуту, направивши Генеральному секретарю ООН відповідне письмове повідомлення. Вихід вступає в силу через рік після дати отримання такого повідомлення, якщо в повідомленні не вказано пізніший термін. Вихід із цього Статуту не звільняє державу від виконання зобов'язань, що випливають з нього, які виникли в період участі цієї держави в цьому Статуті, включаючи будь-які фінансові зобов'язання, обсяг яких може зрости. Він також не впливає на здійснення співробітництва із Судом в проведенні кримінальних розслідувань і розглядів, щодо яких держава була зобов'язана співпрацювати і які були розпочаті до дати набрання виходу в силу, а також жодним чином не впливає на триваючий розгляд будь-якого питання, яке перебувало на розгляді Суду до дати вступу виходу в силу. [196; 342].

США підписано Римський статут у 2000 р., але Сенатом його не ратифіковано. Колишній президент США Дж. Буш надав дозвіл держсекретареві на вихід з Римського статуту. На думку американської адміністрації, діяльність МКС є незаконною. Стурбованість США полягає в тому, що повноваження, надані МКС і його прокурорам, становлять загрозу суверенітету США і конституційному захисту американських громадян. Незважаючи на глобальний протест, США не єдині в своєму ставленні до МКС, ще понад 70 країн відмовилися стати учасниками Римського статуту. Адміністрація президента США Д. Трампа дала зрозуміти, що Вашингтон не може пожертвувати правами своїх громадян. [357]

Радником з національної безпеки США Дж. Болтоном зазначено наступні причини: «існує загроза американському суверенітету і національній безпеці США; неефективно працює система стримувань і противаг, приводячи до неоднозначних судових рішень і безкарності; США не визнають верховенство кого-небудь або чого-небудь над американською конституцією. Ми не будемо співпрацювати з МКС. Ми не будемо допомагати роботі МКС. Ми не будемо приєднуватися до МКС. Нехай МКС помре сам по собі. Після всього, що було,

для нас цей суд уже мертвий» [61]. Представник Білого дому Сара Сандерс підтримала Болтона, сказавши, що президент Трамп «використовує всі необхідні засоби для захисту громадян країни і її союзників від Міжнародного кримінального суду» [61].

У жовтні – листопаді 2016 р. відповідно до ст. 127 (1) Римського статуту уряд ПАР, Республіки Бурунді і Гамбії повідомили ООН про свій намір вийти з Римського статуту. 16 листопада 2016 р. Російська Федерація заявила про те, що не має наміру стати учасником Римського статуту Міжнародного кримінального суду, підписаного нею у 2000 р. Відмова Росії від участі у Римському статуті МКС обумовлена тим, що суд не виправдав покладених на нього надій, заявили в МЗС Росії. Також в заяві наголошується, що з МКС – першим постійно діючим органом міжнародної кримінальної юстиції – були тісно пов'язані очікування міжнародної спільноти в справі боротьби з безкарністю в контексті загальних зусиль з підтримання міжнародного миру і безпеки, врегулювання існуючих конфліктів і запобігання нових вогнищ напруженості. Однак, суд так і не став справді незалежним, авторитетним органом міжнародного правосуддя. [140; 141]

А.Г. Волеводз зазначає, що з недавнього часу МКС у своїй діяльності став дуже політизованим, це першими помітили африканські країни. На даному етапі МКС не є тим органом, який здатний здійснювати міжнародне всебічне, повне і об'єктивне правосуддя. [37]

Незважаючи на проаналізовані вище деякі кризові явища в діяльності МКС, що спричинили вихід визначених країн з Римського статуту, не можна заперечувати, що його значення і роль є безумовними для розвитку міжнародного права та істотно вплинули на розвиток національних правових систем і правової доктрини. Особлива правова або політико-правова природа даного міжнародного договору дозволяє підкреслити той факт, що Римський статут МКС став двигуном змін політико-правової реальності, що має на меті завдати удару поширеній безкарності за найтяжчі міжнародні злочини.

Структура Римського статуту МКС складається з Преамбули, 13 частин та 128 статей. Статут включає такі частини:

- 1 «Створення Суду»,
- 2 «Юрисдикція, прийнятність і право, що застосовується»,
- 3 «Загальні принципи кримінального права»,
- 4 «Склад і управління справами суду»,
- 5 «Розслідування та кримінальне переслідування»,
- 6 «Судовий розгляд»,
- 7 «Заходи покарання»,
- 8 «Оскарження і перегляд»,
- 9 «Міжнародне співробітництво та судова допомога»,
- 10 «Виконання»,
- 11 «Асамблея держав- учасниць»,
- 12 «Фінансування». [196; 342].

Така структура Римського статуту може свідчити про змішаний тип кримінального процесу, характерний для романо-германської правової сім'ї. Однак, наступні п'ять документів, прийняті ООН: Правила процедури і доказування (2000, 1, add.1), Елементи злочину (2000, 1, add.2), Угода про привілеї та імунітети міжнародного кримінального суду (2000, 1, add. 3), Угода про взаємовідносини між судом та ООН (2001, add.1), Фінансові положення міжнародного кримінального суду (2001, 1, add.2) регламентують механізм застосування Римського статуту МКС, і свідчать про розвиток цього правового акту шляхом видання нових консолідованих актів, або актів, що вносять зміни, характеризуючи систему звичаєвого права.

Особливої уваги, на нашу думку, потребує ст. 21 Статуту, відповідно до змісту якої, під час вирішення справи МКС застосовує визначений Статутом перелік джерел права. Так, у вказівках щодо застосування права статтею підкреслено відмінність між джерелами, які «застосовуються» (ч. 1) і «можуть застосовуватися» (ч. 2), тобто, статтею запропоновано, так би мовити, «подвійну ієрархію» джерел права. В свою чергу, ч.1 ст. 21 Статуту МКС

викладено ієрархію трьох груп джерел права, обов'язкових до застосування. Нарешті, в част. 3 ст. 21 Статуту сформульовано загальне правило тлумачення і застосування права.

Відповідно до ч. 1 ст. 21 (а), основним джерелом права є сам Статут МКС, доповнений Елементами злочинів і Правилами процедури та доказування. Однак пріоритет Статуту перед Елементами злочинів і Правилами процедури та доказування виникає не з ч.1 ст. 21 Статуту, а з більш загального контексту (ч.3 ст. 9 і ч.5 ст. 51 Статуту). [342].

Другою ланкою ієрархії правових джерел є міжнародні договори, принципи і норми міжнародного права, включаючи загальновизнані принципи міжнародного права збройних конфліктів (ч. 1 ст. 21 (б) Римського статуту).

У разі неможливості застосування двох вищевказаних джерел, Суд застосовує застосовує загальні принципи права, взяті ним з національних законів правових систем світу, включаючи, відповідно, національні закони держав, які за звичайних обставин здійснювали б юрисдикцію стосовно цього злочину, за умови, що ці принципи не є несумісними із цим Статутом та міжнародним правом, а також міжнародно-визнаними нормами та стандартами (ч. 1 ст. 21 (с) Римського статуту).

В свою чергу, ч.2 ст. 21 Статуту прямо обмежує суворе дотримання прецедентів (*stare decisis*), звичне для англо-американського права. Відповідно до цієї статті, Суд може, але не зобов'язаний покладатися на свої власні рішення, винесені раніше. Таким чином, рішення Суду не мають прецедентного значення в його чіткому розумінні. [342].

Фактично МКС функціонує з 01 липня 2002 р. Юрисдикційні положення складають основу Статуту та головний зміст домовленостей, досягнутих на заключному етапі Римської конференції. За своєю природою юрисдикція МКС є договірною, що свідчить про підтримку позиції, що право держав здійснювати правосуддя є первинним.

Водночас, така договірна форма не поширюється на всі держави світу та не здатна забезпечити невідворотність покарання всіх осіб, винних у найтяжчих

злочинах проти людства (тобто громадян держав, якими не ратифіковано Статут). Саме тому, з метою забезпечення відповідальності осіб, обвинувачених у таких злочинах (здебільшого лідери держав), ст. 13 (b) Римського статуту закладено можливість надання МКС імперативної юрисдикції від імені уповноважених суб'єктів, виражаючи волю світового співтовариства.

Таким чином, з одного боку, визнано, що «держави, що не є учасниками Римського статуту, не несуть зобов'язань за Статутом», чим підкреслюється договірна основа юрисдикції Суду, а з іншого боку, встановлюється «виключна юрисдикція», чим здійснюється втручання в юрисдикційний режим Суду. [110, с. 34-237].

Враховуючи вищевикладене, звертаємо увагу, що Римський статут прагне поєднати два типи міжнародної кримінальної юрисдикції – договірної та імперативної, водночас, така позиція досі піддається критиці з боку науковців. Ряд вчених зауважує, що у деяких ситуаціях юрисдикція МКС набуває позадоговірний чи загальнообов'язковий характер.

Звузивши юрисдикцію МКС до найтяжчих злочинів, до яких віднесено: злочини агресії (ст. 5), злочини геноциду (ст. 6), злочини проти людяності (ст. 7) та воєнні злочини (ст. 8), у Преамбулі Римського статуту зазначено, що: «найсерйозніші злочини, які викликають стурбованість всього міжнародного співтовариства, не мають залишатися безкарними, і, що їх дієве переслідування має бути забезпечено як заходами, вжитими на національному рівні, так і активізацією міжнародного співробітництва» (абз. 5 Преамбули Статуту) [196; 342].

Цікавим видається те, що такий підхід мав би допомогти й у боротьбі із наркомафіями та їх зазіханням на контроль судового процесу, а МКС міг би стати спеціалізованим механізмом для розгляду міжнародних злочинів у компетентний і негайний спосіб, який мав би переваги над національними судами різних країн з точки зору неупередженості та об'єктивності. Передбачалося, що цей суд не замінятиме національну юрисдикцію, а матиме

юрисдикцію тільки щодо узгодженого переліку міжнародних правопорушень і не посягатиме державного на суверенітет держав, оскільки необхідною умовою для появи у нього такої юрисдикції буде згода держав. [299]

Водночас, у своїх резолюціях 45/41 від 28 листопада 1990 р., 46/54 від 9 грудня 1991 р., ГА ООН запропоновано Комісії провести подальший аналіз проблем, що стосуються питання органу міжнародної кримінальної юстиції, включаючи утворення МКС, однак без згадки про обіг наркотиків.

Договірна форма міжнародної кримінальної юрисдикції ґрунтується на самообмеженні держав в їх праві здійснювати правосуддя у кримінальних справах, тобто явно вираженій згоді держав на обмеження свого суверенітету в частині піддання своїх громадян правосуддю не у межах національної юрисдикції. Вона має похідний характер від національної юрисдикції, та її передумовою є наявність юрисдикції щодо діянь, інкримінованих ймовірним злочинцям держави, яка визнає юрисдикцію МКС. [65, с. 99].

М. Савчиним, наприклад, зазначається про субсидіарний характер юрисдикції МКС. Так, він звертає увагу на те, що юрисдикція МКС має субсидіарний характер, оскільки вона заснована на міжнародному договорі – Римському статуті. МКС має подібну природу до юрисдикції Європейського суду з прав людини, який є інститутом Ради Європи і діє на підставі положень іншого міжнародного договору регіонального характеру – Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод. Оскільки МКС є субсидіарним інститутом, то на нього цілком поширюються правила ч. 5 ст. 55 Конституції України, згідно з якими кожна особа після використання національних засобів правового захисту може звертатися за захистом своїх прав до міжнародних юрисдикційних установ, членом або учасником яких є Україна. Та обставина, що МКС може відкрити провадження на підставі правила ст. 17 Римського статуту у поєднанні із правилами ст. 15 (яка лише підкреслює особливості міжнародної кримінальної юстиції), підкреслює характер *jus cogens* цих положень, які члени міжнародного співтовариства мають дотримуватися без всяких застережень і довільного тлумачення їхнього змісту [201, с. 25-33].

Заглиблюючись у дослідження природи Римського статуту, слід зазначити, що одним з найважливіших аспектів є той, що визнавши юрисдикцію МКС, держава не тільки бере на себе зобов'язання співпрацювати з МКС беззастережно і належним чином, а й визнати всю повноту компетенції МКС без обмежень, у т.ч. й «ексклюзивне» право МКС тлумачити на свій розсуд положення Римського статуту та, зокрема, приймати рішення про наявність підстав для здійснення своєї юрисдикції відповідно до критеріїв, встановлених стст. 17 і 19 (принцип *competence de la competence* / *kompetenz kompetenz*).

Не менш важливим аспектом є визнання Україною юрисдикції МКС відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту *ad hoc* вдвічі: у лютому 2014 р. щодо злочинів проти людяності, що стосуються подій, які відбулися на території України у період з листопада 2013 р. до лютого 2014 р. та лютому 2015 р. щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності, скоєних вищими посадовими особами РФ й керівниками терористичних організацій ДНР та ЛНР у період з лютого 2014 р. до теперішнього часу [166; 260]

Разом з тим, з аналізу положень Римського статуту слід дійти висновку, що позиція України щодо визнання юрисдикції МКС *ad hoc* є сумнівною, навіть беручи до уваги той факт, що прокурором МКС визнано агресію РФ проти України щодо АРК, оскільки держава не може користуватися жодними правами, що надаються Римським статутом країнам, які його ратифікували.

Пунктом «d» ч. 1 ст. 8 Римського статуту передбачено поширення юрисдикції МКС на злочини агресії. Згідно з п. 4 ст. 15 *bis* Римського статуту, лише злочини, що є наслідком актів агресії, вчинені однією з держав-учасниць Римського Статуту проти іншої держави-учасниці, підпадають під юрисдикцію Суду в результаті звернень держав чи з ініціативи Суду (*proprio motu*). Проте, з аналізу змісту ст. 15 *bis*, мають бути ратифіковані і набути чинності хоча б для однієї з держав – держави-агресора чи держави-жертви Кампальські додатки до Римського статуту, відповідно до яких, МКС набуває юрисдикції щодо злочинів агресії відносно однієї з зазначених держав. [260; 342]

Одне з головних зобов'язань, що впливають із членства у Римському статуті, – це визнання принципу комплементарності. Комплементарність, як вказує М. Бензінг, будучи «ключовою концепцією» МКС [282, с. 593], означає, що МКС здійснює свої функції тільки в тому випадку, коли національні правові системи не можуть або не бажають здійснювати свою юрисдикцію.

Найбільш значущі практичні наслідки визнання принципу комплементарності визначено у ст. 1 Статуту, в якій, зокрема, закріплено, що «Суд доповнює національні органи кримінальної юстиції», а також у ст. 17 Статуту, якою визначено, що справу може бути прийнято до провадження МКС у тих випадках, коли, зокрема, «ця держава не бажає або не здатна належним чином вести розслідування або порушити кримінальне переслідування».

Відповідно до ч.3 ст. 17 Статуту, щоб виявити в будь-якій конкретній справі нездатність Суд враховує, чи здатна держава, у зв'язку з повним або суттєвим розвалом чи відсутністю своєї національної судової системи, отримати у своє розпорядження обвинуваченого чи необхідні докази і показання свідків або ж вона не здатна здійснювати судовий розгляд з будь-яких інших причин. [196; 258].

На думку О.Н. Ведерникової, вищевказані положення «надають Суду право викладати судження не тільки про ефективність національної системи правосуддя, а й всієї держави, її здатності здійснювати судову владу на власній території». Науковцем також зазначено, що «оцінки державі та її судовій системі самі собою вже є втручанням у внутрішні справи держави, не кажучи про можливість вилучення кримінальних справ з юрисдикції національних судових органів, що наділені всією повнотою судової влади на території держави». [26, с. 18]

У науковій літературі існує і протилежна думка. Так, деякі автори зазначають, що приписи Статуту МКС орієнтують національного правозастосовника на об'єктивний розгляд справи. Також наголошується, що якщо національні суди при прийнятті рішень будуть додатково

«простимульовані» положеннями Статуту МКС, то можливо очікувати становлення дійсно неупередженого і об'єктивного правосуддя. [89]

Вважаємо за необхідне звернути увагу, що МКС не володіє пріоритетом над національними судами. Його мета не конкурувати з національними органами, а доповнювати діяльність держав у припиненні міжнародних злочинних діянь. Тому, Суд має право втручатися лише в тих випадках, коли національні органи юрисдикції не вживають жодних дій, а якщо і здійснюють їх, то при цьому не в змозі або не бажають належним чином розслідувати і карати за злочини, передбачені Статутом.

Однак, слід зазначити, що хоч згідно з принципом комплементарності національні судові органи мають перевагу перед юрисдикцією МКС, кінцевим і єдиним арбітром режиму додатковості є, сам Суд, а не держави - учасниці. Разом з тим, здійснюючи свою діяльність в якості арбітра, МКС повинен керуватися положеннями ст. 17 Статуту, відповідно до якої, Суд діє як «бар'єр на шляху здійснення юрисдикції МКС». [282, с. 594].

Крім того, Правила процедури і доказування передбачають, що Суд спочатку виносить рішення з будь-якого протесту щодо юрисдикції, а потім вирішує питання прийнятності. [167].

Таким чином, с урахуванням того, що підписання Статуту МКС накладає на державу, що має на меті приєднатися до Статуту, зобов'язання привести своє національне законодавство і правозастосовну практику у відповідність до положень Статуту, держави-учасниці повинні здійснити закріплення на законодавчому рівні принципу комплементарності юрисдикції МКС відносно юрисдикції національних судів.

Одним з найскладніших питань при створенні МКС також виявилось питання визначення його територіальної і персональної юрисдикції, які зумовлені правовою природою Римського статуту.

Держави, які заснували МКС, дійшли згоди, що злочини, вчинені на їх території або їх громадянами підпадають також і під юрисдикцію МКС. Безсумнівно, юрисдикція окремих держав до відповідних злочинів ширша, ніж

юрисдикція, якою наділено МКС. До того ж, розробники Статуту прагнули обмежити можливості Суду з розгляду справ, що підпадають під його юрисдикцію, і, як наслідок, МКС може здійснити свою юрисдикцію лише в тих випадках, коли держава не здатна (*unable*) або не бажає (*unwilling*) переслідувати підозрюваних. [273; 277; 307; 362; 381]. Це те, що Статут називає «прийнятністю».

Відповідно до положень Статуту МКС розрізняються такі взаємопов'язані поняття як «юрисдикція» і «прийнятність». Юрисдикція стосується правових параметрів діяльності Суду з точки зору предметної юрисдикції Суду (*ratione materiae*), меж дії Статуту в часі (*ratione temporis*), територіальної юрисдикції Суду (*ratione loci*), а також осіб, які підпадають під його юрисдикцію (*ratione personae*).

Питання прийнятності виникають згодом, тобто на наступному етапі, коли Суд повинен визначити, чи може справу, що підпадає під його юрисдикцію, бути прийнято до провадження МКС.

Таким чином, Статут розрізняє ситуації попереднього аналізу ситуації та розслідування злочинів. Перед тим, як розпочати розслідування, Прокурор МКС повинен проаналізувати наявну інформацію та упевнитися в тому, що початок розслідування буде відповідати положенням Статуту. [258; 260]. Суд може також прийняти рішення про розгляд прийнятності справи до власного провадження зі своєї ініціативи, навіть якщо це питання не ініціюється одним з учасників Статуту.

Комплементарність є основним концептуальним принципом діяльності Суду [300; 346; 352], у зв'язку чим, можуть виникнути проблеми щодо сумісності норм Статуту з конституційними нормами, які встановлюють основи процедури здійснення правосуддя у кримінальних справах. Подібні норми передбачає і Конституція України, але детальніше ми їх розглянемо у наступному розділі дисертаційного дослідження.

Щодо держав, які не є учасницями Статуту, то фактичною останніх відсутні зобов'язання дотримуватися положень Статуту щодо

комплементарності, проте, не у разі, якщо ці держави виявлять бажання запобігти здійсненню юрисдикції МКС стосовно громадян цієї держави, яких звинувачено у вчиненні злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС на території держав-учасниць Статуту.

1.3. Імплементация Римського статуту Міжнародного кримінального суду: поняття та форми

Вплив глобалізації виражається в активній взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права. Загальний процес втілення, впровадження або так званого «вплетіння» норм міжнародного права в національне законодавство прийнято називати імплементациєю.

Переоцінити значення процесу імплементациї неможливо, так як він включає не просто процес нормативного апробування норм міжнародного права, але також зводиться до найголовнішого – фактичної реалізації міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні.

Від ступеня його реалізації залежить не тільки статус держави як стабільного міжнародного партнера, повноправного суб'єкта міжнародного права, але і ступінь забезпечення і захисту прав, законних інтересів людини, розвиток системи матеріального і процесуального права.

Під імплементациєю у доктрині міжнародного права розуміється процес здійснення, реалізації, втілення в життя міжнародного договору, норм міжнародного права [17; 24; 185].

В офіційних документах ООН, у різних виданнях набув поширення термін «імплементация» (від англ. implementation – здійснення, проведення в життя). Згідно із словником міжнародного права термін «імплементация» означає організаційно-правову діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань [49]. «Імплементация» (від англ. implement) дослівно означає «здійснення». Загалом під імплементациєю розуміють «установлений державою порядок застосування норм міжнародного права на її території». [210]

Етимологічно термін «імплементация» походить від латинського слова «*impliko*», що означає «наповнювати, досягати, виконувати, здійснювати». В англійській мові використовується термін «*implement*», що означає «здійснення, забезпечення виконання», дослівно – «забезпечення практичного результату і фактичного виконання конкретними засобами» [21]. У семантичному значенні термін «імплементация» найбільш точно відповідає українському еквіваленту «впровадження».

Поняття «імплементация» було запроваджено у вітчизняній літературі й обґрунтовано І.І. Лукашуком і П.Ф. Мартиненком. Воно було використане в науці міжнародного права насамперед, – і це слід підкреслити, – у зв'язку з визначенням процесу здійснення норм міжнародного права у внутрішньому праві держави та доцільністю використання терміна «імплементация» на противагу терміну «трансформація» [129].

Враховуючи намір України, закріплений у ст. 124 Конституції України, щодо можливого визнання юрисдикції МКС на умовах, визначених Римським статутом, постає необхідність в його імплементатії у національне законодавство України.

Т. Курносовою зазначається, що імплементация повинна розумітися як одна з важливих форм взаємодії не тільки норм і принципів міжнародного та внутрішньодержавного права, і не тільки національних законодавств, але і як форма взаємовпливів правових сімей і правових культур. [119, 120]

Погоджуючись з наведеною позицією, вважаємо, що метою процесу імплементатії не є кардинальна зміна принципів і цінностей, що склалися в суспільстві конкретної держави, її призначення полягає в поступовій модифікації сформованих культурних і правових традицій під впливом розвинених демократичних систем.

Однак існують і окремі думки науковців щодо визначення цього поняття. Так, В. Суворова розглядає термін «імплементация» як синонім поняття «реалізація» – втілення норм міжнародного права у практичну діяльність держав та інших суб'єктів. [219, с. 116]

При цьому, О. Тиунов розглядає імплементацію норм міжнародного права у внутрішньодержавних відносинах у вузькому і широкому розумінні. На його думку, у вузькому значенні імплементація пов'язана з обов'язком держави вживати внутрішньодержавні заходи із створення і забезпечення правових механізмів реалізації норм міжнародного права. У цьому сенсі імплементація має внутрішньодержавний правовий (національно-правовий) характер. У широкому ж розумінні, імплементація охоплює не тільки правові заходи, а й заходи організаційно-розпорядчого характеру й інші необхідні дії з боку держави. [222, с. 43]

Р.А. Мюллерсон називає імплементацію норм міжнародного права на національному рівні найважливішим способом їх реалізації. Він обумовлює, що термін та його поняття ширше процесу реалізації норм міжнародного права всередині країни, оскільки без допомоги національного права застосовуються норми міжнародного права, адресовані міжнародним організаціям; на міжнародному рівні нерідко здійснюються попередні організаційно-правові заходи імплементаційного характеру і в тому випадку, коли йдеться про норми, адресовані іншому типу суб'єктів міжнародного права – державам. [144, с. 74.] У зв'язку з цим, автор пропонує визначити процес допомоги національному праву у виконанні норм міжнародного права на території держав у сфері дії національного права національно-правовою імплементацією.

А.С. Гавердовський розуміє під імплементацією «цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, яка здійснюється індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної і повної реалізації прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань. Він також зазначає, що сутність імплементації полягає не в трансформації міжнародно-правових норм у норми національного права, а в процесі сприйняття національним правом правил міжнародних договорів. [42]

На наш погляд, дане визначення імплементації найбільш повно охоплює всі елементи реалізації норм міжнародного права, оскільки передбачає як організаційну, так і правотворчу діяльність держави.

Таким чином, під імплементацією міжнародно-правових норм розуміється комплексна діяльність, що включає систему правових та організаційних заходів і процедур, засобів, як створюваних спільними зусиллями держав, так і використовуваних індивідуально, з метою всебічної, своєчасної і повної реалізації прийнятих відповідно до міжнародного права зобов'язань.

Однією з умов імплементації Римського статуту в українське законодавство є визначення питання примату міжнародного права, співвідношення національного права з міжнародним, порядок їх взаємодії.

Питання про співвідношення міжнародного і національного права є одним з дискусійних. Проблеми в його визначенні стали виникати одночасно з розвитком самого міжнародного права. Спори про примат одного права над іншим йдуть вже більше ста років, і правова наука у контексті співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права виробила три основних напрямки: один дуалістичний та два моністичних.

Суть дуалізму полягає в тому, що міжнародне і внутрішньодержавне право розглядаються як два різних правопорядки. Творцем цього напрямку вважається німецький вчений Г. Трипель. У свою чергу, сутність моністичних концепцій, як це вбачається з їх назви, полягає у визнанні єдності обох правових систем. Міжнародне і внутрішньодержавне (національне) право розглядаються як частини єдиної системи права. При цьому одні з прихильників цих концепцій виходять з примату (верховенства) внутрішньодержавного права, інші – з примату міжнародного права [185; 377].

Пріоритет принципу примату норм міжнародного права у взаємодії вже існуючих норм двох різних систем виступає однією з правових гарантій забезпечення миру, взаємовигідної співпраці між державами. Однак це не означає визнання єдності міжнародного і національного права.

Що стосується України, то варто зазначити, що 16 липня 1990 р. у Декларації про державний суверенітет України урочисто проголошено, що Україна «визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими,

пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права» (Розділ Х «Міжнародні відносини») [55].

Таким чином у першому конституційному акті незалежної України визнано концепцію примату міжнародного права.

Конституції України (ч.1 ст. 9) встановлює: «Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». [103].

Крім того, верховенство норм міжнародного права над нормами внутрішньодержавного права Україною закріплено й у національному законодавстві, а саме у ч.2 ст. 19 ЗУ «Про міжнародні договори України», відповідно до якої у разі розбіжності правил міжнародного договору України з правилами внутрішнього законодавства слід застосовувати правила міжнародного договору. [177]

Завдяки вказаним положенням примат міжнародного права в правовій системі України здається безумовним і таким, що забезпечує відкритість правової системи України для норм міжнародного права. Проте, на неї не можуть впливати абсолютно всі міжнародні норми і принципи, оскільки існує конституційний механізм, який охороняє правову систему України від неправомірних чи безпідставних впливів, у тому числі норм, які їй суперечать або не відповідають національним інтересам.

Так, обов'язковими для України є норми міжнародних договорів, учасницею яких вона є, та які вступили в силу.

Крім цього, згідно із ст. 151 Конституції України, за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України КСУ надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. [103] Якщо окремі положення міжнародного договору або він весь в цілому визнається таким, що не відповідає Конституції України, то він не може бути ратифікований або

прийнятий і приєднання до нього неможливо. Тому видається, що пріоритетна дія окремих норм міжнародного права базується на суверенітеті держави.

Таким чином, у разі ратифікації Римського статуту Україною, відповідно до Конституції України, норми Римського статуту мають стати невід'ємними компонентами правової системи України, включаючи українське законодавство, виходячи з існуючих конституційно-правових засад процесу імплементації норм міжнародного права.

Зазначимо, що термін «конституційна імплементація» використовується в юридичній доктрині. Так, Н.М. Сергієнко використовує його, щоправда, точно не визначаючи його змісту, в контексті аналізу відображення в різних країнах на конституційному рівні різноманітних джерел міжнародного права і визначення їх ієрархічної співупорядкованості зі складовими національного права держав. [204-205]

Д.С. Терлецький розуміє конституційну імплементацію міжнародних договорів в Україні як діяльність конституційно уповноважених органів із вжиття певних заходів і засобів, здійснюваної для належної реалізації українською конституційною державою своїх міжнародно-договірних зобов'язань. [221]

На думку науковця, так само як конституційне право в цілому є фундаментом всієї національної правової системи України, так і конституційна імплементація міжнародних договорів виступає змістовно-концептуальною і практичною основою всієї діяльності на національному рівні, пов'язаною з імплементацією норм міжнародного права.

Разом з тим, ми погоджуємося з твердженням Терлецького Д.С., що завдяки самим лише організаційно-правовим засадам імплементації міжнародно-правових договорів України, визначеним конституційно, неможливо вирішити всі питання, що виникають під час реалізації в національному правовому просторі міжнародних договірних норм.

На сьогодні в Україні відсутній спеціальний законодавчий акт, безпосередньо присвячений власне імплементації міжнародно-правових норм.

У свою чергу, чинні нормативно-правові акти, зокрема, ЗУ «Про міжнародні договори України» 2004 р., визначає головним чином компетенцію і функції державних органів щодо імплементації норм міжнародного права, однак, фактично неврегульованими залишаються відносини в рамках самого процесу імплементації. [177]

Розглядаючи імплементацію Римського статуту в законодавство України, доцільно наголосити на тому, що Римський статут МКС є багатостороннім міжнародним договором, норми якого не є самовиконуваними. Характерною ознакою юрисдикції МКС, закладеною у Римському статуті є те, що МКС не замінює, а доповнює судову систему країни; держава сама приймає рішення, чи передусім імплементації ратифікація, чи навпаки.

Враховуючи вищевикладене, а також ґрунтуючись, головним чином, на особливій політико-правовій природі Римського статуту, що викладено у попередньому підрозділі дисертації, можна стверджувати, що імплементація Римського статуту в законодавство України – це організаційно-правова діяльність держави в особі уповноважених суб'єктів, що реалізується в законодавчо визначеному порядку і складається з послідовних законодавчих та інших процедур, спрямованих на забезпечення здійснення юрисдикції МКС стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини у порядку, визначеному Римським статутом.

Як відомо, формами імплементації можуть бути: загальна рецепція (А.С. Гавердовський, Д.Б. Левін), генеральна (В.С. Семенов, О.Я. Прагнюк, Є.Т. Усенко) або автоматична (С.В. Черниченко) трансформація, відсилання (Р.А. Мюллерсон), інкорпорація (В.Н. Денисов, І.І. Лукашук, П.Ф. Мартиненко). Серед основних способів імплементації норм міжнародного права виділяють трансформацію, відсилання, та рецепцію. Саме про ці три способи імплементації зазначає Д. Б. Левін, при цьому наголошуючи, що в літературі з міжнародного права немає єдиного розуміння змісту цих понять. [124].

О.М. Шпакович також визначає рецепцію, трансформацію та відсилання як способи імплементації міжнародно-правових норм. Відповідно, намір держав визначати процес імплементації має сам характер правових актів [252].

П.Н. Бирюков визначає трансформацію як спосіб реалізації міжнародного права шляхом видання державою внутрішніх нормативних актів для виконання нею своїх міжнародно-правових зобов'язань [17]. Загалом прихильники теорії трансформації зазначають, що внаслідок трансформації норми міжнародного права перетворюються в норми національного законодавства і після цього, власне, підлягають застосуванню.

А.С. Гавердовський, виділяючи трансформацію як форму рецепції, вважає, що при трансформації відбувається зміна характеру міжнародно-правової норми в результаті перетворення її правил в якісно іншу правову категорію – у норму внутрішньодержавного права. Він зазначає також, що «правовим результатом трансформації, на відміну від інкорпорації, є не тільки доповнення чинного внутрішнього права, але і зміна норм у зв'язку з вимогами міжнародної угоди» [42].

Р.А. Мюллерсон, наприклад, вважає, що імплементація норм міжнародного права не має на меті трансформації (перетворення) норм міжнародного права в норми внутрішньодержавні [144, с. 59].

Отже, трансформація загалом являє собою переробку тексту міжнародно-правового акту із прийняттям на цій основі норм внутрішнього права, що формулюється вже інакше, ніж у першоджерелі – нормах міжнародно-правового акту.

Прихильники концепції трансформації вважають, що це явище частково засновується на вірі в суверенний характер держави, оскільки держава має виразити свою згоду на обов'язковість для неї норми міжнародного права у чіткій та зрозумілій формі. [252]

І.І. Лукашук виділяє три види трансформації: пряма трансформація (інкорпорація) тобто включення норм, що містяться в договорі у внутрішнє право країни безпосередньо; опосередкована трансформація – норми договору

набирають сили норм внутрішнього права лише після видання законодавчим органом спеціального акту; змішана трансформація – поєднує елементи перших двох [128;129]. А.С. Гавердовський, зокрема, розрізняє поняття інкорпорації та трансформації, вважаючи останню більш глибокою правовою дією, що пов'язана не просто з відтворенням, а й з переробкою норм певного міжнародного договору [42].

Учені також виділяють такі два види трансформації: загальну (генеральну) та спеціальну (індивідуальну). Загальна трансформація – це включення в національну правову систему усього або частини міжнародного права на основі загальної норми національного права (найчастіше норми конституції). Спеціальна трансформація передбачає перетворення окремого джерела міжнародного права на норму національного права за допомогою конкретного національного правового акту. [185]. Прикладами трансформації можуть слугувати окремі положення Кримінального кодексу України. Так, ст. 442 КК України, що передбачає відповідальність за геноцид, є результатом трансформації положень Конвенції про попередження злочинів геноциду та покарання за нього 1948 р. [96; 117].

На нашу думку, термін «трансформація» для позначення процесу реалізації міжнародно-правових норм у межах національних правових систем не є вдалим, оскільки «трансформація» означає зміну або перебудову об'єкта перетворення, іноді його часткове зникнення, в той час, як норми міжнародного права нікуди не зникають та не втрачають свої чинності.

М. І. Хавронюк вважає, що окреслити процес адаптації кримінального законодавства України із законодавством зарубіжних країн та вимогам міжнародних договорів може термін «гармонізація». Під цим поняттям учений розуміє комплексну діяльність правознавців, яка включає виявлення наявності правової бази кожної держави; проведення порівняльного аналізу, виявлення відмінностей, суперечностей і прогалин; оцінку актуальності і переваг законодавства кожної із сторін; прогнозування можливостей реалізації конкретних форм створення гармонізованого законодавства. [243]

Водночас, вважаємо, що термін «гармонізація» є значно ширшим, ніж процес реалізації міжнародно-правових норм у національних правових системах, оскільки є процесом перманентним.

У свою чергу, рецепція – це текстуальне повторення нормотворчим органом держави змісту міжнародно-правової норми в статті нормативно-правового акту. Звернення до рецепції може мати різні мотиви: від бажання повторити вдале формулювання статті міжнародно-правового акту до прагнення продемонструвати щонайповніше дотримання прийняття міжнародного зобов'язання». Рецепція є досить поширеним способом імплементації та в основному застосовується після надання державою згоди на обов'язковість міжнародного договору. [22; 185; 224] Отже, в широкому розумінні, рецепція є документальним повторенням змісту норм міжнародного права відповідними актами національного права.

В.Г. Буткевич вважає, що суть рецепції полягає у тому, що законодавець запозичує в міжнародному праві модель поведінки і надає їй юридичного обов'язку для суб'єктів внутрішньодержавного права у відповідних правовідносинах. Він наголошує, що рецепція може існувати лише у «спеціальній формі», у конкретному випадку. Рецепція у «загальній формі», тобто відтворення в національному праві без змін усього міжнародного права, не практикується. [24].

Під способом національно-правової імплементації Р.А. Мюллерсон зазначає про відсилання, під яким він розуміє включення державою в своє національне право норми (або декількох норм), що відсилає до норм міжнародного права, в силу чого останні можуть діяти всередині країни, регулювати відносини між суб'єктами національного права. На його думку, відсилання як спосіб виконання норм міжнародного права на території держави може бути застосовано тільки до тих положень міжнародного права, які сформульовані досить конкретно і повно, тобто, які за своїм характером готові до застосування та регулювання відносин за участю суб'єктів національного права [144, с. 59].

Іншими словами, маються на увазі «самовиконуючі» норми. Водночас, більшість норм Римського статуту не є такими.

Щодо аналізу концепції інкорпорації, уваги заслуговує досвід Великобританії та США, який згодом був сприйнятий іншими країнами.

Утім, англійська практика ще з другої половини XIX ст. вбачала різницю між звичаєвими нормами міжнародного права та правом, що міститься в договорах щодо їх дії у внутрішній сфері. Такі норми звичаєвого права, що універсально визначалися і мали згоду країни, вважалися частиною її права. Що ж до договорів, то, незважаючи на міжнародну зобов'язуючу силу, вони ставали частиною права країни відповідно до британської Конституції, коли одержували парламентську згоду на їх виконання [60].

Загалом концепція інкорпорації, вироблена англійськими судами, спочатку поширювалася лише на міжнародні звичаєві норми, а відносно міжнародних договорів застосовувалася концепція трансформації.

Аналізуючи положення Конституції США (ч. 2 ст. VI), яка однією з перших сприйняла концепцію інкорпорації, цілком очевидним є, що визначальний постулат цієї концепції – «міжнародне право – складова національного права» був поширений на міжнародні договірні норми. Тенденція розрізнення міжнародних договірних і звичаєвих норм, будучи самою абсолютно правильною, на практиці призвела до закріплення в конституціях деяких країн, зокрема, в Конституції Болгарії (ч. 4 ст. 5) формули: «міжнародні договори – складова внутрішнього права» [102], у Конституції Португалії (ч. 1 ст. 8): «міжнародні звичаєві норми – складова національного права» [289].

Тобто, єдине моністичне підґрунтя концепції інкорпорації перетворюється, за влучним висловом Д. Бедермана, на «договірний монізм» або «монізм норм звичаєвого права» [281]. Виходячи з моністичного підходу до проблеми співвідношення міжнародного і національного права, представники концепції інкорпорації вважають, що міжнародно-правові норми стають складовою національного права (законодавства) автоматично, без видання

будь-яких національно-правових актів. При цьому, підкреслюється узгодженість міжнародного і національного права, що дозволяє міжнародному праву бути складовою національного права, а сама суть концепції інкорпорації зводиться до постулату: міжнародне право без зміни його природи є складовою національного права (законодавства).

Отже, якщо сприймати імплементацію як діяльність, тоді слід звернути увагу і на способи, якими вона здійснюється. На відміну від більшості міжнародних договорів у сфері кримінального права, Статут МКС не містить зобов'язань з інкорпорації своїх положень у національне право.

Положення Статуту та закладений у них принцип комплементарності не зобов'язують його держав-учасниць ввести в дію кримінальне законодавство, яке б у точності відповідало положенням Статуту. Як зазначає Г. Верле, фактично національні системи зберігають автономію свого кримінального права навіть після вступу Римського статуту в силу щодо них. Нормативний стандарт, передбачений Статутом, полягає в бажанні і здатності держави здійснювати кримінальне переслідування. Щодо якості національного матеріального права, очевидно, що деяка відмінність формулювань складів злочинів в національному праві від відповідних визначень, що містяться в Статуті, самі собою не можуть бути перешкодою для здійснення державою кримінального переслідування. Таким чином, Статут допускає певну ступінь «гнучкості», яку держави можуть проявляти при інкорпорації складів злочинів у своє національне право. [27, с. 162]

Держави-учасниці Статуту повинні бути зацікавлені в інкорпорації складів міжнародних злочинів, передбачених Статутом до свого національного права, оскільки якщо діяння не буде вважатися злочином за національним законодавством, то особа не зможе бути притягнута до відповідальності МКС. Лише у цьому випадку, з огляду на комплементарний характер юрисдикції Суду, справа стає прийнятною для МКС.

Хоча, як вже було зазначено, Статут МКС не зобов'язує держави вводити в дію національне законодавство, що в точності відповідає положенням

Статуту, він все ж заохочує таку поведінку держав. Приймаючи Статут МКС, його держави-учасниці мали на меті покласти край безкарності за вчинення найтяжчих за змістом Статуту злочинів шляхом проведення ефективних розслідувань національними органами переслідування, які б керувалися нормами Статуту.

Ми, в свою чергу, підтримуємо тезу, що інкорпорація є найбільш вдалим способом імплементації норм Римського статуту, з огляду на що, пропонуємо розглянути запропоновані Г. Верле моделі імплементації приписів Статуту у національне законодавство держав:

- 1) повна інкорпорація;
- 2) утримання від інкорпорації – застосування «звичайного» кримінального права;
- 3) інкорпорація зі змінами;
- 4) комбіновані способи [27].

Повна інкорпорація, будучи найкращим підходом при імплементації положень Статуту, може бути досягнута безпосереднім застосуванням міжнародного звичаєвого права, відсиланням або копіюванням. Оскільки злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС визнаються в міжнародному звичаєвому праві, за вчинення них особу може бути притягнуто до відповідальності безпосередньо за чинним національним законодавством, незалежно від того чи був Статут МКС ратифікований цією державою чи ні, за умови, що міжнародне звичаєве право може застосовуватися безпосередньо, без введення в дію національного імплементаційного законодавства.

Наступна модель полягає в утриманні від інкорпорації МКП у національне законодавство в цілому. Приймаючи таке «нульове рішення» держава покладається на застосування свого «звичайного» кримінального права. Як було зазначено вище, Статут МКС не виключає даного рішення, проте в разі виявлення в національному законодавстві значних прогалин у порівнянні зі Статутом МКС, державу може бути визнано «нездатною» здійснювати кримінальне переслідування належним чином.

Безсумнівно, правомірність даного «нульового рішення» сприяла ратифікації Статуту МКС багатьма державами, які не відчують тиску в зв'язку з необхідністю внесення змін до їх матеріального кримінального права. На даному етапі держави можуть зберігати чинні правові положення в незмінному вигляді, не порушуючи договору.

Однак, утримання від інкорпорації норм МКП у національне право не є рекомендованим довгостроковим рішенням. Національне законодавство держав повинно відповідати духу і меті Римського статуту, в іншому випадку держави-учасниці не зможуть скористатися своєю перевагою при здійсненні юрисдикції щодо злочинів, передбачених Римським статутом.

Третьою моделлю є інкорпорація норм МКП шляхом внесення змін до його змісту в національну систему кримінального права. Наприклад, до Глави 11 Кримінального кодексу Фінляндії були внесені поправки, що встановлюють кримінальну відповідальність за геноцид, злочини проти людяності і воєнні злочини, хоча редакції складів злочинів відрізняються від формулювань, що містяться в Римському статуті. [238]

Четверта модель імплементації, яка розглядається Г. Верле – це комбінований спосіб. Держава може застосовувати норми свого національного кримінального права до загальних принципів кримінального права та воєнних злочинів, утримавшись від інкорпорації цих положень Римського статуту, і при цьому може дослівно включити до національного законодавства визначення злочину геноциду (повна інкорпорація) та інкорпорувати визначення злочинів проти людяності з деякими змінами (інкорпорація зі змінами) [27].

Досвід імплементації Римського статуту його державами-учасницями свідчить про те, що більшість держав імплементували положення Статуту шляхом інкорпорації, тобто, відтворення. Державами був використаний і такий спосіб імплементації як відсилання (наприклад, стст. 9-11 Закону Нової Зеландії про міжнародні злочини присвячені геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, передбачають, що для цілей цього закону ці злочини розуміються так, як вони викладені в статтях 6-8 Статуту МКС). [200]

Статут МКС у результаті ратифікації стає частиною правової системи держави. Як вважають деякі науковці, найлегше ввести у внутрішній правопорядок норми Статуту МКС у державах, конституції яких встановлюють пріоритет міжнародного права над внутрішнім. [27, с. 162]

Водночас, як було зазначено нами вище, Римський статут не відноситься до «самовиконуваних» міжнародно-правових актів і вимагає від держави, якою прийнято рішення про його ратифікацію, проведення тривалої правотворчої діяльності з адаптації національного законодавства, співпраці з МКС. Основною формою виконання цього зобов'язання є імплементація норм Статуту МКС в національну правову систему.

З аналізу досвіду зарубіжних країн імплементації положень Статуту МКС, нами виокремлено три основні способи:

1) прийняття законодавчого акту, спрямованого на здійснення імплементації, який буде мати пріоритет над національними законами та іншими нормативно-правовими актами при виникненні протиріч стосовно юрисдикції МКС (підхід, обраний Великобританією, ФРН);

2) внесення змін та доповнень до конституції та інших нормативно-правових актів (підхід, обраний Францією);

3) внесення змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжується прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС (підхід, обраний Фінляндією, Канадою, Грузією). Важливим у цій моделі імплементації є те, що в національному законодавстві не тільки передбачаються процедури співробітництва, а й зазначаються компетентні органи, що здійснюють таке співробітництво.

Детальніше на цьому зупинимось у другому розділі дисертаційного дослідження.

В.А. Савельєв відзначає, що держави-учасниці Статуту повинні вирішити питання співвідношення в часі процедур ратифікації та імплементації Статуту МКС [200].

Сам Статут чітко не визначає, що первинно (ратифікація або імплементація), а що вторинно. У ст. 88 Римського статуту у загальній формі йдеться про необхідність забезпечити наявність національних процедур для співпраці із Судом, при цьому, момент здійснення таких процедур не застережено [196]. З цього ми дійшли висновку, що вирішення вказаного питання залежить від розсуду самої держави.

Дослідники відзначають, що для вирішення вказаної проблемної ситуації є наступні методи:

- першочерговість імплементації перед ратифікацією;
- метод «пакетного розгляду» питання про черговість ратифікації та імплементації Статуту, коли обидва процеси здійснюються практично одночасно;
- здійснення імплементації Статуту після його ратифікації [189].

Оптимальність методу «пакетного розгляду» питання про черговість ратифікації та імплементації Статуту МКС полягає в тому, що він дозволить відразу прийняти комплексне рішення щодо ратифікації і щодо імплементації, не розділяючи ці процедури в часі.

Зарубіжний досвід імплементації Статуту МКС свідчить, що держави так чи інакше вибирали один з трьох зазначених вище варіантів виконання процедур ратифікації та імплементації.

Так, Норвегія, Канада, Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Швеція, ПАР та інші держави імплементували законодавство після ратифікації Статуту МКС.

Тобто, в даному випадку застосовувалася формула – «ратифікація передуює імплементації». Це не дивно, враховуючи, що перераховані вище держави ратифікували Статут МКС ще до його вступу в силу (до 01 липня 2002 р.). У зв'язку з цим, момент імплементації не мав для них особливої актуальності, оскільки можливість здійснення МКС своєї юрисдикції ще не існувала.

До 01 липня 2002 р. Статут МКС не набрав чинності, тому часовий розрив між ратифікацією і імплементацією, в принципі, не міг створити будь-яких неприємностей для держав-учасниць.

Наприклад, Іспанія ратифікувала Статут 24 жовтня 2000 р., в той час, як Закон про співпрацю з МКС був прийнятий 10 грудня 2003 р. У ПАР ратифікація Статуту МКС була здійснена 27 листопада 2000 р., коли Закон про імплементацію Римського статуту МКС був прийнятий 18 липня 2002 р. Португалія ратифікувала Статут МКС 05 лютого 2002 р., тоді як імплементований акт було ухвалено 22 липня 2004 р. [151].

У деяких державах був обраний інший підхід, коли імплементація здійснювалася до ратифікації або одночасно з нею. З-поміж них Люксембург, Фінляндія, Австралія, Великобританія, Данія. Так, наприклад, у Данії імплементований акт (Закон про Міжнародний кримінальний суд) прийнятий 16 травня 2001 р., а Римський Статут ратифіковано 21 червня 2001 р.

У Люксембурзі в 2000 р. була переглянута конституція, а також прийнято Закон про схвалення Статуту МКС. Сам Статут був ратифікований Люксембургом того ж року.

Цікавим видається досвід імплементації в Австралії, де Статут МКС був ратифікований 01.07.2002 р., у день його вступу в силу. Імплементовані акти, якими внесено зміни до деяких законодавчих актів, в Австралії були прийняті за кілька днів до цього – 27 червня 2002 р.

У Фінляндії ж ці процедури відбулися практично одночасно: 28 грудня 2000 р. були прийняті Закон про співпрацю з МКС і Закон про злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС, а 29 грудня 2000 р. Фінляндська Республіка ратифікувала Статут. Це можна розглядати як застосування «пакетного методу» виконання ратифікації та імплементації, про який згадувалося вище. [151; 189].

Таким чином, зарубіжна практика свідчить про те, що державами використовувалися всі три можливих методи виконання процедур ратифікації та імплементації:

- 1) імплементація до ратифікації;

- 2) імплементація після ратифікації;
- 3) одночасна ратифікація та імплементація.

Повертаючись до вітчизняного досвіду імплементації, звернемо увагу на норму ст. 9 Конституції України. Так, відповідно до змісту останньої: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [103].

Отже, імплементація Римського статуту свідчить про конституційність характеру цієї процедури.

Крім іншого, нами проаналізовано, що складнощі імплементації полягають у наявності протиріч норм Статуту та норм конституційного права держав, що його підписали і ратифікували, а саме:

1) відповідно до ст. 1 Римського статуту МКС останній доповнює національні системи кримінального правосуддя, формування і правове регулювання діяльності яких належить до виключної компетенції держав;

2) згідно зі ст. 20 Статуту, допускається виключення з принципу *ne bis in idem* (не можна судити двічі за одне й те саме), що суперечить конституційним нормам значної кількості держав;

3) конституції більшості держав світу закріплюють імунітет від кримінального переслідування глав держав, проте, ч.2 ст. 27 Римського статуту передбачено, що «Імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим положенням особи, відповідно до національного або міжнародного права, не повинні перешкоджати здійсненню Судом своєї юрисдикції стосовно такої особи»;

4) більшістю держав на конституційному рівні закріплено неприпустимість видачі власних громадян для здійснення кримінального переслідування, водночас, як нормами статей 59, 89 Статуту встановлено обов'язок держав передавати Суду власних громадян;

5) конституціями багатьох країн закріплено право підсудного на розгляд справи судом присяжних, що, в свою чергу, Статутом не передбачено.

Разом з тим, вбачається, що будь-яке рішення щодо ратифікації Статуту МКС буде обумовлено політичною доцільністю конкретної держави.

Поряд з цим, слід підкреслити, що злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС, Європейським союзом розглядаються із занепокоєнням, оскільки співпраця ЄС з МКС здійснюється з метою попередження таких злочинів і запобігання безкарності осіб, якими вчинено міжнародні злочини.

Активна позиція ЄС в особі Європейського парламенту і Ради ЄС реалізується шляхом вироблення загальної позиції держав-учасниць ЄС щодо Суду, що зумовило ратифікацію Італією 26 липня 1999 р. Римського статуту, а згодом впродовж 2000-2003 рр. й ратифікацію Статуту усіма країнами ЄС, державами, які на той час були лише кандидатами до вступу у ЄС. Перед усіма цими країнами постали завдання з подолання протиріч між нормами Статуту і нормами національного права, в першу чергу, конституційними.

Особливе значення для діяльності, спрямованої на підтримку МКС Євросоюзом, має прийнятий Радою ЄС документ під назвою «Спільна позиція щодо Міжнародного кримінального суду» (2003/444/CFSP від 16 червня 2003 р.), в якому зазначено, що ЄС «переконаний, що загальне приєднання до Римського статуту є необхідним для повномасштабної діяльності Міжнародного кримінального суду, і з цією метою вважає, що ініціативи, спрямовані на розширення, прийняття Статуту, необхідно заохочувати за умови, якщо вони узгоджуються з літерою і духом Статуту».[270]

Труднощі конституційно-правового характеру пов'язані, перш за все, із заборонаю на видачу громадян, імунітетами посадових осіб, застосуванням принципу комплементарності (додатковості) та іншими, внутрішньо-державними прерогативами щодо помилування, принципом «*ne bis in idem*».

У зарубіжній практиці шляхи врегулювання таких конституційно-правових проблем різняться в залежності від того, чи виявляють конституційні суди держав протиріччя між нормами Статуту та національних конституцій.

Щодо забезпечення узгодженості та відповідності норм Статуту і фундаментальних конституційно-правових положень, ми дійшли наступних висновків:

а) у тому випадку, якщо органами конституційної юстиції (конституційними судами) не виявлено протиріч між нормами Статуту та конституції, та у необхідності внесення змін або доповнень не виникає потреби, здійснюється імплементація норм Римського статуту лише у національне законодавство (зокрема, це кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство);

б) якщо державою виявлено суперечності несуттєвого характеру, до конституції може бути внесено поправку загального характеру про визнання юрисдикції Суду (яскравим прикладом є Конституція Французької Республіки);

в) можливість зміни конкретних конституційних норм, пов'язаних, зокрема, з невидачею власних громадян, імунітетами посадових осіб, принципом "ne bis in idem" і т.і. для забезпечення відповідності національних конституцій нормам Статуту.

В науковій літературі також зустрічається теза, за якою питання, пов'язані з відповідністю норм конституцій нормам Статуту зникнуть самі собою, як тільки держави почнуть здійснювати розслідування злочинів проти людства, геноциду та воєнних злочинів. Це пояснюється тим, що оскільки МКС не ставить собі за мету підмінити національні суди, він лише покликаний допомогти здійснити правосуддя в тих випадках, коли національні судові системи не здатні цього зробити [257].

Підводячи підсумок зазначимо, що процес імплементації Римського статуту у національне законодавство є неоднозначним та тривалим, у залежності від обраної державою форми (моделі) та способів імплементації Статуту. Водночас, на нашу думку, найбільш проблемним та складним питанням є здійснення імплементації норм Римського статуту на конституційно-правовому рівні. Ймовірно, доречним є виокремлення та дослідження даних питань у рамках конституційного процесу.

Висновки до розділу 1

Здійснений аналіз доктринальних джерел на різних історичних етапах, які передували прийняттю Римського статуту МКС, демонструє певну увагу стародавніх філософів, дослідників права до питань найтяжчих протиправних діянь, а також відповідальності за їх вчинення. Згодом учені-юристи вивчали питання співвідношення міжнародного права і національного права, національної і міжнародної юрисдикцій. На жаль, на сьогодні відсутні ґрунтовні конституційно-правові дослідження імплементації Римського статуту МКС або відповідні комплексні міжгалузеві дослідження з цієї тематики. Водночас, в останні роки в Україні з'являються дисертаційні та інші монографічні роботи, аналітичні праці про Римський статут МКС, імплементацію норм міжнародних договорів у національне законодавство України, що у тому числі становлять теоретичну базу дисертації і зумовили актуальність її теми.

Вивчення передумов прийняття Римського статуту МКС дозволило визначити чинники, які вплинули на створення цього багатостороннього міжнародного договору, що відзначається особливою правовою природою. Так, світова спільнота довгий час йшла до мети утворення постійно діючого міжнародного судового органу, юрисдикція якого б поширювалася на найтяжчі міжнародні злочини. Науковцями, членами консультативних комітетів Ради Ліги Націй та Асоціацією міжнародного права робилися спроби щодо його створення шляхом складання проєктів міжнародних договорів, які могли б регулювати порядок формування і діяльності такого суду. Зокрема, це були проєкти Конвенції про заснування міжнародного судового органу для притягнення до відповідальності осіб, якими порушено Женевську конвенцію 1864 р. (ініціатива Г. Муаньє передбачала порядок формування і діяльності такого суду); резолюції про утворення Верховного суду міжнародного правосуддя щодо злочинів проти міжнародного громадського порядку й універсального міжнародного права (пропозиція члена Консультативного

комітету юристів 1920 р. під егідою Ради Ліги Націй барона Декампа); статуту міжнародного кримінального суду, поданого Міжнародною асоціацією кримінального права.

Разом з тим, жоден з цих проектів не був втілений в життя з різних причин. Лігою Націй були розроблені Конвенція про запобігання та покарання тероризму 1937 р. і Конвенція про організацію Міжнародного кримінального суду, однак, жодна з них у силу не вступила. На нашу думку, Версальський мирний договір 1919 р. є першим прототипом сучасного Римського статуту, проте не всі його положення реалізовані. У додатку до Лондонської Угоди 1945 р. містився Статут Міжнародного воєнного трибуналу, що став початком і прикладом створення дієвого трибуналу *ad hoc*. Така процедура передбачена й у Римському статуті, що дозволяє віднести Статут МВТ до першоджерел досліджуваного договору.

Результат ідеї утворення МКС знайшов відображення у Римському статуті МКС, прийнятому на дипломатичній конференції в Римі 17 липня 1998 р. Це відправна точка у боротьбі з найтяжчими злочинами, що поставила низку запитань перед державами про способи його імплементації у національне законодавство держав, які мають намір його ратифікувати.

Створення органів міжнародного кримінального правосуддя стало реакцією на численні порушення відповідних норм міжнародного права. Проте лише з 1998 р. ознаменовано новий етап у розвитку міжнародного кримінального правосуддя, сприяючи закріпленню непорушної істини про те, що винні особи не залишаються безкарними.

Ключова концепція Римського статуту ґрунтується на принципі комплементарності, з відповідними наслідками його застосування. Виходячи з аналізу структури і змісту положень Статуту, зроблено висновок про договірний характер природи юрисдикції Суду, що свідчить про те, що право держав здійснювати правосуддя за національним законодавством є первинним. Статут МКС розрізняє два поняття «юрисдикція» і «прийнятність» справи, яка підлягає розгляду Судом, тому ці поняття не є тотожними.

Визначено умови участі держав у Статуті та їх статус, коло злочинів, на які поширюється юрисдикція МКС, а також досліджено наслідки виходу держави-учасниці зі Статуту. Так, вихід не звільняє державу від виконання зобов'язань, що випливають із Статуту, що виникли в період її участі у Статуті, включаючи будь-які фінансові зобов'язання, обсяг яких може зрости.

Значний науковий інтерес у контексті нашого дослідження викликало питання імплементації Римського статуту – організаційно-правової діяльності держави в особі уповноважених суб'єктів, що реалізується в законодавчо визначеному порядку і складається з послідовних законодавчих та інших процедур, спрямованих на забезпечення здійснення юрисдикції МКС стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини у порядку, визначеному Римським статутом.

На основі аналізу досвіду зарубіжних держав виокремлено особливі моделі та способи імплементації Римського статуту, що зумовлені такими підходами: 1) прийняття законодавчого акту, спрямованого на здійснення імплементації, який буде мати пріоритет над національними законами та іншими нормативно-правовими актами при виникненні протиріч стосовно юрисдикції МКС (Великобританія, Німеччина); 2) внесення змін та доповнень до конституції та інших нормативно-правових актів (Франція); 3) внесення змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжується прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС (Фінляндія, Канада, Грузія).

РОЗДІЛ 2.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1. Конституційно-правові засади імплементації норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду у національне законодавство пострадянськими країнами

Узгодження національного законодавства з нормами Римського статуту МКС передбачає комплекс заходів, які здійснюються у визначеному на внутрішньодержавному рівні порядку спеціально уповноваженими органами та посадовими особами. Так, першочерговим завданням є співставлення діючих конституційних норм з міжнародно-правовими нормами, викладеними у Римському статуті, на предмет їх відповідності або невідповідності, що є складною за своїм характером проблемою, тривалою в часі процедурою з відповідними юридичними наслідками.

Зарубіжними країнами вже накопичено певний досвід в цьому напрямі. Так, складнощі конституційно-правового характеру пов'язані, головним чином, із узгодженням фундаментальних конституційних засад, зокрема: про заборону на видачу громадян, імунітети посадових осіб, застосування принципу додатковості, передбаченого конституціями принципу «*ne bis in idem*», а також помилування.

У міжнародній практиці шляхи врегулювання конституційних проблем різні і варіюються в залежності від того, чи виявляють органи конституційної юстиції протиріччя між Статутом і нормами національних конституцій.

У першому розділі дисертаційного дослідження нами виокремлено способи забезпечення узгодженості конституційно-правових положень з нормами Статуту:

- по-перше, в тому випадку, якщо органи конституційної юстиції (зміст і характер конституційного контролю в різних країнах неоднаковий і залежить від органів, що його здійснюють) не виявляють протиріч національних конституцій Статуту, необхідності внесення змін в них не виникає і йдеться лише про імплементаційну роботу в сфері національного законодавства;

- по-друге, якщо виявлені суперечності мають несуттєвий характер, у конституцію може бути внесена поправка загального характеру про визнання юрисдикції Суду (як це мало місце у Франції);

- по-третє, існує можливість зміни конкретних конституційних норм, пов'язаних, зокрема, з невидачею власних громадян, імунітетами посадових осіб, принципом «*ne bis in idem*» і т.д. для забезпечення відповідності Статуту та національних конституцій.

Безумовно, останній спосіб може на тривалий час відстрочити участь держави у Римському статуті.

Тому, на нашу думку, більш оптимальним є спосіб, що виключає конституційні реформи, хоча і необхідно зробити застереження, що кожна держава може вибрати той варіант, який найбільшою мірою узгоджується з її інтересами, правовими підходами і принципами правової системи.

Національне законодавство пострадянських країн, як правило, дотримується переважаючого у конституційно-правовій практиці принципу невидачі власних громадян. Це підтверджується аналізом відповідних конституційних норм. Зокрема, Конституція України (ч. 2 ст. 25) передбачає, що громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. [103]

Конституційні норми про невидачу власних громадян деталізуються також на рівні кримінального законодавства України. Відповідно до ч. 1 ст. 10 КК України громадяни України, які вчинили злочини поза межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та передачі до суду. [117]

Правила невидачі громадян дотримується і конституційне законодавство Азербайджанської Республіки. Так, ст. 53 (II) Конституції передбачає, що громадянин Азербайджану ні за яких обставин не може бути вигнаний з Азербайджанської Республіки або виданий іноземній державі. [102]

Відповідно до конституційних положень, Закон Азербайджанської Республіки «Про видачу (екстрадиції) осіб, які вчинили злочини» від 15 червня 2001 р. у ст. 3.1.1 передбачено належність до громадянства Азербайджанської Республіки в якості підстави для відмови у видачі. [78].

Наявність громадянства як підстави для відмови від видачі сприйнято правовою (договірною) практикою (багатосторонньою і двосторонньою) країн СНД. Зокрема, Україна та інші пострадянські країни є учасниками Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р., яка передбачає можливість відмови у видачі власних громадян (ст. 57). [97].

Крім того, пострадянські країни, які є членами Ради Європи, ратифікували Європейську конвенцію про екстрадицію 1957 р. (ратифіковано Україною 01 березня 1998 р.). Її також ратифіковано Республікою Азербайджан 28 червня 2002 р., Грузією 15 червня 2001 р., Республікою Молдова 02 жовтня 1997 р., Республікою Вірменія 25 січня 2002 р., Російською Федерацією 10 грудня 1999 р.

Так, ст. 6 цієї Конвенції передбачено право Договірних Сторін відмовити у видачі своїх громадян. Більшість пострадянських країн при ратифікації Європейської конвенції про екстрадицію виступили із заявами щодо невидачі своїх громадян відповідно до положень ст. 6. [301]

Двосторонні договори про правову допомогу та екстрадицію також виходять з правила невидачі власних громадян. Україною підписано 61 договір про таку співпрацю, зокрема: Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах (підписаний 31 жовтня 1992, набрав чинності 19 січня 1994); Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у

цивільних і кримінальних справах (підписаний 24 травня 1993, набрав чинності 14 серпня 1994); Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (підписаний 07 липня 1993, набрав чинності 20 листопада 1994); Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах (підписаний 13 грудня 1993, набрав чинності 24 квітня 1995); Договір між Україною і Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах (підписаний 09 січня 1995, набрав чинності 05 листопада 1996); Договір між Україною і Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах (підписаний 15 лютого 1995, набрав чинності 17 травня 1996); Договір між Україною та Арабською Республікою Єгипет про видачу правопорушників (підписаний 10 жовтня 2004, набрав чинності 19 січня 2006); Договір між Україною та Корейською Народно-Демократичною Республікою про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання (підписаний 12 листопада 2004, набрав чинності 22 грудня 2006) та ін. [53].

На відміну від норм національних конституцій, які забороняють екстрадицію громадян, Римський статут у ст. 89, встановлюючи для держав-учасниць зобов'язання про передачу осіб Суду, не робить будь-яких винятків щодо передачі громадян тих країн, яким прямує така вимога. Згідно ст. 89 (1) Римського статуту Суд може передати прохання про арешт і передачу особи у його розпорядження разом з матеріалами, що підтримують таке прохання, зазначеними в статті 91, будь-якій державі, на території якої може перебувати ця особа, і звертатися до цієї держави з проханням про співробітництво у здійсненні арешту і передачі такої особи у його розпорядження. Держави-учасниці, відповідно до положень цієї Частини та процедури, передбаченої їхнім національним законодавством, виконують прохання про здійснення арешту і передачу у розпорядження. [342].

З огляду на можливість колізії норм національного права і положень Статуту, у ст. 102 диференційовано поняття «екстрадиція» (extradition) і «передача у розпорядження» (Surrender), відповідно до яких остання означає доставку особи державою до Суду відповідно до цього Статуту, а екстрадиція – доставку особи однією державою до іншої держави відповідно до положень міжнародного договору, конвенції або національного законодавства. Подібне трактування створює ефективні передумови для того, щоб уникнути процедури внесення змін до конституції при наявності абсолютної заборони на видачу громадян.

При цьому сучасна практика органів конституційної юстиції зарубіжних країн, а також країн СНД наочно підтверджує принципову різницю зазначених процедур, тобто екстрадиції та передачі у розпорядження.

Відмінність правової природи «екстрадиції» і «передачі у розпорядження» осіб була підтверджена і КСУ, який у своєму висновку у справі про Римський статут від 11 липня 2001 вказав, що терміни «передача» і «видача» в загальноповжитому розумінні часто розглядаються як синоніми, але в міжнародно-правових документах та спеціальній літературі в них вкладається різний зміст, що робить їх юридичну природу неідентичною. [30]

Доставлення особи до іншої рівносуверенної держави принципово відрізняється від доставлення особи до Суду, створеного відповідно до міжнародного права за участю та згодою зацікавлених держав. Якщо перше за міжнародно-правовою термінологією позначається терміном «видача», або «екстрадиція» (від лат. ex – з, поза і traditio – передавання), то друге – терміном «передача».

Відповідно до ч.2 ст. 25 Конституції України, забороняється видача (екстрадиція) громадян України іншій державі. Тобто, заборона стосується національної, а не міжнародної юрисдикції. Він має на меті гарантувати неупередженість судового розгляду, справедливість і законність покарань для своїх громадян. МКС суттєво відрізняється від національних судових органів і не прирівнюється до іноземного суду, адже створюється за участю і за згодою

держав-учасниць, базуючись на положеннях не національного права, а міжнародного права.

Мета, якою пояснюється заборона видачі громадян однією державою іншій, досягається в МКС за допомогою застосування відповідних положень Статуту, розроблених (або схвалених) державами-учасницями. Ці положення базуються на міжнародних пактах, згода на обов'язковість яких для України вже дана ... Тому конституційні положення про заборону видачі громадян України (навіть за умови широкого тлумачення поняття «видача») не можна розглядати окремо від міжнародно-правових зобов'язань України. [211].

Подібного роду тлумачення, що виявляють різну правову природу і зміст «екстрадиції» і «передачі» особи (громадянина держави), дозволяють обійти тривалу і складну процедуру внесення змін до Конституції.

Слід також мати на увазі, що є держави (Грузія, Республіка Казахстан), законодавство яких передбачає можливість екстрадиції громадян за наявності відповідного міжнародного договору.

За ст. 11 Конституції Республіки Казахстан «Громадянин Республіки Казахстан не може бути виданий іноземній державі, якщо інше не встановлено міжнародними договорами Республіки».[102] Подібна норма (ст. 13 (4)) передбачена і в Конституції Грузії. При цьому, конституційне правило про заборону видачі громадян відтворюється в кримінальному законодавстві зазначених країн, і зокрема, у ст. 8 (1) КК Республіки Казахстан [233] і ст. 6 (1) КК Грузії. [231]

Таке трактування, хоча і не вирішує проблеми, разом з тим, значно спрощує її вирішення. Якщо за конституційними нормами допустима екстрадиція громадян за наявності договору, то ратифікація Статуту, що є міжнародним договором, у свою чергу, зробить можливою передачу громадян до МКС.

Конституційне законодавство пострадянських країн передбачає спеціальні імунітети посадових осіб, що розглядаються в якості гарантії їх законною діяльності на займаній посаді. Основне призначення імунітету –

гарантування належної, відповідно до закону, діяльності посадової особи і забезпечення захисту від необґрунтованого переслідування. До категорії осіб, на яких поширюються імунітети, як правило, входять глави держав, депутати парламенту, судді та ін. (Додаток А, таблиці 1, 2,3).

Притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що володіють імунітетом, можливо лише з дотриманням спеціальних процедурних правил, що встановлюються національним законодавством. Однак, на відміну від національних правових процедур, що регламентують порядок притягнення до відповідальності осіб, що володіють відповідними імунітетами, Римський статут (ст. 27) передбачає, що його положення застосовуються рівною мірою до всіх осіб без врахування посадового становища.

Зокрема, посадове становище глави держави або уряду, члена уряду або парламенту, обраного представника або посадової особи уряду ні в якому разі не звільняє особу від кримінальної відповідальності за Статутом і само собою не є підставою для пом'якшення вироку [150].

Імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи, будь-то згідно з національним або міжнародним правом, не повинні перешкоджати здійсненню Судом його юрисдикції щодо такої особи. [1] Імунітети посадових осіб, передбачені національним законодавством, не можуть розглядатися в якості правового засобу, що забезпечує безкарність посадових осіб, які вчиняють злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС, тим більше, якщо мова йде про особливо тяжкі кримінальні діяння, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства.

Норми про неприпустимість посилення на посадове становище особи в якості посилення на підставу звільнення від відповідальності або пом'якшення покарання передбачають найважливіші міжнародно-правові акти, в яких беруть участь і пострадянські країни.

Наприклад, у ст. IV Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р. (ратифікована Україною 18 березня 1954 р.)

передбачено, що особи, які чинять геноцид чи які-небудь інші з перерахованих у ст. III діянь, підлягають відповідальності незалежно від того, чи є вони відповідальними за конституцією правителями, посадовими чи приватними особами. [96]

Пострадянські країни, які є учасницями Конвенції (зокрема, Україна, Азербайджанська Республіка, Російська Федерація, Республіка Білорусія, Грузія і т.д.), не зробила жодних застережень до ст. IV, погодившись з відсутністю імунітету посадових осіб щодо кримінальної відповідальності за геноцид.

Таким чином, імунітети посадових осіб держави не перешкоджають здійсненню кримінального переслідування за тяжкі міжнародні злочину, як геноцид.

Органи конституційної юстиції ряду країн при розгляді питання про відповідність Римського статуту національним конституціям прийшли до висновку про відсутність протиріч між конституційними нормами про імунітети посадових осіб і ст. 27 Статуту.

КСУ в згаданому нами висновку у справі про Римський статуті зазначив, що положення Статуту не забороняють встановлення і не скасовують норми Конституції України про недоторканність народних депутатів України, суддів і т.д., а лише виходять з того, що недоторканність цих осіб стосується національної юрисдикції і не може бути перешкодою для здійснення юрисдикції МКС щодо тих з них, які вчинили злочини, передбачені Статутом [30; 150], що повністю узгоджується з міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

Положення Конституції України про недоторканність названих категорій осіб слід тлумачити в системному зв'язку з положенням ст. 18 Конституції України. Недоторканність певної категорії посадових осіб – це не їх привілей; пов'язана з виконанням ними важливих функцій держави, а тому відповідно до Конституції України та міжнародно-правових зобов'язань України не може розглядатися як гарантія їх безкарності. Недоторканність посадових осіб

(народних депутатів України, суддів і т.д.) передбачає лише спеціальні умови залучення їх до кримінальної відповідальності. Особи, які користуються правом недоторканності, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за національним законом, відповідними міжнародно-правовими актами, за допомогою внутрішньодержавних (національних) судових механізмів.

Таким чином, положення ч.1 ст. 80, ч. 1 ст. 105 та ч.1, 3 ст. 126 Конституції України, якими гарантовано недоторканість народних депутатів України, Президента України та суддів відповідно на час здійснення ними повноважень, не є такими, що можуть перешкодити юрисдикції МКС з огляду на зміст ст. 27 Римського статуту.

Враховуючи наведене, ми дійшли висновку, що норми національного законодавства України, якими встановлюються імунітети недоторканості осіб, з огляду на їх посадове становище, є правовими гарантіями, що надаються виключно на внутрішньодержавному рівні від переслідування національними органами кримінальної юстиції строково – на час здійснення такими особами своїх повноважень, водночас, ці норми не можуть і не повинні (з огляду на принцип комплементарності Статуту) поширюватися на переслідування, здійснюване МКС.

У свою чергу, жодні положення актів національного законодавства не можуть трактуватися у протиріччя зобов'язанням згідно з міжнародним звичаєвим правом здійснювати переслідування таких міжнародних злочинів як геноцид, агресія, проти людяності, воєнні злочини, які, зокрема, підпадають під юрисдикцію МКС.

Принцип комплементарності (додатковості) є найважливішим принципом функціонування МКС. Так, в абз. 10 Преамбули Римського статуту проголошено, що МКС заснований на підставі цього Статуту, доповнює національні органи кримінальної юстиції.

МКС не володіє винятковою або пріоритетною юрисдикцією відносно юрисдикції національних судів, якою були наділені Міжнародні кримінальні

трибунали *ad hoc* по колишній Югославії і Руанді, створені Радою Безпеки відповідно до глави VII Статуту ООН.

Створення Римським статутом нового судового органу з міжнародною юрисдикцією не супроводжувалося передачею суверенітету держав щодо здійснення судочинства у кримінальних справах. МКС не має повноважень для того, щоб на будь-якому етапі кримінального переслідування, здійснюваного національними судами, прийняти справу до свого провадження.

Дуже чітко це положення відображено у ст. 17 Римського статуту, згідно з якою справа не може бути прийнятою до провадження у випадках, коли: ця справа розслідується або стосовно неї порушено кримінальне переслідування державою, яка має юрисдикцію стосовно неї; державою, яка має юрисдикцію стосовно такої справи, вже було проведено розслідування, і ця держава вирішила не порушувати кримінального переслідування стосовно відповідної особи; відповідну особу вже було засуджено за поведінку, яка є предметом цієї заяви, і проведення судового розгляду Судом не дозволяється на підставі пункту 3 статті 20; справа не є достатньо серйозною, щоб виправдати подальші дії з боку Суду. Виняток щодо перших двох підстав стосується ситуацій, коли держава не бажає або не здатна належним чином вести розслідування або порушити кримінальне переслідування

Аналіз норм Римського статуту, пов'язаних з принципом додатковості, ще раз підтверджує положення про те, що основне навантаження щодо припинення міжнародних злочинів лягає на національну судову систему. Саме органи національної кримінальної юстиції мають здійснювати переслідування і покарання осіб, винних у скоєнні злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС.

У зв'язку з концепцією додатковості, яка є основою функціонування Суду, можуть виникнути проблеми щодо узгодженості Статуту з конституційними нормами, що встановлюють основи порядку здійснення правосуддя у кримінальних справах. Подібні норми передбачають конституції багатьох пострадянських держав.

До прикладу, ст. 125 Конституції Азербайджанської Республіки передбачає, що судову владу в Азербайджанській Республіці здійснюють за допомогою правосуддя тільки суди. [102] Тут судову владу здійснюють Конституційний Суд, Верховний Суд, Апеляційні суди Азербайджанської Республіки, загальні та інші спеціалізовані суди Азербайджанської Республіки. Судова влада здійснюється за допомогою конституційного, цивільного і кримінального судочинства та інших форм, передбачених законом.

Конституція Молдови (ст. 114) встановлює, що правосуддя здійснюється ім'ям закону тільки судовими інстанціями. При цьому перелік судових інстанцій встановлено у ст. 115, яка передбачає, що правосуддя здійснюється Вищою судовою палатою, апеляційною палатою, трибуналами і судами. Крім того, для окремих категорій судових справ можуть діяти відповідно до закону спеціалізовані суди. Схожі або аналогічні норми містяться в конституціях Республіки Білорусь (ст. 109), Грузії (ст. 82), Республіки Казахстан (ст. 75), Республіки Вірменії (ст. 91), Туркменистану (ст. 100), Республіки Узбекистан (ст.106, 107). [102]

Щодо України, то згідно із ч.1, 2 ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.[103]

Відповідно до ч. 2, 3 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд. Як відомо, систему судоустрою складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд. Для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди. [180] Таким судом є Вищий антикорупційний суд, створений відповідно до Закону України від 07 червня 2018 р. № 2447-VIII.

Крім того, розділ XII Конституції України присвячено Конституційному Суду України, який вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів,

здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції. Ч. 5 ст. 55 Конституції України встановлено, що кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. [103]

Повертаючись до висновку у справі «Про Римський статут», КСУ зауважено, що на відміну від міжнародних судових органів, передбачених ч.4 ст. 55 Конституції України, які за своєю природою є допоміжними засобами захисту прав і свобод людини і громадянина, МКС доповнює систему національної юрисдикції. Так, на момент розгляду КСУ питання про відповідність Конституції України положенням Римського статуту, можливість такого доповнення судової системи України не була передбачена розділом VIII «Правосуддя» Конституції України. Це дало КСУ підстави для висновку, що абз. 10 Преамбули та ст. 1 Статуту не узгоджуються з положеннями ч.1, 3 ст. 124 Конституції України, а тому приєднання України до цього Статуту відповідно до ч.2 ст. 9 Конституції України можливе лише після внесення до неї відповідних змін. [30]

Водночас, п. 1 розділу II Закону № 1401-VIII від 02 червня 2016 р. внесено зміни до ст. 124 Конституції України, а саме, доповнено її частиною четвертою, якою передбачено, що Україна може визнати юрисдикцію МКС на умовах, визначених Римським статутом МКС, яка набрала чинності з 30 червня 2019 р. [103; 170]

Конституційні підходи до питань здійснення правосуддя у кримінальних справах в ряді випадків дають підставу для констатації суперечностей з нормами Римського статуту у контексті принципу додатковості (комплементарності), оскільки перші досить чітко і визначеною формою встановлюють перелік органів, що здійснюють правосуддя, з-поміж яких МКС не згадується, навіть беручи до уваги обмежене коло діянь, відносно яких він здійснює юрисдикцію. З іншого боку, конституційні норми не тільки

встановлюють систему судових органів, а й спеціально обумовлюють той порядок, за допомогою якого здійснюється правосуддя. При цьому діяльність міжнародних судових інстанцій, включаючи і МКС, пов'язана з розглядом конкретних справ, знаходиться за рамками конституційного поняття «здійснення правосуддя», яке реалізується тільки національною системою судів.

КСУ у висновку у справі про Римський Статут висловив правову позицію про наявність протиріч між додатковим характером Суду і національною Конституцією, а саме, що ратифікації Статуту повинно передувати внесення змін до Конституції.

Однак, існує ряд аргументів на користь зворотного (тобто відсутність протиріч), що підтверджується також практикою органів конституційної юстиції західних країн.

При розгляді принципу додатковості необхідно мати на увазі, що, по-перше, МКС не підміняє, а доповнює національні органи кримінальної юстиції, на яких в основному і покладено обов'язок переслідування геноциду, воєнних злочинів і т.д. Якщо національна судова система функціонує нормально і в змозі переслідувати осіб, винних у злочинах, що підпадають під юрисдикцію МКС, то для втручання останнього необхідності не виникає.

По-друге, МКС не відноситься до категорії особливих або надзвичайних судів, створення яких забороняється нормами національних конституцій. Це орган міжнародної кримінальної юрисдикції, створений за згодою держав-учасниць, що функціонує на основі норм, визнаних і схвалених міжнародним співтовариством, включаючи і ті, що регулюють захист прав людини.

По-третє, доповнення національної системи кримінальної юстиції, яка не в змозі або не бажає переслідувати винних – важлива гарантія попередження безкарності осіб, які вчиняють злочини проти людяності, геноцид, військові злочини тощо. Подібні особи не повинні мати можливість ухилитися від кримінальної відповідальності за скоєне.

З урахуванням вищенаведеного, органи конституційної юстиції мають достатньо підстав для висновку про відсутність протиріч з національними конституціями в зв'язку з принципом додатковості, передбаченим Римським статутом. У цьому випадку, на нашу думку, необхідності внесення змін до конституції не виникає.

Принцип «*ne bis in idem*» – принцип, згідно з яким ніхто не може бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінального процесуального національного законодавства, має статус конституційного принципу в більшості держав.

Згідно зі абз. 1 ст. 61 Конституції України ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення [103]. Схожі норми передбачають Конституції Азербайджанської Республіки (ст. 64), Російської Федерації (ст. 50 (1)) і т.д. [102] При цьому зазначена заборона відтворюється також в національному кримінальному законодавстві (ст. 2 (ч.3) КК України, ст. 6 (ч. 2) КК Російської Федерації [237], ст. 8.2 КК Азербайджанської Республіки [230], ст. 6 КК Республіки Білорусь [232], ст. 8 КК Республіки Узбекистан [236], ст. 8 (2) КК Республіки Таджикистан [235], ст. 3 (3)) КК Республіки Киргизстан [234]) або кримінально-процесуальному законодавстві (ст. 34.1 КПК Азербайджанської Республіки) [230].

Римський статут також виходить із зазначеного вище принципу і передбачає, що жодна особа не може бути засуджена Судом за діяння, що становить основу складу злочину, щодо якого ця особа була визнана винною або виправдана Судом (ст. 20 (1)). Однак при цьому, ч.3 ст. 20 Римського статуту передбачено виключення, за яким особа, яка була засуджена національними судовими органами за злочин, що підпадає під юрисдикцію МКС, може бути судима Судом за це саме діяння, коли розгляд в іншому суді:

а) було призначено для того, щоб убезпечити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду; або

б) за іншими ознаками не було проведено незалежно або неупереджено, відповідно до норм належної законної процедури, визнаних міжнародним правом, та було проведено таким чином, що, за існуючих обставин, не відповідав наміру притягнути відповідну особу до відповідальності.

У зв'язку з винятками з принципу *ne bis in idem*, які містяться в Римському статуті виникає питання – чи не суперечать вони конституційному положенню про заборону повторного засудження особи за один і той саме злочин? Відповідь на це питання передбачає з'ясування суті конституційного положення «*ne bis in idem*».

Основне призначення цієї заборони полягає у тому, що це захист особи від засудження за один і той самий злочин під юрисдикцією однієї і тієї самої держави. Ця теза підтверджується міжнародним правом, так і практикою міжнародних квазісудових органів. Зокрема, ст. 4 (1) Протоколу № 7 від 22 січня 1984 р. до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, передбачає: нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави. [186]

Аналогічний підхід виявляється і в деяких рішеннях міжнародних юрисдикційних органів. Дане правило (принцип) забороняє ризик тільки щодо злочину, за яким відбувся розгляд і винесення рішення в конкретній державі. Слід також враховувати, що основна роль у переслідуванні злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС, належить національним органам кримінальної юстиції, які покликані здійснювати переслідування осіб, винних у скоєнні злочинів проти людяності, воєнних злочинів і т.д. Якщо ці органи належно функціонують, не виникає необхідності для втручання МКС.

Тим більше це стосується ситуацій, коли кримінальне переслідування, здійснюване національними судовими органами, проводиться відповідно до встановлених правових процедур, визнаними міжнародним правом і спрямованими на забезпечення невідворотності відповідальності і покарання особи, а не для того, щоб захистити винного від покарання.

Таким чином, висновується, що винятки з принципу *ne bis in idem*, містяться в ст. 20 (1) Римського статуту не протирічать конституційним положенням про заборону повторного засудження особи. Останнє не гарантує захисту від повторного засудження за один і той же злочин у межах кримінальної юрисдикції іншої держави і, тим більше, захист від юрисдикції міжнародних судових органів.

Принцип помилування. У зв'язку з ратифікацією Римського статуту здебільшого виникають питання щодо існування внутрішньодержавних прерогатив з питань помилування засуджених осіб, які, як правило, здійснюються вищими посадовими особами держави. Відповідно до п. 27 ч. 1 ст. 106 Конституції України Президент України здійснює помилування [103].

Подібні норми передбачають конституції Азербайджанської Республіки (ст. 109, п. 22), Конституції Російської Федерації (ст.89 (в)), Білорусі (ст. 84, п. 19), Грузії (ст. 73, п. «о»), Республіки Казахстан (ст. 44, п. 15), Республіки Киргизстан (ст. 46 (4, п. «4»)), Республіки Молдова (ст. 88, п. «е») та ін. [102]

На відміну від передбаченої національним законодавством можливості пом'якшення покарання засудженому, ст. 110 Статуту встановлює, що Держава виконання вироку не може звільнити особу до закінчення строку покарання, призначеного Судом. При цьому питання про пом'якшення може виникнути лише в тому випадку, якщо особа, яка була засуджена Судом, буде відбувати покарання на території будь-якої держави-учасниці Статуту.

Слід підкреслити, що відбування покарання, винесеного Судом, має певну специфіку. Згідно ст. 103 Римського статуту, покарання у вигляді позбавлення волі відбувається в державі, що визначається Судом з переліку держав, які повідомили МКС про свою готовність прийняти осіб, яким

винесено вирок. У той час, коли держава робить заяву про готовність прийняти осіб, яким винесено вирок, вона може вказати умови такого прийняття за погодженням із Судом і відповідно до част. «в» ст. 103. [342]

Держава, визначена Судом для виконання вироку у вигляді позбавлення волі у конкретній справі негайно інформує Суд про те, чи погоджується вона з Судом щодо цього призначення. Винесений МКС вирок про позбавлення волі є обов'язковим для держав-учасниць, які не можуть змінювати його ні за яких обставин.

Що ж стосується рішення про зменшення терміну покарання, то це належить до виключної прерогативи Суду. Таким чином, держави позбавлені можливості впливати на терміни виконання покарань, визначені Судом.

У зв'язку з цим виникає питання: чи узгоджуються з нормами національного законодавства, що стосуються питань помилування засуджених, норми Римського статуту про відбування призначеного Судом покарання у вигляді позбавлення волі та чи розповсюджується на засудженого МКС, гарантоване конституцією Держави виконання вироку право на помилування ?

Відповідні норми національного законодавства передбачають можливість помилування осіб, засуджених національними судами відповідно до норм чинних кримінальних кодексів. Помилування здійснюється саме відносно цієї категорії осіб. Щоправда, із зазначеного порядку існують винятки, передбачені міжнародними договорами окремих країн. Зокрема, Європейська конвенція про передачу засуджених 1983 р. [95], згідно зі ст. 12 встановлює, що кожна сторона може оголосити помилування, амністію або зменшити міру покарання відповідно до чинної Конституції або інших правових актів.

Можливість помилування засудженого, переданого для відбування покарання, передбачають і міжнародні договори про надання правової допомоги у кримінальних справах або передачу засуджених. Наприклад, Договір про правову допомогу між Азербайджанською Республікою та Грузією від 8 березня 1996 р. (ст. 74 (2)) передбачає, що питання про помилування

засудженого вирішується відповідно до законодавства Договірної Сторони, якої він переданий для відбування покарання.

Передача засуджених регулюється також двосторонніми міжнародними договорами між Україною та: Арабською Республікою Єгипет від 23 червня 2009 р., Республікою Ангола від 31 жовтня 2006 р., Ісламською Республікою Афганістан від 23 березня 2005 р., Королівством Іспанія від 16 січня 1998 р., Республікою Кіпр від 8 листопада 1996 р., Туркменистаном від 18 травня 1995 р., Азербайджанською Республікою від 26 травня 1994 р. та ін., які встановлюють, що помилування і амністію можуть здійснювати як держава винесення вироку, так і держава виконання вироку. Схожі норми містять договори про передачу засуджених між Республікою Казахстан і Україною від 17 вересня 1999 р., між Республікою Узбекистан і Азербайджанською Республікою від 18 червня 1997 р.

Однак зазначеними договорами передбачено можливість помилування переданих для відбування покарання громадян згаданих країн, які засуджені судами інших держав за їх національними законами; по-друге, самі міжнародні договори передбачають можливість помилування або іншого пом'якшення покарання.

Зазначимо, що ні національні правові акти, ні міжнародні договори пострадянських країн не передбачають можливості помилування на внутрішньодержавному рівні правопорушників, засуджених міжнародними судовими органами. Подібна можливість виключається і Римським статутом щодо Держави виконання вироку. В ст. 110 (2) Статуту передбачено, що тільки Суд має право приймати рішення про будь-яке зменшення терміну покарання і приймає постанову з цього питання, заслухавши особу [196; 342]. Після того, як особа відбула дві третини терміну покарання або 25 років у разі довічного позбавлення волі, Суд здійснює огляд вироку з тим, щоб визначити, чи слід зменшити призначений за цим вироком термін покарання.

Досвід органів конституційної юстиції багатьох держав, зокрема України, свідчить, що конституційні норми про помилування не вступають в протиріччя

з відповідними нормами Статуту. Звісно, положення ст. 103 Статуту виключають проблему колізії з нормами національного законодавства та національною правовою практикою в сфері виконання кримінальних покарань і, зокрема, пов'язаної з можливістю помилювання. У разі, коли держава, погоджуючись прийняти осіб, засуджених МКС до позбавлення волі, заявляє при цьому, що може їх помилювати, то в такій ситуації Суд, природно, віддасть перевагу країні, яка ні в якому разі не буде змінювати вирок. Держава виконання вироку має прийняти засудженого без подальшої зміни вироку, оскільки будь-яке інше не дозволить МКС вибрати цю державу для виконання вироку.

Підсумовуючи викладене, висновується, що забезпечення узгодженості Римського статуту з актами національного законодавства (кримінального, кримінально-процесуального та ін.) є одним з найважливіших завдань імплементації, оскільки створює належні умови для здійснення співробітництва держав-учасниць із Судом.

По-перше, необхідно, щоб національне кримінальне законодавство відображало увесь спектр тих діянь, які підпадають під юрисдикцію Суду (геноцид, злочини проти людяності, військові злочини, агресія). Держави-учасниці Римського статуту повинні мати можливість кримінального переслідування за ці злочини, оскільки з огляду на принцип комплементарності Суд буде функціонувати лише в разі, якщо національна судова система не здатна або не бажає карати злочинців.

По-друге, кримінальне процесуальне законодавство повинно бути адаптоване для цілей співпраці з МКС. Для цього слід внести відповідні зміни у кримінальне процесуальне законодавство, або прийняти спеціальний закон про співпрацю з МКС

А наше переконання, другий спосіб є більш оптимальним, оскільки норми національних кримінальних процесуальних кодексів регламентують процесуальні питання кримінального переслідування, здійснюваного національними органами, а з іншого боку, надання правової допомоги у

кримінальних справах, регламентоване кримінальними процесуальними кодексами ряду країн, зокрема, України та інших держав, охоплює тільки сферу міждержавного співробітництва.

По-третє, потребує створення національний організаційно-правовий механізм для того, щоб за відповідних обставин забезпечити належне функціонування Суду.

Незастосування строків давності. Відповідно до ст. 11 Римського статуту («Юрисдикція *ratione temporis*»), Суд не має юрисдикції щодо злочинів, скоєних до вступу Статуту в силу. Стосовно злочинів, скоєних після 1 липня 2002 р. (офіційна дата вступу в силу Статуту відповідно до ст. 126) і які підпадають під юрисдикцію Суду, то згідно із ст. 29 терміну давності не встановлюється. [196; 342].

Україна, Азербайджанська Республіка, Російська Федерація, Республіка Білорусь, Грузія, Республіка Молдова та ін. є учасниками одного з найважливіших міжнародних договорів, що стосуються режиму кримінального переслідування тяжких міжнародних злочинів – Конвенції про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності від 26 листопада 1968 р. [83; 94], які відповідно до ст. IV імплементували свої зобов'язання в національне кримінальне законодавство.

З іншого боку, незастосування строків давності щодо злочинів, як злочинів проти людяності та воєнних злочинів, розглядається як норма звичаєвого міжнародного права, яка може бути реалізована у внутрішньодержавному законодавстві, незалежно від участі у Конвенції 1968 р.

У цілому кримінальне законодавство багатьох країн дотримується принципу незастосування терміну давності щодо зазначеної вище категорії злочинів.

Згідно із ч. 5 ст. 49 КК України давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109 - 114-1, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і ч.1 ст. 442 цього Кодексу. [117]

У свою чергу, відповідно до ст. 60 КК Республіки Молдова граничний термін давності щодо особливо тяжкого діяння становить 25 років з дня вчинення злочину. Ч. 8 цієї ж статті встановлено, що термін давності не застосовується до осіб, які вчинили злочини проти миру, безпеки людства, воєнні злочини або інші злочини, передбачені міжнародними договорами, учасником яких є Республіка Молдова. [116]

Схожі або аналогічні норми передбачають кримінальні кодекси Азербайджанської Республіки (ст. 75.5), Грузії (ст. 71 (5)), Республіки Узбекистан (ст. 69) 44, Республіки Таджикистан (ст. 75 (6)) 45, Республіки Киргизстан (ст. 73 (4)) 46, Республіки Казахстан (ст. 69).

Зауважимо, що законодавство деяких пострадянських країн (зокрема, Азербайджанська Республіка, Грузія, Республіка Білорусь, Республіка Таджикистан) у питанні застосування строків давності просунулися далі положень Конвенції 1968 р. Як відомо, зазначена Конвенція не передбачає принципу незастосування строків давності щодо протиправних діянь, скоєних під час неміжнародного збройного конфлікту. Однак з урахуванням того, як визначені поняття воєнних злочинів в кримінальному законодавстві зазначених країн, досліджуваний принцип застосовується до відповідних злочинів незалежно від того, чи вчинені вони в період міжнародного або не міжнародного збройного конфлікту. Подібний підхід може бути прийнятий до уваги при подальшому вдосконаленні національного кримінального законодавства досліджуваних країн.

Кримінальні покарання та виконання вироків. Римський статут не передбачає смертної кари за скоєні злочини як і Статути Міжнародних трибуналів *ad hoc* по колишній Югославії і Руанді. Згідно ст. 77 Статуту, в якості покарання передбачається позбавлення волі, яке може бути строковим (не більше тридцяти років) або довічним у тих випадках, коли це виправдано виключно тяжким характером злочину та індивідуальними характеристиками особи, визнаної винною в його вчиненні.

Оскільки конституційне законодавство пострадянських країн не містить заборони на довічне ув'язнення, особливих проблем в зв'язку з цим не виникає. Кримінальні кодекси більшості цих країн передбачають це покарання в системі кримінально-правових заходів. Наприклад, КК Азербайджанської Республіки в ст. 42.0.13 передбачає це покарання в переліку заходів кримінально-правового впливу, а ст. 57.1 серед особливо тяжких злочинів, за які може бути призначено покарання у вигляді довічного ув'язнення, вказує злочини проти людяності і воєнні злочини [230]. Довічне позбавлення волі (довічне ув'язнення, безстрокове позбавлення волі) передбачає також КК України (ст. 51, п. 12; ст. 64), Республіки Білорусь (ст. 48 (1, п. 10); ст. 58) 48, Грузії (ст. 40, п. «І»; ст. 51), Республіки Молдова (ст. 71), Російської Федерації (ст. 45 (1); ст. 57). [117; 230-237]

Кримінальне законодавство Республіки Киргизстан, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан, Республіки Казахстан не передбачають довічного позбавлення волі в системі кримінальних покарань. Однак згідно із ст. 49 (3) КК Казахстану смертна кара в порядку помилування може бути замінена довічним позбавленням волі або позбавленням волі строком на двадцять п'ять років. [233].

Деякі розбіжності національного кримінального закону та Римського статуту можуть стосуватися термінів покарання у вигляді позбавлення волі. Ці терміни в КК пострадянських країн встановлені таким чином: до двадцяти п'яти років – Республіка Білорусь (ст. 57 (1)); до двадцяти років – Азербайджанська Республіка (ст.55.4), Російська Федерація (ст. 56 (2)), Грузія (ст. 50 (2)), Республіка Казахстан (ст. 48 (3)), Республіка Узбекистан (ст. 50), Республіка Таджикистан (ст. 58 (2)), Республіка Киргизстан (ст. 49 (2)); до п'ятнадцяти років – Україна (ст. 63 (2)). [117; 230-237]

У той же час відповідно до ст. 77 (1, «а») Статуту максимальна тривалість позбавлення волі не може становити більше тридцяти років. Однак, його положення не накладають на держави зобов'язання із внесення змін до

кримінального законодавства в частині, що регламентує питання застосування покарань.

Держави у разі ратифікації Римського статуту можуть скористатися своїми суверенними правомочностями і модифікувати норми кримінальних кодексів, збільшивши тривалість позбавлення волі, а також доповнити систему покарань довічним ув'язненням. Певні проблеми можуть виникнути при виконанні вироків до позбавлення волі, особливо якщо покарання відбувається на території держави, законодавство якої передбачає меншу максимальну тривалість позбавлення волі, ніж це передбачено Римським статутом і призначено МКС винній особі. Ст. 103 (1, «а») Статуту визначає, що покарання у вигляді позбавлення волі відбувається в державі, визначеній з переліку держав, що повідомили МКС про готовність прийняти осіб, яким винесено вирок. [196]

Як бути в разі, коли злочинець засуджений до позбавлення волі на строк до тридцяти років, а національне кримінальне законодавство у визначенні верхньої межі покарання виходить з меншого терміну? Так, розробники Римського статуту врахували подібну можливість, включивши в ст. 103 (1, «в») вказівку про те, що, коли держава робить заяву про готовність прийняти засудженого, то вона може вказати умови такого прийняття за погодженням із Судом відповідно до положень частини десятої Статуту. [242] Крім того, держава зобов'язана повідомити МКС про будь-які обставини, які можуть фізично вплинути на умови і тривалість позбавлення волі.

Таким чином, держава може заявити про неможливість прийняти для відбування покарання осіб, яким призначено позбавлення волі на строк, що перевищує максимальну межу, встановлену національним законодавством. Подібну заяву може зробити будь-яка держава, яка ратифікувала Статут і виражає готовність прийняти для відбування покарання осіб, засуджених Судом.

Підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Римський статут передбачає різні види звільнення від кримінальної відповідальності, серед яких

вказуються: наявність психічного захворювання або розлади, які позбавляють особу можливості усвідомлювати протиправність свого діяння або його характер або погоджувати свої дії з вимогами закону (ст. 31 (1, «а»)); знаходження особи в стані інтоксикації (ст. 31 (1, «в»)); дії для захисту іншої особи або важливого майна (ст. 31 (1, «с»)); діяння, які є вимушеною реакцією на загрозу неминучої смерті або неминучого заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ст. 31 (1, «д»)). Вчинення діяння за згаданих обставин (неосудність, необхідна оборона, крайня необхідність) згідно з кримінальним законодавством країн виключає його протиправність. Посилання на це містять КК України – розділ VIII; Азербайджану – ст. 21, 36, 38; Російської Федерації – ст. 21, 37, 39; Республіки Білорусь – ст. 34, 36; Грузії – ст. 28, 30, 34 і т.д. [117; 230-237]

КК пострадянських країн не передбачають лише підставу для звільнення від відповідальності, визначеної Римським статутом – знаходження особи в стані інтоксикації. Навпаки, в ряді випадків виключається можливість звільнення від відповідальності осіб, які вчинили злочин у стані сп'яніння, незалежно від його причин (наприклад, вжиття алкоголю, наркотичних, сильнодіючих засобів) або ця обставина обтяжує відповідальність винного.

Будь-яких імплементаційних заходів у зв'язку з підставами для звільнення від відповідальності не потрібно, оскільки застосування цих підстав згідно зі ст. 31 (2) визначається МКС.

Кримінальне законодавство (Особлива частина). Злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС обмежуються найсерйознішими та найтяжчими, що викликають стурбованість усього світового співтовариства. Згідно зі ст. 5 (1) Римського статуту МКС має юрисдикцію щодо таких злочинів: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; d) злочин агресії.

Вказані злочини спираються на такі найважливіші договірні джерела як Женевські конвенції 1949 р.у і Додаткові протоколи до них 1977 р., Конвенцію про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р., Конвенцію проти тортур і інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують

гідність, видів поведження і покарання 1984 р. та ін., більшість положень яких базуються на положеннях міжнародного звичаєвого права. Тому необхідність покарання за вчинення таких злочинів виникає незалежно від участі держави у вищевказаних договорах.

Таким чином, криміналізація злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС, з одного боку, дозволяє імплементувати договірні зобов'язання держав або реалізувати норми міжнародного права щодо припинення тяжких міжнародних злочинів, у боротьбі з якими проявляє зацікавленість весь світ, а з іншого боку, дає можливість самій державі здійснити переслідування геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та агресії, зводячи до мінімуму ситуації, коли справа може бути згідно з принципом додатковості прийнята до провадження МКС.

Геноцид. Ст. 6 Римського статуту («Геноцид») відтворює ст. II Конвенції 1948 р. Більшість пострадянських країн є її сторонами, імплементували свої зобов'язання, передбачивши кримінальну відповідальність за геноцид. Разом з тим, враховуючи, що принципи, які лежать в основі Конвенції, визнані в міжнародному праві в якості обов'язкових навіть без будь-яких договірних зобов'язань, усі держави зобов'язані переслідувати геноцид, оскільки засудження цього злочину має універсальний характер.

Кримінальне законодавство досліджуваних держав передбачає відповідальність за геноцид. Це діяння охоплюється КК України (ст. 442), Азербайджану (ст. 103), Російської Федерації (ст. 357), Грузії (ст. 407), Республіки Узбекистан (ст. 153), Республіки Киргизстан (ст. 373), Республіки Таджикистан (ст. 398), Республіки Білорусь (ст. 127), Республіки Казахстан (ст. 160) і т.д. [117; 230-237] Так само, як в конвенційному визначенні та ст. 7 Римського статуту, національні КК для кваліфікації злочину не встановлюють умови фактичного знищення ідентифікованої групи; досить, якщо скоєне одне з діянь, що становлять об'єктивну сторону складу геноциду, але з обов'язковою умовою – наявністю наміру.

Відповідність дефініцій геноциду передбачуваних національним кримінальним законодавством країн Конвенції 1948 р. є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє забезпечити адекватність об'єктивних (*actus reus*) і суб'єктивних (*mens rea*) характеристик даного діяння в КК і ст. 7 Римського статуту, яке також спирається на конвенційне визначення.

Воєнні злочини. Згідно ст. 8 Статуту, Суд має юрисдикцію щодо воєнних злочинів. При цьому ст. 8 (2) розрізняє чотири категорії воєнних злочинів:

а) порушення Женевських конвенцій від 12.08.1949 р. Римський статут відтворює відповідно до визначень, що містяться в зазначених Конвенціях – у ст. 50 Женевської конвенції «Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях» (РК I); ст. 51 Женевської конвенції «Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі» (РК II); ст. 130 Женевської конвенції «Про поводження з військовополоненими» (РК III); ст. 147 Женевської конвенції «Про захист цивільного населення під час війни» (РК IV) [72-75];

б) серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються під час міжнародних збройних конфліктів, дефініції яких спираються на такі міжнародні джерела як Додатковий протокол I 1977 р. до Женевських конвенцій, Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни додаток до неї, Гаазька конвенція про незастосування куль, що легко розгортаються та сплющуються 1899 р., Женевський протокол про застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 1925 року [56; 76; 92];

в) серйозні порушення ст. 3, загальні для чотирьох Женевських конвенцій, вчинені у збройних конфліктах неміжнародного характеру;

г) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що вчиняються під час неміжнародних збройних конфліктів, дефініції яких ґрунтуються на Додатковому протоколі II до Женевських конвенцій, Конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р. і т.д. [62; 92].

Держави, які ратифікували Женевські конвенції 1949 р. або приєдналися до них, зобов'язані імплементувати їх положення, у т.ч. щодо переслідування воєнних злочинів. Заходи криміналізації воєнних злочинів у національному кримінальному законодавстві здійснені багатьма державами СНД, однак лише КК Азербайджану, Республіки Білорусь, Грузії і Республіки Таджикистан узгоджуються з Римським статутом в частині визначення воєнних злочинів, причому відповідальність за вказані діяння настає незалежно від ситуації конфлікту, який може бути як міжнародним, так і внутрішнім.

Досить близькі до зазначених положення КК України, де в ст. 438 передбачено відповідальність за порушення законів і звичаїв війни, хоча і не охоплюють повний перелік діянь, що становлять за ст. 8 Статуту воєнні злочини. [117] Багато держав, реформувавши свої КК, передбачили розділи про відповідальність за злочини проти миру та людяності, при цьому, воєнні злочини, як вони визначені в ст. 8 Статуту, не отримали повного відображення. Тому, в разі прийняття відповідно до національного законодавства рішення про ратифікацію Статуту, виникне необхідність здійснення відповідних імплементаційних заходів.

Злочини проти людяності. Римський статут МКС є першим міжнародним договором універсального характеру, який містить визначення злочинів проти людяності. У його ст. 7 передбачено широкий перелік діянь, що розглядаються як злочини проти людяності. При цьому Статут, даючи визначення злочинів проти людяності, не вимагає прив'язки до будь-якого збройного конфлікту, хоча визначені умови, за яких можуть вчинятися злочини проти людяності: за ст. 7 (1) «злочину проти людяності» означають будь-яке з таких діянь (передчених у цій статті), коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, та якщо такий напад здійснено свідомо. [196; 342]

Як вбачається з порівняльного аналізу низки КК, у більшості випадків вони не передбачають відповідальності за злочини проти людяності. Частково відповідальність передбачена КК Республіки Білорусь, ст. 128 якої («Злочини

проти безпеки людства») охоплює такі дії як депортація, незаконне утримання в ув'язненні, звернення в рабство, масове або систематичне здійснення страт без суду, викрадення людей, за яким слідує їх зникнення, тортури чи акти жорстокості, що здійснюються в зв'язку з расовою, національною, етнічною приналежністю. [232] Кримінальне законодавство Грузії передбачає спеціальну норму про злочини проти людяності (ст. 408 КК), яка також, як і ст. 7 Римського статуту, не вимагає для кваліфікації зв'язку зі збройним конфліктом (вбивства, масове винищення, депортація і інші антигуманні дії, заподіювання серйозної шкоди фізичному або психічному стану людини). [231]

Окремі склади злочинів проти людяності визначені у ст. 403 КК Республіки Таджикистан (депортація, застосування практики апартеїду та інших негуманних і принижуючих дій, що ображають гідність особи, заснованих на расовій дискримінації і що спричинили смерть або серйозну шкоду фізичному або психічному стану будь-якої особи, тортури і т.д.) [235], хоча і на відміну від Римського статуту в цій статті йдеться про діяння, вчинені під час збройного конфлікту.

КК Республіки Казахстан передбачає окремі склади злочинів (наприклад, депортацію) [233], проте це не дозволяє зробити висновок про відповідність трактувань злочинів проти людяності у даному випадку нормам Статуту.

Практично узгоджуються зі ст. 7 Статуту норми КК Азербайджанської Республіки. По-перше, тут передбачається спеціальний розділ про злочини проти людяності, при цьому примітка до ст. 103, даючи визначення злочинів проти людяності, передбачає в якості таких умисні діяння, які є складовою частиною широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення, вчинені в мирний час або в період війни. [230] Таким чином, національне кримінальне законодавство так само, як і Римський статут, не пов'язує трактування злочинів проти людяності зі збройним конфліктом, з іншого боку, КК Азербайджанської Республіки, визначаючи категорію відповідних злочинів, спирається на критерії, передбачені у Римському статуті.

По-друге, кримінальне законодавство Азербайджанської Республіки відобразило практично весь той спектр діянь, які кваліфікуються як злочини проти людяності за ст. 7 Статуту. Розділ 16 КК Азербайджанської Республіки передбачає відповідальність за такі дії: винищення (ст. 105), поневолення (ст. 106), депортацію або насильницьке переміщення населення (ст. 107), сексуальне насильство (ст. 108), примусову вагітність (ст. 108-1), переслідування (ст. 109), насильницьке зникнення людей (ст. 110), злочин апартеїду (ст. 111), позбавлення волі в порушення норм міжнародного права (ст. 112), катування (ст. 113). [230].

У свою чергу, КК України не передбачає покарань за такі види злочинів. Тобто, у разі прийняття рішення Україною про ратифікацію Римського статуту необхідно передбачити відповідальність за злочини проти людяності згідно зі ст. 7 Статуту, враховуючи відсутність прив'язки якогось збройного конфлікту.

Агресія. Злочин агресії виявився єдиним з діянь, які підпадають під юрисдикцію МКС, згадка про який в Римському статуті має декларативний характер. Згідно ст. 5 (2) Римського статуту, Суд здійснює юрисдикцію щодо злочину агресії, як тільки буде прийнято, відповідно до ст. 121 і 123, положення, яке буде містити визначення цього злочину і викладає умови при яких Суд здійснює юрисдикцію щодо даного діяння.

Такий стан узгоджується з відповідними положеннями Статуту ООН. Агресія є винятковим за своєю тяжкістю міжнародним злочином, та неодноразово злочинність агресії знаходила своє вираження в найважливіших міжнародно-правових документах, і зокрема, Статуті Нюрнберзького трибуналу і нюрнберзьких принципах (резолюція ГА ООН 95 (I) від 11 грудня 1946 р. «Підтвердження принципів міжнародного права, визнаних Статутом Нюрнберзького трибуналу»), проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства (ст. 16), т.і.) [191; 203].

Крім того, у ст. 1 (1) Статуту ООН передбачено, що однією з цілей ООН є підтримання міжнародного миру і безпеки, прийняття ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру і придушення актів агресії, а

ст. 2 (4) в якості одного з найважливіших принципів проголосила утримання від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН.[217]

Найважливіше значення серед міжнародно-правових документів, що визначають агресію, належить резолюції ГА ООН 3314 від 14 грудня 1974 р., у якій було дано її визначення. Згідно ст. 2 резолюції ГА ООН від 15 грудня 1974 р. агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН. [25; 192]

Переважна більшість держав на Римській конференції висловилися за включення агресії в юрисдикцію МКС, розбіжності ж стосувалися дефініції агресії та умов здійснення юрисдикції щодо цього діяння.

Більшість пострадянських країн передбачають кримінальну відповідальність за агресивну війну (КК Азербайджанської Республіки – ст. 101; Російської Федерації – ст. 353; Республіки Білорусь – ст. 122; Грузії – ст. 404; Республіки Молдова – ст. 139 і т.д.). У зазначених статтях йдеться про планування, підготовку, розв'язання і ведення агресивної війни.

КК України у ст. 437 встановлює кримінальну відповідальність за планування, підготовку або розв'язання агресивної війни або воєнного конфлікту, а так само участь в змові, спрямованій на вчинення таких дій. [117]. КК Узбекистану використовує термін «агресивна війна» в диспозиції ст. 151, а назва самої статті – «агресія». [236] Крім того, ч. 1 ст. 151, так само, як і КК України, встановлює відповідальність не тільки за планування або підготовку агресивної війни, а й за участь у змові для здійснення цих дій.

У цілому, відповідальність, встановлена кримінальним законодавством країн за агресію або агресивну війну, спирається на досить вузьке трактування, чи не містить усього складу тих дій, які можуть бути кваліфіковані як агресія.

Злочини проти правосуддя МКС. Згідно із ст. 70 (1) Римського статуту, МКС має юрисдикцію щодо наступних здійснених навмисно злочинів проти

правосуддя: а) дача неправдивих показань після взяття зобов'язання відповідно до пункту 1 статті 69 давати правдиві показання; б) надання завідомо неправдивих або сфальсифікованих доказів; с) здійснення протиправного впливу на свідка, втручання або перешкоджання присутності свідка або дачі ним показань, помста свідку за дачу ним показань чи знищення, фальсифікація доказів або перешкоджання зібранню доказів; d) перешкоджання, залякування або протиправний вплив на посадову особу Суду з метою примусити або переконати посадову особу не виконувати або виконувати неналежним чином свої обов'язки; е) помста посадовій особі Суду за те, що ця або інша посадова особа виконувала свої обов'язки; f) вимагання або одержання хабара в якості посадової особи Суду у зв'язку зі своїми офіційними обов'язками.

При цьому ст. 70 (4, «а») Римського статуту передбачає, що кожна держава-учасниця поширює своє кримінальне законодавство, що встановлює міри покарання за злочини, спрямовані проти проведення розслідувань і здійснення судочинства, на злочини проти відправлення правосуддя, зазначені в цій статті, вчинені її громадянином або на її території. [196; 342]

Порівняльний аналіз свідчить, що кримінальні кодекси пострадянських країн передбачають спеціальні розділи про злочини проти правосуддя, які охоплюють склади наступних діянь:

- перешкоджання здійсненню правосуддя і провадженню попереднього слідства (КК Азербайджанської Республіки – ст. 286; Російської Федерації – ст. 294; Грузії – ст. 364; Республіки Казахстан – ст. 339; Республіки Киргизстан – ст. 317, 318; Республіки Таджикистан – ст. 345 і т.д.);

- посягання на життя особи, яка здійснює правосуддя або попереднє слідство (КК Азербайджанської Республіки – ст. 287; Російської Федерації – ст. 295; Республіки Казахстан – ст. 340; Республіки Киргизстан – ст. 319; Республіки Таджикистан – ст. 357, України – ст. 379; і т.д.);

- погроза або насильницькі дії у зв'язку із здійсненням правосуддя або провадження попереднього слідства (КК Азербайджанської Республіки – ст. 288; Російської Федерації – ст. 296; Республіки Білорусь – ст. 388, 389; Грузії –

ст. 365; Республіки Казахстан – ст. 341; Республіки Киргизстан – ст. 320; Республіки Таджикистан – ст. 356; Україна – ст. 377);

- неповагу до суду (КК Азербайджанської Республіки – ст. 289; Російської Федерації – ст. 297; Республіки Білорусь – ст. 391; Грузії – ст. 366; Республіки Казахстан – ст. 342; Республіки Киргизстан – ст. 321 і т.д.);

- примушення давати показання (КК Азербайджанської Республіки – ст. 293; Російської Федерації – ст. 302; Республіки Білорусь – ст. 394; Грузії – ст. 372; Республіки Казахстан – ст. 347; Республіки Киргизстан – ст. 325; Республіки Таджикистан – ст. 354; Республіки Узбекистан – ст. 235; України – ст. 373 і т.д.);

- фальсифікація доказів (КК Азербайджанської Республіки – ст. 294; Російської Федерації – ст. 303; Республіки Білорусь – ст. 395; Грузії – ст. 369; Республіки Казахстан – ст. 348; Республіки Киргизстан – ст. 326; Республіки Таджикистан – ст. 359 і т.д.);

- давання завідомо неправдивих показань, завідомо неправдивий висновок експерта або неправильний переклад (КК Азербайджанської Республіки – ст. 297; Російської Федерації – ст. 307; Республіки Білорусь – ст. 401; Грузії – ст. 370; Республіки Казахстан – ст. 352; Республіки Киргизстан – ст. 330; Республіки Таджикистан – ст. 351; Республіки Узбекистан – ст. 238; України – ст. 384 і т.д.);

- підкуп або примушування до давання показань, ухилення від дачі показань або до неправильного перекладу (КК Азербайджанської Республіки – ст. 299; Російської Федерації – ст. 309; Грузії – ст. 372; Республіки Казахстан – ст. 354; Республіки Киргизстан – ст. 332; Республіки Таджикистан – ст. 353 і т.д.). [230-237]

Крім того, кримінальні кодекси пострадянських країн передбачають також склад такого злочину як отримання хабара (або неправомірної вигоди).

Як показує порівняльний аналіз, кримінальне законодавство в цілому охоплює всю сукупність діянь, передбачених ст. 70 (1) Римського статуту, що в свою чергу, знімає з порядку денного питання про внесення ґрунтовних змін в

КК. З урахуванням положень ст. 70 (4, «а») Статуту, державам ніщо не перешкоджає поширити норми національного кримінального законодавства на злочини проти правосуддя Судом [196; 342]. У разі, якщо будь-яке з діянь, перелічених у ст. 70 Статуту, все ж таки не передбачено в національному кримінальному законодавстві, на нашу думку, є необхідним внесення відповідних змін і доповнень у КК.

Особливості імплементації у кримінальне процесуальне законодавство. Згідно із ст. 39 (2, «в») Статуту, розгляд справи відносно особи, переданої Суду, здійснюється Судовою палатою, що складається з трьох суддів. У зв'язку з цим може виникнути питання про відповідність Статуту національному кримінально-процесуальному законодавству, що передбачає розгляд окремих категорій справ судом присяжних. Можливість подібного розгляду встановлена в КПК України, Російської Федерації, Азербайджанської Республіки і т.д. Зокрема, параграф 2 глави 30 КПК України присвячений особливостям провадження в суді присяжних.

Відповідно до ч.3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів і трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд. [118]

За КПК Азербайджанської Республіки (ст. 359) [230] справа може бути розглянута за участі присяжних, якщо за злочин, у вчиненні якого обвинувачується особа, передбачається можливість призначення довічного позбавлення волі, або якщо особа, якій пред'явлено обвинувачення у скоєнні особливо тяжкого злочину, виявляє бажання про розгляд його справи присяжними.

Однак очевидно, що порядок участі присяжних, передбачений національним законодавством, пов'язаний із здійсненням кримінального

переслідування, здійснюваного внутрішньодержавними органами, яке не може автоматично поширюватися на розгляд справи в міжнародних судових інстанціях, щодо заснування та специфічної компетенції яких, включаючи і процедуру розгляду справ, держави висловили свою згоду.

Крім того, розгляд кримінальних справ у МКС має здійснюватися на основі міжнародних стандартів, що гарантують права учасників процесу і без участі присяжних. Також правосуддя від імені міжнародної спільноти здійснюють судді найвищої професійної кваліфікації і з високими моральними якостями, які є незалежними й неупередженими.

Усе зазначене в сукупності з іншими нормами Статуту забезпечує належні гарантії законного і справедливого розгляду справи МКС. Таким чином, встановлені національним кримінально-процесуальним законодавством процедури розгляду кримінальних справ присяжними засідателями застосовуються тільки в рамках провадження у справі, яке реалізується національними судовими органами, а це не створює будь-яких проблем для розгляду справ МКС.

Надання правової допомоги у кримінальних справах та співробітництво з МКС. Згідно зі ст. 86 Римський статут зобов'язує держав-учасниць всебічно співпрацювати із Судом у проведенні ним розслідування злочинів, що підпадають під його юрисдикцію і в здійсненні кримінального переслідування за ці злочини. При цьому з урахуванням того, що в питаннях надання правової допомоги буде застосовуватися внутрішньодержавне законодавство, Статут встановлює зобов'язання для держав із забезпечення процедур, передбачених їх національним правом для всіх форм співпраці, зазначених у частині дев'ятій Статуту.

Крім загального зобов'язання щодо співпраці із Судом, Статут охоплює конкретні положення, що регламентують порядок виконання окремих дій, пов'язаних з наданням правової допомоги. Серед них можна відзначити: передачу осіб Суду (ст. 89), ідентифікацію і встановлення місця знаходження осіб або предметів (ст. 93 (а)); отримання доказів та збір доказів, включаючи

думки експертів або висновку експертизи, необхідні Суду (ст. 93 (b)); допит будь-якої особи, що знаходиться під слідством або піддається судовому переслідуванню (ст. 93 (c)); вручення документів, включаючи судові документи (ст. 93 (d)); сприяння добровільній явці осіб в якості свідків або експертів до Суду (ст. 93 (e)); тимчасову передачу осіб, як це передбачено в пункті 7 (ст. 93 (f)); провадження обшуків і накладення арешту (ст. 93 (h)); надання протоколів і документів, включаючи офіційні протоколи і документи (ст. 93 (i)); захист потерпілих і свідків та збереження доказів (ст. 93 (j)); виявлення, відстеження і заморожування або арешт виручених коштів, майна та доходів, а також знарядь злочинів для мети подальшої конфіскації без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін (ст. 93 (k)); надання будь-яких інших видів допомоги, не заборонених законодавством запитуваної держави, з метою сприяння здійсненню розслідування і кримінального переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду (ст. 93 (L)). [196; 342]

Крім прохань про передачу особи, всі інші прохання про правову допомогу можуть бути відхилені запитуваною державою. При цьому єдиною підставою для відмови від надання правової допомоги є інтереси національної безпеки.

Кримінально-процесуальне законодавство деяких країн передбачає спеціальні розділи (частини), присвячені наданню правової допомоги у кримінальних справах (зокрема, глава 43 КПК України «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій», КПК Азербайджанської Республіки – розділ LVII) або про міжнародне співробітництво в сфері кримінального судочинства (наприклад, КПК Російської Федерації – частина п'ята). [118; 229; 230].

Однак зазначені процесуальні правила регулюють міждержавне співробітництво з надання взаємної правової допомоги, не стосуються питань співпраці з міжнародними трибуналами. Крім того, деякі держави розробляють або прийняли закони про правову допомогу у кримінальних справах. Зокрема, в Азербайджані прийнято Закон «Про надання правової допомоги у

кримінальних справах» 2001 р., розрахований на застосування у випадках відсутності відповідного міждержавного договору з Азербайджаном.

Україною укладено також низку двосторонніх договорів про надання допомоги у кримінальних справах, зокрема, з Урядом Малайзії, Демократичною Соціалістичною Республікою Шри-Ланка, Об'єднаними Арабськими Еміратами, Республікою Польщею та ін. [53].

З урахуванням значної специфіки діяльності МКС, було б доцільно прийняття спеціальний закон про співпрацю з Судом. До речі, саме в цьому напрямку розвивається зарубіжна практика, і подібні закони прийняті в низці країн (зокрема, Швейцарії, Фінляндії, Франції та т.д.). Досвід держав із здійснення комплексу імплементаційних заходів, свідчить, що, як правило, всі питання співпраці з МКС регламентуються в однойменних законах.

На користь прийняття спеціальних законів про співпрацю з МКС свідчить той факт, адаптація норм КПК не представляється ефективним вирішенням проблеми, оскільки норми національних кримінально-процесуальних кодексів регламентують порядок провадження у кримінальних справах, яке здійснюється національними органами слідства і суду.

Крім того, навіть ті держави, які мали спеціальні закони про співпрацю з міжнародними трибуналами, вирішили прийняти закони про співробітництво з МКС, оскільки щодо провадження у справі, яке здійснюється Судом, застосовуються специфічні процедури.

Таким чином, для комплексного вирішення всіх питань взаємодії пострадянських держав-учасниць МКС найбільш оптимальним є прийняття законів про співпрацю із Судом.

2.2. Європейський досвід імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду у національне законодавств

Як і будь-який міжнародний договір, Статут підлягає ратифікації, що представляє собою складну процедуру і в певній мірі правову проблему.

Основою складності ратифікації Статуту є та обставина, що він є «жорстким» міжнародним договором, який не передбачає застережень.

Наявні труднощі мають багатоплановий характер, але, в першу чергу, це стосується протиріч норм Статуту і норм конституційного права держав, що його підписали, а саме:

- МКС доповнює національні системи кримінального правосуддя (ст. 1), формування і правове регулювання діяльності яких належить до виключної компетенції суверенних держав;

- ст. 20 Статуту допускає виключення з принципу *ne bis in idem* (не можна судити двічі за один і той самий злочин);

- конституції більшості країн світу закріплюють імунітет від кримінального переслідування глав держав, в той час, як ч.2 ст. 27 Статуту встановлено, що «імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим положенням особи, відповідно до національного або міжнародного права, не повинні перешкоджати здійсненню Судом своєї юрисдикції стосовно такої особи»;

- більшість держав на конституційному рівні закріпили неприпустимість видачі власних громадян для здійснення кримінального переслідування, проте ст. 59 і ст. 89 Статуту покладає на державу-учасника обов'язок передавати Суду власних громадян [196; 342];

- конституції багатьох країн закріплюють право підсудного на розгляд справи судом присяжних, що не передбачено Статутом.

Разом з тим, на шляху ратифікації Статуту МКС немає абсолютно непереборних юридичних перешкод, включаючи гармонізацію Статуту МКС і конституції. Однак це не означає, що можливі розбіжності між двома актами не слід брати до уваги. На наш погляд, загалом будь-яке рішення щодо ратифікації Статуту МКС буде обумовлено політичною доцільністю.

Як відомо, формування правового регулювання різних галузей права в країнах ЄС багато в чому спирається на єдині підходи та позиції, вироблені в рамках цього інтеграційного утворення. Тяжкі злочини, що підпадають під

юрисдикцію МКС, розглядаються Євросоюзом з тривогою, що прагне до співпраці з державами з метою попередження таких злочинів і запобігання безкарності злочинців, які вчинили міжнародні злочини.

Діяльність ЄС щодо імплементації Римського статуту МКС і взаємодії з ним відзначається багатоаспектним характером. Насамперед, ЄС є прихильником МКС з моменту його заснування.

Принципи міжнародного кримінального права і міжнародного правосуддя, закріплені в Статуті, повністю узгоджуються з принципами і цілями ЄС. Зміцнення влади закону і повага до прав людини, а також збереження миру і зміцнення міжнародної безпеки мають пріоритет для ЄС відповідно до Статуту ООН і статей 2 і 3 Договору про ЄС.

У межах строків імплементації Римського статуту, ЄС прийняв у грудні 2009 р. Стокгольмську Програму (2010-2014 рр.), що закликає інституції ЄС підтримувати діяльність ЄС і держав-учасниць Римського статуту. Заяви і декларації ЄС підтримують роботу Суду і головні рішення Суду. Яскравим прикладом цього є декларація, проголошена ЄС під час святкування 10-ї річниці установи МКС (Брюссель, 16 липня 2008 р.), в якій підкреслюється всебічна підтримка Суду в його боротьбі з безкарністю.

В якості іншого прикладу можна назвати ряд заяв про гарантії арешту для подальшого розслідування у справі щодо Президента Судану і лідерів повстанців. У них ЄС нагадав, що МКС грає фундаментальну роль у здійсненні міжнародного правосуддя (Брюссель, 15 липня 2008 р. та 24 листопада 2008 р.) [321; 358].

Євросоюз підтримує МКС не тільки на рівні декларацій і заяв, а й при розгляді результатів його діяльності безпосередньо в ООН, де МКС щорічно доповідає про свою діяльність.

Усі держави-учасниці ЄС об'єднуються під егідою щорічної резолюції в підтримку МКС, починаючи з 2005 р. Їм належить активна роль в прийнятті Резолюцій РБ ООН 1593 (2005) та 1973 (2011) про передачу в МКС ситуацій в Дарфурі і Лівії [368].

На кожній сесії ГА ООН ЄС підтверджує власні зобов'язання підтримувати МКС, просувати загальність і цілісність Римського статуту. Практичні заходи щодо взаємодії ЄС з МКС відображені в імплементації державами-учасниками Римського статуту МКС.

Організуючи роботу з імплементації, Європарламент резолюціями від 19 листопада 1998 р., 06 травня 1999 р. і 18 січня 2001 р. нагадував про необхідність ратифікації Статуту МКС. Далі 11 червня 2001 р. Рада Європейського союзу (Рада ЄС) схвалила Спільну позицію щодо Міжнародного кримінального суду (2001/443/CFSP). Її мета – підтримка ефективної роботи МКС, тому у цьому документі відзначено:

- своєчасність заснування МКС і необхідність підтримання ефективного функціонування;
- загальне приєднання до Римського статуту є необхідним для повномасштабної дії МКС, а ініціативи, спрямовані на розширення норм Статуту, необхідно заохочувати за умови, що вони узгоджуються з літерою і духом Статуту;
- реалізація Статуту вимагає прийняття практичних заходів, які повинні бути повністю підтримані ЄС і його державами-учасниками;
- рішучість ЄС заохочувати широку міжнародну підтримку МКС за допомогою ратифікації Статуту або приєднання до нього для боротьби з безкарністю щодо найтяжчих міжнародних злочинів. [290].

Європарламент розцінив ініційовані США двосторонні договори з деякими державами ЄС про невидачу їх громадян МКС як такі, що суперечать духу Статуту. Рада ЄС, у свою чергу, прийняла Керівні принципи ЄС щодо домовленостей між державою-учасницею Римського статуту МКС і США щодо умов передачі осіб Суду (Висновки Ради ЄС від 20 вересня 2002 р.), які були спрямовані на забезпечення збереження цілісності Статуту МКС. [302].

У Керівних принципах, зокрема, знайшла відображення консолідована позиція держав-членів ЄС, відповідно до якої укладення подібних угод з США не відповідало б зобов'язанням держав-учасниць МКС стосовно Статуту і може

не відповідати іншим міжнародними угодами, сторонами яких є держави-учасниці МКС. Ці принципи встановлювали мінімальні критерії, яких повинні дотримуватися усі держави-учасниці МКС у випадку укладення будь-яких двосторонніх угод на підставі п. (2) ст. 98 Статуту МКС.

Активна позиція ЄС в особі Європейського парламенту і Ради ЄС, Спільна позиція щодо МКС держав-учасниць ЄС зумовили те, що 26 липня 1999 р. Італія, а протягом 2000-2003 років – і всі країни ЄС ратифікували Статут. З-поміж них були і держави, які були в той час всього лише кандидатами на вступ до ЄС (Єдиним виключенням є Чеська Республіка, що ратифікувала Статут 21 липня 2009 р., уже після вступу Статуту в силу). [152; 302; 362] При цьому всі вони були змушені долати протиріччя між Статутом МКС і національним законодавством, у першу чергу, конституційним.

Узагальнюючи досвід держав-членів ЄС, можна виділити два основні способи узгодження національного законодавства із Римським статутом:

- перший – внесення поправок до чинних конституцій – такий шлях обрали, зокрема, Франція, Бельгія, Німеччина, Португалія;
- другий – офіційне тлумачення діючих конституцій відповідно до положень Статуту та прийняття самостійних (імплементаційних) законів – даний спосіб використали більшість держав ЄС.

Досягнута єдність держав-учасниць МКС зумовила те, що ЄС став першою, після ООН, організацією, яка 10 квітня 2006 р. підписала Договір про співпрацю та взаємодію з МКС. [270] Він встановлював загальні зобов'язання щодо співпраці і взаємодії між ЄС та МКС та передбачав, зокрема, регулярний обмін інформацією і документацією, що становить взаємний інтерес. Договір не застосовується до запитів МКС інформації від окремих держав-учасниць, що регулюється двосторонніми домовленостями.

Поряд з Євросоюзом, окремі держави-учасниці також уклали міжнародні договори з МКС. Зокрема, близько десяти держав-учасниць Римського статуту, які підписали з МКС Угоди про забезпечення захисту свідків (Witness Protection Agreements), є державами-учасницями ЄС. Австрія (27 жовтня 2005 р.) і

Великобританія (08 листопада 2007 р.) підписали з МКС Угоди про виконання вироків Суду, а Бельгія, Данія і Фінляндія підписали угоди про виконання на їх територіях судових вироків МКС про позбавлення волі в 2010 р. [358] Деякі держави-члени ЄС уклали угоди із Судом у сферах, які не можуть бути розкриті з причин конфіденційності.

Одночасно з процесом імплементації Римського статуту МКС, у рамках Євросоюзу вжито заходів щодо формування правової основи для реалізації процесуальних аспектів співпраці держав-учасниць з МКС.

У зв'язку з цим, Радою ЄС:

- рішенням 2002/494/ІНА від 13 червня 2002 р. організовано Європейську мережу контактних пунктів щодо осіб, винних в геноциді, злочинах проти людяності і воєнних злочинах [292];

- до Рамкового рішення 2002/584/ІНА від 13 червня 2002 р. про Європейський ордер про арешт і порядок передачі осіб між державами-членами ЄС включено положення про те, що такий ордер може бути виданий для арешту осіб, які вчинили злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС [293];

- прийнято Рішення 2003/335/ІНА від 08.05.2003 р. про розслідування і судове переслідування злочинів геноциду, злочинів проти людяності і воєнних злочинів [291].

Особливе значення для поточної діяльності з підтримки МКС з боку Євросоюзу має прийнятий Радою ЄС документ «Спільна позиція щодо Міжнародного кримінального суду» (2003/444/CFSP від 16 червня 2003 р.) У ньому зазначалося, що ЄС переконаний, що загальне приєднання до Римського Статуту є необхідним для повномасштабного дії МКС, і з цією метою вважає, що ініціативи, спрямовані на розширення прийняття Статуту, необхідно сприяти при умові, якщо вони узгоджуються з літерою і духом Статуту.

Завданням «Спільної позиції» проголошувалася підтримка ефективної діяльності Суду та сприяння загальній його підтримці за допомогою забезпечення якомога ширшої участі в Римському статуті. Для цього ЄС і держави-члени:

- докладуть усіх можливих зусиль для сприяння процесу якомога ширшої ратифікації Статуту і приєднання до нього, а також його використання в переговорах або політичних діалогах з третіми країнами, групами країн або відповідними регіональними організаціями;

- будуть прагнути до ініціатив задля просування і поширення цінностей, принципів і положень Статуту і пов'язаних з ним правових документів;

- забезпечать максимальну співпрацю з іншими зацікавленими державами, міжнародними організаціями, неурядовими організаціями та іншими представниками громадянського суспільства з питань підтримки МКС;

- будуть ділитися з усіма зацікавленими державами власним досвідом з питань, що належать до реалізації Статуту і, за можливості, забезпечувати інші форми підтримки цієї мети;

- надаватимуть технічну та, за можливості, фінансову допомогу законодавчій роботі, необхідній для участі третіх країн у Статуті і для його реалізації третіми країнами;

- всебічно підтримувати незалежність МКС, у т. ч. сприяти тому, щоб держави-учасниці своєчасно і в повному обсязі сплачували встановлені внески відповідно до рішень, прийнятих Асамблеєю держав-учасниць МКС, підтримувати, у разі необхідності, навчання суддів, обвинувачів і чиновників Суду, підтримувати їх в роботі. [356].

Оскільки «Спільна позиція» визначила необхідність практичної роботи, спрямованої на підтримку МКС, Євросоюзом був розроблений і затверджений «План заходів з реалізації Спільної позиції щодо Міжнародного кримінального суду» [268], яким визначено наступні напрямки:

- 1) координація діяльності ЄС щодо підтримки МКС;
- 2) забезпечення універсальності і цілісності Римського статуту;
- 3) забезпечення незалежності МКС і ефективності його роботи.

У рамках реалізації згаданої «Спільної позиції щодо Міжнародного кримінального суду» Євросоюз систематично прагне при веденні переговорів з третіми країнами до включення в угоди пункту про підтримку МКС. Такий

пункт, зокрема, був узгоджений в угодах про партнерство і співробітництво (The Partnership and Cooperation Agreements, PCAs), угодах про торговельну співпрацю та розвиток (The Trade Cooperation and Development Agreements, TCDAs) і в угодах про асоціацію (The Association Agreements, AAs) з Індонезією, Південною Кореєю, ПАР, Україною та Іраком; про партнерство та співробітництво (PCAs) і угодах про асоціацію (AAs) з Сінгапуром, Таїландом, Малайзією, Філіппінами, Брунеєм, В'єтнамом, Китаєм, Лівією.

У рамках реалізації Європейської політики добросусідства (The European Neighborhood Policy, ENP), Європейська Комісія включила пункти-умови про підтримку МКС у План дій з наступними країнами: Вірменією, Азербайджаном, Грузією, Єгиптом, Ліваном, Йорданією, Молдовою і Україною.

При цьому, для раніше укладених договорів Євросоюз узгоджує і підписує з країнами-учасниками додаткові угоди. Так, 2005 р. було підписано доповнення до Договору про співпрацю з країнами Африки, Карибського басейну і Тихоокеанського регіону (АКТ) – міжнародною організацією, яка об'єднує на сьогодні 79 країн (48 в Африці, 16 в Карибському басейні і 15 в Тихоокеанському регіоні). У цьому документі, зокрема у Преамбулі й ст. 11 були сформульовані наступні положення: беручи до уваги, що заснування та ефективне функціонування Міжнародного кримінального суду є важливим розвитком на шляху до миру і міжнародного правосуддя ..., сторони підтверджують їх непохитність у:

- прагненні засвоїти досвід і прийняти легітимні правила, необхідні для ратифікації та імплементації Римського статуту МКС;
- боротьбі проти міжнародної злочинності відповідно до міжнародного права, що надає належний підхід до Римського статуту [269].

Положення про сприяння МКС включаються в спільні плани дій ЄС і окремих країн (Joint Action Plan). Зокрема, вони відображені у Спільному плані дій ЄС і Бразилії, підписаному 22 грудня 2008 р. Схожі програми партнерства були узгоджені з Японією 2001 р. (The action plan: Shaping our Common Future –

An Action Plan for E.U. – Japan Cooperation) і Канадою 2004 р. (The EU – Canada Partnership Agenda adopted at the Ottawa Summit).

Окремі інститути ЄС беруть активну участь в зближенні МКС і Євросоюзу. Особлива роль у цьому належить Європейській Комісії, Європейській Раді та Європейському парламенту. Так, ЄС в особі Європейської Комісії фінансує громадські організації, метою діяльності яких є допомога в забезпеченні ефективного функціонування МКС. З 2003 р., після того як Римський статут вступив у силу, Європейська Комісія забезпечила фінансування в обсязі більше 20 млн. євро кампанії глобальної ратифікації, здійсненою коаліціями громадянського суспільства на підтримку МКС. Так, Європейська Комісія прямо підтримала заходи МКС, включаючи Програму стажувань та Програми відвідування фахівцями (The Internship and Visiting Professionals Programs), програми семінарів і тренінгів і Проект юридичних засобів для МКС (The Legal Tools Project). [152; 268]

Європейський парламент впливає на розвиток міжнародної кримінальної юстиції та підтримує діяльність МКС. Зокрема, парламент приймає різні резолюції на основі відповідних документів МКС. Першою з них 2008 р. стала Резолюція «Пред'явлення обвинувачення і початок судового процесу щодо Жозефа Коні в МКС» («The Indictment and bringing to trial of Joseph Kony at the ICC»), у якій Європейський парламент закликав до міжнародної підтримки імплементації ордера МКС про арешт (The ICC arrest warrant). Особливе місце в підтримці Євросоюзом МКС займає широкомасштабна технічна і кадрова допомога в рамках: програми «Justice Rapid Response (JRR)» («Стрімка відповідь Правосуддя»); багатостороннього резервного швидкого направлення спеціалістів у сфері кримінальної юстиції та споріднених сферах, підготовлених до проведення міжнародних розслідувань; призначення спеціальних представників ЄС; вузлів зв'язку. Зокрема, за програмою «Justice Rapid Response (JRR) у випадку запиту держави або міжнародної організації, експерти JRR можуть швидко направлятися для виявлення, закріплення,

вилучення і збереження доказів і інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС та інших міжнародних судів кримінальної юрисдикції [304].

Євросоюзом сформований список експертів для забезпечення країн технічною допомогою в таких напрямках як:

- співпраця з третіми країнами, запитувачами допомоги у вирішенні якої-небудь проблеми, що стосується технічної участі в імplementації Римського статуту МКС і його документів або у співпраці з МКС;

- участь в семінарах, симпозіумах, конференціях або будь-яких інших національних, міжнародних подіях у тій чи іншій формі: академічних або заходах офіційного характеру, акціях громадянського суспільства, які можуть бути необхідні для поширення цінностей, принципів і положень Статуту та відповідних документів.

Для ефективного функціонування МКС та всебічної співпраці держав-учасниць із Судом важливим є процес імplementації Римського статуту, що передбачає прийняття відповідного національного законодавства. Як зазначалось, у науці міжнародного права термін «імplementація» застосовується у вузькому та широкому значеннях. Так, у першому випадку імplementацію можна визначити як здійснення у внутрішньодержавному праві норм міжнародного права, включаючи створення порядку й процедур їхнього впровадження. Водночас, імplementація у широкому змісті охоплює також тлумачення, практику застосування, забезпечення дотримання й виконання норм права органами державної влади, тобто усі заходи щодо реалізації норм міжнародного права.

Так, Фінляндією прийнято Закон «Про імplementацію положень законодавчого характеру Римського статуту Міжнародного кримінального суду та про застосування Статуту», Закон «Про міжнародну правову допомогу з кримінальних питань» і внесено відповідні поправки до КК. У свою чергу, Швейцарією прийнято закони про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом.

Проте, враховуючи, що найбільш гострим питанням є конституційно-правове забезпечення імплементації норм Римського статуту, пропонуємо розглянути досвід Німеччини в якості імплементаційної моделі, який є цікавим як з доктринальної, так і з практичної сторін. Німеччину було активно залучено до процесу створення МКС, що стала двадцять п'ятою державою-учасницею, якою ратифіковано Римський статут 11 грудня 2000 р. [149].

У цілому, стратегію федерального уряду Німеччини з імплементації норм Римського статуту засновано на триетапній процедурі внесення змін до внутрішнього законодавства. Першим кроком стала імплементація *stricto sensu*, що передбачало забезпечення узгодженості Основного закону Німеччини та Статуту. Ще до ратифікації Статуту прийнято законопроект про внесення змін до конституції, за результатами чого врегульовано одне з найважливіших питань – забезпечення узгодженості Статуту з нормами національного законодавства у зв'язку з можливою передачею власних громадян під юрисдикцію міжнародних кримінальних трибуналів.

З іншого боку, з часу підписання Римського статуту урядом Німеччини було заявлено про намір адаптувати німецьке кримінальне законодавство до норм Статуту та положень міжнародного гуманітарного права. З цією метою створено робочу групу, яка складалася з представників міністерств юстиції, іноземних справ, оборони та 6 експертів, які мали великий авторитет в галузі міжнародного кримінального права. За результатами роботи групою складено проект Кодексу злочинів проти міжнародного права, який було передано Міністерству юстиції ФРН. Саме цей проект слугував основою нового Кодексу та згодом був прийнятим з невеликою кількістю внесених змін. У решті-решт для ґрунтовної співпраці з МКС та реалізації обставин, передбачених ст. 86 Римського статуту, 21 липня 2002 р. прийнято Закон про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом.

З політичної точки зору, найбільш делікатною є проблема врегулювання конституційно-правових питань, з поміж яких, на нашу думку, слід відзначити, насамперед, питання необхідності забезпечення узгодженості конституційної

заборони екстрадиції власних громадян з процедурою передачі обвинувачених до МКС. Відповідно до Римського статуту одним з найважливіших видів співпраці з МКС є передача обвинувачених, яка здійснюється без урахування правового статусу особи, зокрема, громадянства.

За ст.89 Статуту МКС має право перенаправити прохання про арешт та передачу особи будь-якій державі, на території якої знаходиться ця особа, та звернутися до цієї держави з проханням про співпрацю щодо здійснення зазначених дій. У свою чергу, держави-учасниці відповідно до ст. 89 Статуту та процедури, встановленої національним законодавством, виконують відповідні прохання МКС щодо здійснення арешту та передачі обвинуваченого. Вказаною процедурою створено конституційну проблему для держав, якими прийнято рішення щодо ратифікації Римського статуту, оскільки, у більшості випадків, держави відмовляють в екстрадиції власних громадян, що могло б призвести до повного блокування діяльності та здійснення юрисдикції МКС. [342]

Компромісним рішенням, яке відображено в остаточній редакції Статуту (ст. 102), стало проведення диференціації понять «екстрадиція» та «передача».

Водночас, навіть з урахуванням багатьох критеріїв, які свідчать про відмінність правової природи цих понять, з метою ратифікації Римського статуту необхідно розмежовувати процедуру екстрадиції від процедури передачі, узгодити конституційні норми про заборону видачі громадян зі Статутом.

Подібним способом скористалася Швейцарія, Основний закон якої передбачав, що громадяни не можуть бути вислані з країни, а для видачі їх іншій державі необхідна згода останніх (ст. 251). [102]

Зокрема, необхідним є вирішення питання: чи мають бути внесені відповідні зміни до конституції держави або участь країни у діяльності Суду може бути збезпечено без проведення конституційних реформ. [254]

Наприклад, Федеральною радою Швейцарії 2000 р. встановлено, що ст. 251 конституції не створює жодних перешкод у разі передачі швейцарського

громадянина до МКС, з огляду на що Парламентом Швейцарії прийнято рішення, що Основний закон змін не потребує [102; 244].

Водночас, як вбачається із сучасної конституційної практики, більшість держав для належного співробітництва з МКС усе ж вносять зміни до національних конституцій. Прикладом є Німеччина, якою обрано шлях конституційно-правових реформ. Так, Законом «Про внесення змін до статті 16 Конституції ФРН» 2000 р. передбачено можливість екстрадиції громадян Німеччини до держав-членів ЄС або передачі МКС із застереженням дотримання принципу верховенства права. Зокрема, термін «екстрадиція» було замінено терміном «передача» для забезпечення співпраці з МКС.

Таким чином, Німеччиною вирішено два фундаментальних питання: по-перше, дозволено передачу німецьких громадян МКС, по-друге, передбачено можливість співпраці з державами-членами ЄС щодо передачі власних громадян відповідно до Європейського ордеру на арешт [201].

Отже, на прикладі Німеччини та Швейцарії слід дійти висновку, що кожною окремою державою може бути обрано власну модель імплементації Римського статуту МКС у національне законодавство.

У свою чергу, Норвегія, Канада, Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Швеція, ПАР і багато інших країн здійснили імплементацію РС МКС у національне законодавство після ратифікації Статуту МКС. Так, у Нідерландах прийнято Закон про міжнародні злочини (*Wet Internationale misdrijven*), що стало одним із найважливіших етапів національної імплементації Римського статуту МКС. Цей акт базувався не лише на Римському статуті, а й на інших міжнародних джерелах, включаючи Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи 1977 р., Конвенцію про охорону культурних цінностей у разі збройних конфліктів 1954 р., що надає цьому Закону консолідованого характеру. Як наслідок, повнота нового законодавства про міжнародні злочини дозволила Королівству Нідерландів розробити законодавчі рамки для криміналізації геноциду, злочинів проти людства та воєнних злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду та закріплені в спеціальному законодавчому

акті – Законі про імплементацію. Набрання ним чинності, починаючи з 1 липня 2002 р. співпало з набранням чинності Римського статуту МКС.

По-друге, був прийнятий Закон про міжнародні злочини, що дозволяє здійснювати кримінальне переслідування на національному рівні злочинів геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людства.

По-третє, в різні законодавчі акти вносилися поправки з метою забезпечення кримінального провадження щодо осіб, звинувачених у перешкоджанню правосуддю МКС, як це передбачено п. 1 ст. 58 Римського статуту [308]. Таке положення було вирішальним, враховуючи що Суд повинен був засідати та функціонувати на території Нідерландів, що висувало питання про сферу національної юрисдикції стосовно осіб, які могли вчинити зазначені злочини.

На відміну від інших держав, зокрема Німеччини, позиція Нідерландів спиралася на те, що положення Римського статуту не суперечать національному законодавству, а тому не потребують змін конституційного характеру. Це дозволило Нідерландам зосередитися на виконанні Статуту незалежно від національної конституції.

Криміналізація злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС з боку Нідерландів, призвела до істотних наслідків, оскільки це дозволило, з одного боку, виконати зобов'язання держави згідно з договором, міжнародним звичаєвим правом у сфері переслідування міжнародних злочинів, боротьба з якими становить інтерес для всієї світової спільноти, а, з іншого боку, створила юридичні підстави для переслідування геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людства на національному рівні, таким чином зводячи до мінімальних випадків, коли справа може бути передана відповідно до принципу комплементарності [308].

Необхідною для діяльності МКС є співпраця з державами, які вже є або можуть стати учасниками після виконання відповідних внутрішньодержавних процедур щодо ратифікації Статуту. Однак, варто зауважити, що далеко не всі держави визнають положення Римського статуту такими, що відповідають

внутрішнім законам. І все ж, навіть після того, як певні положення Римського Статуту були визнані такими, що суперечать конституції держави, ця держава вдавалася до зміни положень своєї конституції з метою ратифікації Римського статуту.

Розглядаючи питання про відповідність положень Римського статуту законодавству Франції, Конституційною Радою Франції у рішенні від 22 січня 1999 р. вказано, що ратифікація Римського статуту викликає необхідність перегляду Конституції Франції, що й було зроблено згодом. Зміни полягали у включенні до неї статті, за якою Республіка може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, як це передбачено договором, підписаним 18 липня 1998 р. (Римський статут ратифікований Францією 09 червня 2000 р.). [287-288]

Так, Республіка Франція вбачала проблему конституційного характеру в існуванні внутрішньодержавних імунітетів щодо осіб, наділених відповідно до Конституції Франції, та передачі державою громадян Франції під юрисдикцію МКС. Згодом Конституцію Франції було переглянуто і після завершення ратифікації Римського статуту Францією прийнято поправки до КК, а саме доповнено статтями про злочини (зокрема, злочинами як-то примусова вагітність та стерилізація).

Аналогічна ситуація склалася в Люксембурзі. Державна рада Люксембургу зробила висновок, що ряд положень Статуту МКС суперечить Конституції Люксембургу і Статут може бути ратифікований тільки після внесення поправок до Конституції. Так, Законом від 8 серпня 2000 р. внесено нову норму про те, що «положення Конституції не перешкоджають схваленню Римського статуту Міжнародного кримінального суду, прийнятого в Римі 17 липня 1998 року і виконанню зобов'язань, що впливають із Статуту відповідно до умов, зазначених в ньому». Закон про схвалення Римського статуту прийнято в Люксембурзі 14 серпня 2000 р., а ратифікований 8 вересня 2000 р.

Державна рада Бельгії, зазначивши у Висновку від 21 квітня 1999 р. невідповідність Римському Статуту ряду положень Конституції, запропонувала

не змінювати окремі конституційні положення, оскільки це б ускладнило сприйняття Конституції, а доповнити її новою нормою, згідно з якою «держава приєднується до Статуту Міжнародного кримінального суду, прийнятого в Римі 17 липня 1998 року». Римський статут був ратифікований Бельгією 28 липня 2000 р. [41]

Великобританією Римський статут ратифіковано 30 листопада 1998 р., а Парламентом Великобританії 2001 р. прийнято Закон про Міжнародний кримінальний суд (International Criminal Court Act, 2001) [2], яким передбачено відповідальність за геноцид, злочини проти людяності (раніше не передбачалися), воєнні злочини з прямим відсиланням до Римського статуту.

Регламентація основних питань співпраці в одному або декількох нормативно-правових актах і поширення на інші види співробітництва, дії інших нормативно-правових актів без їх зміни, була застосована в Швеції. Швеція здійснює співробітництво з МКС через Міністерство юстиції. Тут загальні питання співпраці регулюються двома нормативно-правовими актами, а саме: Законом про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом від 8 травня 2002 р. (Закон), що складається з 33 невеликих секцій, і постановою Уряду про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом від 27 лютого 2003 р., що включає 15 статей. Замість детальної регламентації процедур співпраці з Судом в шведському Законі вказується, що до відносин з МКС повинні застосовуватися положення інших національних законів, таких як Закон про екстрадицію правопорушників у Данію, Фінляндію, Ісландію та Норвегію 1959 р., Закон про Міжнародну правову допомогу в галузі кримінального правосуддя 2000 р., Закон про міжнародне співробітництво при виконанні вироків у кримінальних справах 1972 р. і Кодекс судової процедури [149; 152].

У Постанові про співпрацю також зроблено посилання на те, що при вирішенні певних питань співробітництва слід застосовувати положення, що містяться в Постанові про компенсацію з Громадського фонду свідкам 1982 р. і Публічної декларації з виплати певної компенсації за участь в слуханнях ситуацій або справ в суді 1973 р. і т.д.

Згаданими правовими актами Швеції врегульовано загальніші питання співпраці за такими напрямками: передача підозрюваних, обвинувачених та засуджених осіб; надання правової допомоги; процедурні перешкоди для розгляду справи в суді; громадський захисник обвинуваченого; компенсація та інші витрати; співробітництво у справах про злочини проти правосуддя МКС; виконання рішень про покарання і конфіскацію майна; прийняття і виконання рішень про відшкодування шкоди потерпілим від злочину; транзит через Швецію осіб, засуджених до позбавлення волі.

У ст. 1 вищезгаданого Закону констатується, що його положення застосовуються, якщо здійснювані МКС розслідування або судові переслідування мають відношення до злочину геноциду, злочинів проти людяності або воєнних злочинів, злочинів проти правосуддя, а також до виконання рішень МКС і транзиту осіб, позбавлених волі, через територію Швеції. Відповідно до п. 4 (а) ст. 70 Статуту МКС «Злочини проти правосуддя» державам - учасникам слід поширити своє кримінальне законодавство, передбачивши покарання за злочини, спрямовані проти проведення розслідувань і здійснення судочинства, на злочини проти правосуддя МКС, вчинені їх громадянами або на їх території. З метою виконання цієї вимоги в шведському Законі передбачається, що у разі передачі МКС для судового переслідування матеріалів про злочин проти відправлення правосуддя до Швеції, то питання має бути розглянуто Генеральним прокурором відповідно до процедури, яка застосовується в Швеції до попереднього розслідування або судового розгляду у кримінальних справах (ст.22). [311].

Крім того, згідно з вказаним Законом юрисдикція МКС має пріоритет відносно юрисдикції національних судів. У ст. 16 Закону закріплено положення, відповідно до якої в Швеції не може здійснюватися кримінальне переслідування і судовий розгляд щодо злочинного діяння, якщо: 1) питання про відповідальність за дане діяння було вже раніше розглянуто МКС; 2) цей Суд вирішив, що питання про відповідальність за діяння має бути розглянуте в суді, незважаючи на те, що в Швеції вже здійснюється попереднє розслідування

або судове переслідування; або 3) МКС звернувся з проханням, щоб відповідна особа була передана йому на підставі характеру вчиненого діяння, і в задоволенні такого прохання не було відмовлено. На додаток до цього ст. 13 Закону встановлено, що на прохання Суду йому може бути надана правова допомога і в разі, коли діяння, що згадується у проханні, не є злочинним згідно зі шведським законодавством. [311]

Реалізуючи вимоги ст. 87 Статуту МКС «Прохання про співпрацю: загальні положення», шведський Закон встановлює, що зв'язок з МКС і відправлення йому повідомлень повинні здійснюватися Міністерством юстиції, а прохання і додані до них документи, що направляються Суду, повинні бути складені англійською або шведською мовою, супроводжуватися перекладом на одну з цих мов (ст. 2). У вищевказаній Постанові Уряду це положення конкретизується і роз'яснюється, що обвинувач або суд, які розглядають прохання МКС, виходячи з положень ст. 1 Закону про співробітництво з Судом, у разі необхідності можуть звернутися до Міністерства юстиції для перекладу шведською мовою відповідного прохання і доданих документів. Сама процедура надання допомоги МКС, як уже зазначалося вище, в Швеції детально не регламентується, у стст. 13-15 Закону лише звернуто увагу на те, що на прохання Суду правова допомога повинна надаватися відповідно до Закону про міжнародну правову допомогу в галузі кримінального правосуддя, якщо не передбачено інше. Положення інших законів, актів парламенту або постанов Уряду, що стосуються виконання рішень і надання правової допомоги судам або органам влади іншої держави, застосовуються до запитів МКС, якщо вони не суперечать положенням Закону про співпрацю з ним. Правова допомога Суду надається на більш сприятливих умовах, ніж це передбачено Законом про міжнародну правову допомогу в галузі кримінального правосуддя. Так, згідно з главою 5, ст. 2 останнього правова допомога, яка надається відповідно до цього закону, може бути обумовлена умовами, пов'язаними з необхідністю дотримання прав людини, або які є необхідними з точки зору

громадськості. Умови, згадані в першому параграфі, не можуть бути накладені, якщо вони порушують міжнародне угоду, що є обов'язковим для Швеції [311].

Досвід низки держав, що здійснили комплекс імплементаційних заходів, свідчить, що, як правило, переважно всі питання співпраці з МКС регламентуються в однойменних законах. Поряд з цим, у значних випадках, все ж таки передбачалось внесення змін і доповнень до конституцій, до того ж, вони були внесені згідно з встановленими процедурами у національному законодавстві окремих держав.

Висновки до розділу 2

Досліджуючи практику зарубіжних держав стосовно імплементації Римського статуту, видається очевидним, що при обранні певної моделі імплементації Римського статуту МКС ключовими є національні інтереси, законодавство та інші елементи правової системи. Аналізуючи конституційно-правові аспекти процесу імплементації, нами встановлено, що існує низка проблемних питань, пов'язаних з видом основного закону в державі, суб'єктами імплементаційного процесу, типом правової сім'ї тощо.

З-поміж основних конституційно-правових засад імплементації Римського статуту у національне законодавство слід відзначити наступні: невидача власних громадян; імунітети посадових осіб; принцип комплементарності МКС відносно національної судової системи; принцип «*ne bis in idem*»; помилування.

Щодо принципу невидачі власних громадян, з аналізу досвіду пострадянських країн встановлено, що у разі, якщо конституційні норми визначають допустимою екстрадицію громадян при наявності відповідного договору, то ратифікація Статуту, який є міжнародним договором, зробить можливою передачу громадян МКС. У свою чергу, імунітети посадових осіб, передбачені національним законодавством, не можуть розглядатися в якості правового засобу, що забезпечує безкарність посадових осіб, які вчиняють

злочини, на які поширюється юрисдикція МКС. З огляду на що, імунітети посадових осіб держави не можуть перешкоджати здійсненню кримінального переслідування за особливо тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, такі як злочини геноциду, проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії.

Стосовно принципу комплементарності МКС відносно національних органів кримінальної юстиції, відзначено наступне: якщо держава здатна належним чином вести розслідування або порушити кримінальне переслідування осіб, винних у злочинах, визначених Римським статутом, то для втручання МКС необхідності не виникає. Крім того, якщо основним законом держави передбачено можливість визнання юрисдикції Римського статуту МКС (як у випадку з Україною), то принцип комплементарності, передбачений Римським статутом не є перешкодою для здійснення МКС юрисдикції у випадках, встановлених Статутом.

Згідно з принципом «*ne bis in idem*» передбачається захист особи від засудження чи покарання за один і той самий злочин під юрисдикцією однієї і тієї держави. Можливість втручання МКС є необхідною у разі виявлення неналежного розслідування або порушення кримінального переслідування. Водночас, у Римському статуті деталізується принцип помилування. Так, статтею 110 Статуту передбачено імперативну норму щодо неможливості звільнення особи від відбування покарання до закінчення покарання за вироком, винесеним МКС, Державою виконання вироку. На нашу думку, таке положення є логічним, оскільки юрисдикцією в даному випадку наділений МКС, у той час як засуджена особа лише передається відповідній державі для відбування покарання.

Дослідження відповідності положень законодавчих актів пострадянських країн Римському статуту засвідчує, що кримінальні кодекси загалом відповідають його положенням. Проте не покладено на держави зобов'язання щодо внесення змін до кримінально-виконавчого законодавства в частині, що регламентує питання виконання покарань. Видається, що у кримінальних

процесуальних кодексах пострадянських країн питання співпраці з МКС регламентовані недостатньою мірою, тому потребують вирішення у спеціальних законах про співробітництво з МКС. Це підтверджується позитивним досвідом зарубіжних держав, які вже імплементували Римський статут.

Наприклад, Фінляндія, Швейцарія, Нідерланди, Швеція обрали спосіб імплементації Римського статуту шляхом ухвалення окремих законів «Про імплементацію положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду та про застосування Статуту», «Про міжнародну правову допомогу з кримінальних питань», «Про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом» та ін., і внесено відповідні поправки до кримінальних кодексів. Німеччиною застосовано спосіб внесення змін до Основного закону, прийнято новий Кримінальний кодекс і Закон «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом» і в результаті чого було забезпечено узгодженість з нормами Статуту. Нарешті, такі країни як Норвегія, Канада, Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Швеція здійснили імплементацію Римського статуту МКС у національне законодавство після його ратифікації.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

3.1. Поняття, суб'єкти і зміст конституційно-правового забезпечення імплементції Римського статуту Міжнародного кримінального суду в Україні

Римський статут є міжнародним договором, який Україна підписала і має намір ратифікувати. З огляду на це, постало ряд питань, пов'язаних із забезпеченням процесу належної реалізації міжнародно-правових норм Римського статуту у внутрішньому правопорядку України.

З огляду на існуючі положення Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори України», а також виходячи із загальнотеоретичних уявлень про їх реалізацію на забезпечення процесу імплементції міжнародно-правових норм уповноважено ряд органів державної влади України. Згідно з чинним законодавством України, відповідні повноваження у цьому процесі належать Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, Конституційному Суду України, Міністерству юстиції України та Міністерству закордонних справ України.

Вирішуючи питання співвідношення міжнародного і національного права, водночас визначаючи концептуальні засади імплементції міжнародних договірних норм в Україні, за термінологією прихильників різних концепцій, Конституція України в ч. 1 ст. 9 вдається до моделі імплементції до національного законодавства належним чином укладених міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких виражена у встановлений спосіб.

Так, за Законом України «Про міжнародні договори України» передбачено механізм дотримання і виконання міжнародних договорів України. У ст. 15 Закону встановлено, що «чинні міжнародні договори України

підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. Згідно з принципом сумлінного дотримання міжнародних договорів Україна виступає за те, щоб й інші сторони міжнародних договорів України неухильно виконували свої зобов'язання за цими договорами». У ст. 16 регламентовано особливості виконання міжнародних договорів України: «міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, інші органи державної влади, до відання яких віднесені питання, що регулюються міжнародними договорами України, забезпечують дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України, стежать за здійсненням прав, які впливають з таких договорів для України, і за виконанням іншими сторонами міжнародних договорів України їхніх зобов'язань. Зазначені органи державної влади, а також відповідні підприємства, установи та організації надають Міністерству закордонних справ України інформацію, що стосується виконання міжнародних договорів України». [177]

При цьому національним законодавством України визначено таку процедуру як загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України в тому числі й іншими їх сторонами, здійснює Міністерство закордонних справ України. На запит органів, які застосовують міжнародні договори України, Міністерство закордонних справ України надає інформацію з питань, що виникають у зв'язку з виконанням міжнародних договорів України. У разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань України за міжнародними договорами Міністерство закордонних справ України інформує про це відповідно Президента України або Кабінет Міністрів України і вносить пропозиції щодо вжиття необхідних заходів (ст. 17 Закону України «Про міжнародні договори України»). [177]

З огляду на зазначені нами у попередніх розділах підходи імплементації та її змісту, важливо розглянути детальніше участь згаданих державних органів у процесі імплементації положень міжнародного договору України.

Так, Конституція України передбачає, що Президент України укладає міжнародні договори України (п.3 ст. 106), а Верховна Рада України надає законом згоду на обов'язковість міжнародних договорів України (п. 32 ст.85). [103]

Відповідно до абзацу 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори України» міжнародні договори від імені України укладаються Президентом України або за його дорученням. Далі за ст. 9 цього Закону ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору. На підставі підписаного та офіційно оприлюдненого Президентом України закону Голова Верховної Ради України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом Міністра закордонних справ України, якщо договором передбачено обмін такими грамотами. [177]

Виходячи з положень законодавства України вбачається, що Президентом України підписується відповідний Закон про ратифікацію міжнародного договору, водночас, ратифікаційну грамоту на підставі цього Закону підписує Голова Верховної Ради України.

На нашу думку, така законодавча практика України щодо імплементації міжнародних договорів містить суперечності між Конституцією України та положеннями Римського статуту з огляду на наступне.

З аналізу ст. 125 Римського статуту висновується, що Статут підлягає ратифікації, прийняттю чи затвердженню від імені держави, яка підписала цей Статут. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю ООН. [196]

Враховуючи те, що Римський статут має бути ратифіковано законом від імені України, слід дійти висновку, що Ратифікаційна грамота, яку буде передано депозитарію Римського статуту, яка підтверджує ратифікацію державою Статуту, має бути підписано Президентом України. Водночас, правом підпису ратифікаційної грамоти за Законом України «Про міжнародні договори України» наділено лише Голову Верховну Раду України.

Зауважимо, що тлумачення поняття «ратифікаційна грамота» у законодавстві України відсутнє, разом з тим, у нашому розумінні через призму положень Закону України «Про міжнародні договори України», можемо дійти висновку, що ратифікаційна грамота – це документ, що підтверджує ратифікацію міжнародного договору відповідним органом держави.

На нашу думку, ця суперечність може стати перешкодою для юридично значущих дій, пов'язаних з підтвердженням Україною ратифікації Україною Римського статуту. З огляду на це, пропонується внести зміни до Закону України «Про міжнародні договори України» шляхом зміни абз.2 статті 9 Закону та викладення його в наступні редакції: «На підставі підписаного та офіційно оприлюдненого Президентом України закону Президент України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом Міністра закордонних справ України, якщо договором передбачено обмін такими грамотами». Вказане положення жодним чином не впливає на повноваження Верховної Ради України, що стосуються надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України, оскільки відповідно до Конституції України Верховна Рада України надає таку згоду відповідним окремим законом, у той час, як ратифікаційна грамота не є законом за своєю правовою природою.

Разом з тим, у разі внесення запропонованих змін до чинного законодавства, а саме до Закону України «Про міжнародні договори України», процедура обміну ратифікаційними грамотами у разі укладення міжнародного договору від імені України, зокрема, як це передбачає Римський статут, буде дотримана. Водночас, існуюча форма правління зумовлює до необхідності врахування можливих юридичних наслідків і відповідних виважених обґрунтованих дій, які повинні бути політично доцільними, задля забезпечення стабільного конституційного ладу, послідовної внутрішньої і зовнішньої політики держави.

Отже, можемо констатувати, що за діючим національним законодавством України Президент України є суб'єктом імплементації, тобто учасником імплементаційних процедур на стадії ратифікації міжнародного договору,

укладеного від імені України, та наділений повноваженнями щодо підпису відповідного закону про ратифікацію.

У свою чергу, Верховна Рада України є одним з ключових суб'єктів процесу імплементації міжнародного договору. Вона наділена повноваженнями щодо надання згоди на обов'язковість міжнародного договору, що деталізуються у положеннях глави 32 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» «Надання Верховною радою законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України. Офіційні делегації Верховної ради України». Так, ст. 192 врегульовано правові засади надання Верховною Радою згоди на обов'язковість міжнародних договорів України наступним чином: Верховна Рада надає законом згоду на обов'язковість міжнародних договорів України (ратифікації, затвердження, прийняття, приєднання) та здійснює денонсацію міжнародних договорів України відповідно до Конституції України, Закону України «Про міжнародні договори України», Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року та Регламенту. [179].

У ст. 193 Закону України України «Про Регламент Верховної Ради України» регламентована процедура прийняття Верховною Радою рішень про міжнародні договори України. Зокрема, законопроекти про надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України вносять на розгляд Верховної Ради Президент України, Кабінет Міністрів України. На виконання повноважень, встановлених пунктами 5, 32 частини першої ст. 85 та частиною першою ст. 9 Конституції України, Верховна Рада може прийняти рішення про:

1) необхідність ініціювання укладення або укладення міжнародного договору на тих чи інших засадах і внесення відповідних документів на її розгляд;

2) надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України;

3) денонсацію міжнародних договорів України. [103; 179].

Важливо підкреслити, що встановлений перелік супровідних документів до законопроектів про надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів

України в паперовій формі з додержанням вимог, визначених Законом України «Про міжнародні договори України»:

- посвідчена копія міжнародного договору;
- пояснювальна записка;
- формулювання застережень України щодо міжнародного договору, якщо такі є;
- застереження інших договірних сторін щодо міжнародного договору, формулювання заперечень щодо цих застережень або згоди з ними за наявності таких застережень або заперечень;
- проекти законів про внесення змін до законів, необхідність прийняття яких випливає з міжнародного договору;
- висновки Конституційного Суду України щодо відповідності міжнародних договорів Конституції України, якщо такі висновки є;
- фінансово-економічні розрахунки і прогнози можливих наслідків надання згоди на обов'язковість відповідних міжнародних договорів. [177; 179].

За ст. 195 Закону України України «Про Регламент Верховної Ради України» передбачено порядок внесення пропозицій щодо виконання міжнародних договорів України. Йдеться про те, що суб'єкти права законодавчої ініціативи вносять пропозиції про застереження до міжнародного договору України, заперечення до застережень, законопроекти або пропозиції про прийняття законів або внесення змін до закону, спрямовані на виконання міжнародного договору України, за загальним порядком законодавчої процедури, встановленим цим Регламентом. У такому ж порядку здійснюються їх обговорення, прийняття та оприлюднення. У свою чергу, проекти законів про внесення змін до законів, пропозиції про прийняття нових законів, проекти інших актів Верховної Ради, спрямовані на виконання міжнародних договорів України, подаються до Верховної Ради з висновками Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України. [179].

На нашу думку, важливою є участь комітету Верховної Ради, до предмету відання якого належать питання відповідних комітетів (комітетами), до предмета (предметів) відання якого (яких) належать засад зовнішньої політики і питання, які містить законопроект. Вони можуть одержувати додаткову інформацію щодо законопроекту про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України, внесеного на розгляд Верховної Ради, у відповідних органах державної влади. При цьому головним є комітет, що подає законопроект про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України на розгляд Верховної Ради, він може заслухати на своєму засіданні уповноваженого представника відповідно Президента України чи Кабінету Міністрів України, а також представників Міністерства закордонних справ України та інших органів державної влади.

У ст. 198 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» визначено вимоги до текстів міжнародних договорів України, які подаються на розгляд Верховної Ради. Так, стосовно досліджуваного нами Римського статуту цікавим є п. 2 згаданої статті, де йдеться про посвідчені копії офіційних текстів багатосторонніх міжнародних договорів України, що подаються для надання згоди на обов'язковість Верховній Раді мовою оригіналу разом з їх офіційним перекладом державною мовою. Водночас подаються застереження, заперечення щодо застережень інших договірних сторін у разі наявності таких застережень і заперечень. Автентичні тексти міжнародних договорів України, застереження, заперечення щодо застережень інших договірних сторін передаються комітету, до предмета відання якого належать питання засад зовнішньої політики, відповідному комітету (комітатам), до предмета відання якого (яких) належать питання, які містять міжнародні договори. У рішенні-решті законопроект про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України включається до порядку денного сесії Верховної Ради позачергово без голосування. [179].

У даному контексті слід згадати той факт, що на офіційному сайті Верховної Ради України оприлюднено Римський статут МКС російською

мовою, тобто відсутній його офіційний переклад. Фактично це є порушенням вищенаведеного положення діючого законодавства України.

Крім того, викладений на офіційному сайті Міністерства юстиції України [150] текст Римського статуту українською мовою не посвідчено у встановленому законодавством України порядку, що не дає підстав вважати останній офіційним перекладом Римського статуту Україною.

У свою чергу, відсутність офіційного перекладу Римського статуту українською мовою ускладнює його вивчення та розуміння, оскільки понятійний апарат Римського статуту та національного законодавства України, зокрема, що стосується процесу здійснення процедури прийнятності та розслідування, відрізняються. Тим самим, провокуються неточності у співвідношенні та порівнянні положень Римського статуту та норм національного законодавства України.

Також Законом України України «Про Регламент Верховної Ради України» регламентовано детально процедури розгляду Парламентом України законопроектів щодо міжнародних договорів. З урахуванням висновків відповідних комітетів (якщо такі є) одночасно Верховна Рада України розглядає внесений Президентом України або Кабінетом Міністрів України законопроект про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України, а також формулювання застережень України до нього, застереження інших договірних сторін, формулювання заперечень України щодо застережень або згоди з ними, проекти законів або проекти законів про внесення змін до законів, що впливають з цих міжнародних договорів, а також проекти актів Верховної Ради з цих питань і приймає відповідні рішення щодо кожного з них. Верховна Рада може прийняти рішення про перенесення розгляду законопроекту про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України до одержання Верховною Радою висновків Конституційного Суду України щодо відповідності міжнародного договору Конституції України (ст. 199).

Таким чином, законопроект про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України розглядається за процедурою розгляду законопроектів, передбаченою Регламентом, з урахуванням усіх визначених особливостей. При наданні згоди на обов'язковість міжнародного договору України Верховна Рада одночасно має офіційно підтвердити застереження, зроблені Україною під час підписання міжнародного договору, зняти їх чи висловити згоду із застереженнями інших держав-учасниць договору або заперечення проти них, а також може самостійно формулювати і висловлювати застереження відповідно до положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. У законопроекті про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України зазначаються порядок та умови набрання чинності міжнародним договором на території України відповідно до положень цього міжнародного договору та Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р.

Згадана вище процедура підписання ратифікаційної грамоти покладає відповідні обов'язки на Голову Верховної Ради України. Він на підставі закону про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України підписує таку ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом Міністра закордонних справ України, якщо договором передбачений обмін такими грамотами.

Законодавством України встановлено відповідно до існуючих міжнародно-правових стандартів процедуру внесення пропозицій щодо застережень до міжнародних договорів України. Таким правом наділені народні депутати України у порядку, передбаченому Регламентом для внесення пропозицій до законопроектів. [179].

Як бачимо, законодавчо детально регламентовано весь комплекс процедур, пов'язаних з імплементаційним процесом. Водночас деякі з них потребують окремої уваги. Так, однією з форм імплементації міжнародних договорів в Україні є контроль конституційності міжнародних договорів. Значення цієї форми підкреслює те, що від її результатів залежить, чи стане

міжнародний договір або його окреме положення частиною національного законодавства.

Ст. 151 Конституції України встановлено, що Конституційний Суд України за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. [31]

Закон України «Про Конституційний Суд України» більш детально врегульовує процедуру надання висновків щодо конституційності чинних міжнародних договорів, висновків щодо конституційності міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, а також розгляду справ щодо конституційності правових актів про набрання міжнародними договорами чинності для України [176].

Видається, що законодавством України передбачено попередню перевірку конституційності лише тих міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У цьому контексті професор М.О. Баймуратов, виходячи з положень Законів України «Про дію міжнародних договорів на території України» та «Про міжнародні договори України», зазначав, що під конституційним формулюванням «згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України розуміється саме ратифікація міжнародного договору». [9]

Так, Конституційним Судом України в порядку попереднього конституційного контролю можуть надаватися висновки про конституційність міжнародних договорів лише для тих договорів, що у подальшому ратифікуються Верховною Радою України.

Так, Конституційним Судом України 11 липня 2001 р. надано висновок № 3-і/2001, яким встановлено що більшість положень Римського статуту

відповідають Конституції України, водночас принцип комплементарності, передбачений Римським статутом став перешкодою для визнання міжнародного договору таким, що відповідає Основному закону. [30]

В. Григор'єв підкреслює, що згода на обов'язковість міжнародного договору надається Верховною Радою України тільки при наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності певного договору Конституції України. Такий висновок для парламенту є обов'язковим. [47].

Вищепроведений аналіз Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» про встановлений перелік супровідних документів до законопроектів про надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України, засвідчив, що надаються висновки Конституційного Суду України щодо відповідності міжнародних договорів Конституції України, надаються якщо такі висновки є. Тобто норма щодо обов'язковості надання висновку Конституційним Судом України не є імперативною. Так само і не встановлено обов'язкової процедури, за якою Верховна Рада може прийняти рішення про відкладення розгляду законопроекту про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України до одержання Верховною Радою висновків Конституційного Суду України щодо відповідності міжнародного договору Конституції України (ст. 199), не регламентуючи обов'язок суб'єктів права на конституційне подання звертатися до Конституційного Суду України [35; 179; 185].

У той же час, навіть беручи до уваги законодавчо закріплено необов'язковість наявності висновку КСУ щодо відповідності міжнародного договору Конституції України, вважаємо, що все ж необхідний новий висновок КСУ щодо відповідності Римського статуту Конституції України з урахуванням вже внесеного доповнення до ст. 124 Конституції України частиною шостою, якою набрано чинності 30 червня 2019 року. Це підтверджується виключними повноваженнями КСУ, а саме – надання правової оцінки відповідності Римського статуту Конституції України на засадах верховенства права, незалежності,

колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

Окрім Верховної Ради України, важливо звернути увагу і на таких суб'єктів процесу імплементації Римського статуту як Міністерство юстиції України та Кабінет Міністрів України.

Згідно з Положенням про Міністерство юстиції України даний орган відповідно до покладених на нього завдань проводить правову експертизу проектів міжнародних договорів України, готує висновки щодо здійснення внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання чинності такими договорами, а також юридичні висновки, інші матеріали, необхідні для набрання чинності міжнародними кредитними (гарантійними) договорами України». [174]

Тобто, Міністерство юстиції України під час здійснення експертизи звертає увагу на процесуальні особливості імплементації міжнародних договорів, у той час як Конституційний Суд України проводить аналіз матеріальних норм міжнародних договорів та їх відповідності Конституції України, а також звертає увагу на дотримання процедури при розгляді справ щодо конституційності правових актів про набрання міжнародними договорами чинності для України.

Згідно з положеннями Закону України «Про Кабінет Міністрів України» Кабінет Міністрів України забезпечує відповідно до закону про міжнародні договори вирішення питань щодо укладення та виконання міжнародних договорів України. Крім того, згідно зі ст. 36 цього Закону Кабінет Міністрів України звертається до Конституційного Суду України для надання висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. [175]

Відповідно до статті 42 Закону Прем'єр-міністр вносить на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо затвердження голів спільних міжурядових комісій з питань співробітництва, що утворюються на підставі міжнародних договорів, укладених від імені Кабінету Міністрів України. Питання необхідності узгодження національного законодавства України із положеннями міжнародного гуманітарного і кримінального права вперше постало перед Україною ще у 2000 році після підписання Україною Римського статуту МКС.

Саме тоді Уряд вперше утворив Міжвідомчу комісію з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права, затвердив положення про неї та її персональний склад, про що видав відповідну постанову Кабінету Міністрів України від 21 липня 2000 року № 157. [162] Цією Постановою затверджено Положення про Міжвідомчу комісію з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права.

Міжвідомча комісія з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права утворена з метою реалізації міжнародно-правових зобов'язань України, що випливають з Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р., Додаткових протоколів до них та інших міжнародних договорів з питань гуманітарного права.

Відповідно до Положення Міжвідомча комісія з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права була утворена Кабінетом Міністрів України як постійно діючий координаційний орган (п. 1). Головою комісії (за посадою) був Міністр юстиції України, який мав координувати її діяльність та нести персональну відповідальність за виконання покладених на неї завдань. Організаційне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення діяльності Комісії забезпечувало Міністерство юстиції України (п. 15). Визначення Міністерства юстиції України головним координатором у цьому питанні є цілком логічним, адже одним з головних завдань Мін'юсту є формування та реалізація державної правової політики.

Виходячи з норм цього Положення, що було чинним до квітня 2017 р., основними завданнями Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права визначено:

1) вивчення і аналіз законодавства України та підготовка пропозицій щодо приведення його у відповідність з положеннями міжнародних договорів з питань гуманітарного права, учасником яких є Україна;

2) координація діяльності міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, заінтересованих громадських організацій з питань імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права;

3) інформаційно-методичне забезпечення діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також зацікавлених установ і організацій, пов'язаних з імплементацією міжнародного гуманітарного права, сприяння пропаганді та роз'ясненню його норм (п. 3). [162].

На жаль, станом на початок 2014 року кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України так і не було приведено у відповідність до положень міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права України. А з початком збройної агресії Російської Федерації проти України питання узгодження законодавства України з нормами міжнародного гуманітарного права стало більш ніж актуальним.

Задля дотримання норм міжнародного права та захисту життя мирного населення на тимчасово окупованій території України урядом вчергове було доручено Мін'юсту до кінця IV-го кварталу 2016 року провести аналіз відповідності норм міжнародного гуманітарного права та кримінального законодавства України, розробити і внести на розгляд уряду законопроект щодо внесення змін до Кримінального кодексу України та в разі потреби до інших нормативно-правових актів (пункт 3 Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р. [217]

Звіти за результатами моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини, підготовлені учасниками Меморандуму про співпрацю між представниками громадянського суспільства та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, дають підстави стверджувати, що Мін'юст не виконав наданих йому доручень: чинне законодавство України й досі не приведено у відповідність до положень міжнародного гуманітарного і кримінального права. [172]

Разом з тим, після майже 16-річної роботи над зазначеними питаннями Міністерство юстиції України раптом припинило координувати роботу за зазначеним напрямом. 26 квітня 2017 року постановою Кабінету Міністрів України № 329 утворено нову Міжвідомчу комісію з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні, затвердивши її посадовий склад та Положення про неї. Одночасно цією постановою Уряду було визнано таким, що втратило чинність, положення про роботу аналогічної комісії, діяльність якої з 2000-х років координував Мін'юст. [162]

З квітня 2017 року відповідальність за організацію роботи нової комісії Уряд поклав на Міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, який за посадою став головою Комісії та отримав повноваження самостійно затверджувати її персональний склад.

На жаль, і нова комісія не активізувала свою діяльність, перше (організаційне) засідання цієї комісії відбулося лише через вісім місяців після її створення, а саме – 18 грудня 2017 року. Звісно, що розраховувати на довгоочікувані зміни у КК України і КПК України до найближчого засідання ПАРЄ (що мало відбутися вже за місяць) тоді вже було не варто.

Як результат, Парламентською асамблеєю Ради Європи у своїй Резолюції 2198 «Гуманітарні наслідки війни в Україні» від 23 січня 2018 р. надано рекомендації Україні щодо, зокрема, - ратифікації у найкоротші терміни Римського статуту, щоб дозволити МКС провести дієві розслідування конкретних випадків порушень міжнародного гуманітарного права під час війни в Україні; узгодити національне законодавство, включаючи КК України

та КПК з міжнародним кримінальним правом, зокрема включити статус захопленої особи і визнати катування тяжким злочином; внесення змін до закону про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької та Луганської областей, щоб запобігти отримання амністії тими, хто здійснив воєнні злочини; забезпечити отримання амністії лише після детального розслідування та справедливого суду. [343]

Наразі найважливіші зобов'язання України за Римським статутом МКС постають в двох основних напрямках: комплементарність та співробітництво.

З огляду на це, уряд України повинен забезпечити належне здійснення національними органами кримінальної юрисдикції щодо злочинних діянь, які потенційно можуть охоплюватися нормами Римського статуту, якщо є бажання, щоб покарання за такі злочини було призначено на території України замість того, щоб правосуддя щодо підозрюваних здійснювалось у МКС.

Римський статут також покладає на уряд України зобов'язання забезпечувати всеосяжну співпрацю із Судом та прийняти необхідні закони. У виконанні важливих завдань, зокрема таких як збір доказів, допит свідків, захист потерпілих та затримання, передачу обвинувачених, МКС здебільшого покладається на співпрацю з національними інституціями та посадовцями. [306].

Отже, Міністерство юстиції України під контролем Уряду через Міжвідомчу комісію з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права має вчиняти низку необхідних заходів щодо гармонізації законодавства України з нормами Римського статуту.

Відповідно до п. 1 Положення про Міністерство закордонних справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281, МЗС є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Урядом України. МЗС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зовнішніх відносин. [173].

Згідно з підпунктам 27-30, 34 п. 4 Положення МЗС відповідно до покладених на нього завдань здійснює обмін ратифікаційними грамотами і передачу грамот про ратифікацію міжнародних договорів України на зберігання депозитаріям; оформляє повноваження на укладення міжнародних договорів України і участь у роботі міжнародних організацій; забезпечує опублікування міжнародних договорів України державною мовою; здійснює офіційний переклад багатосторонніх міжнародних договорів України українською мовою; бере участь у приведенні законодавства у відповідність з міжнародними зобов'язаннями України та міжнародно-правовими нормами, погоджує проекти законів, інших нормативно-правових актів з питань зовнішньополітичної діяльності, міжнародних відносин, які надходять на погодження від інших органів.

З огляду на те, що Римський статут є міжнародним договором, суб'єктний склад з його імплементації у національне законодавство України є таким самим, як і в разі здійснення імплементації інших міжнародних договорів.

Зміст процесу імплементації Римського статуту в законодавство України полягає, на нашу думку, у наступному. Насамперед, виконання державою взятих зобов'язань у рамках міжнародних угод.

П. 1 Закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» передбачає, що зобов'язання України, які впливають із ст. 8 Угоди, щодо ратифікації Римського статуту МКС 1998 р. будуть виконані після внесення відповідних змін до Конституції України. [178]

17 травня 2019 р. Верховною Радою України зареєстровано проект Закону України №10310 «Про правові засади забезпечення участі України у Міжнародному кримінальному суді на умовах Римського статуту». Відповідно до змісту положень законопроекту співробітництво України з МКС визначено як обов'язкове, а отже, пріоритетне. Зазначено, що Україна в повному обсязі, регулярно і у встановлені строки бере участь у роботі МКС та його органів,

Асамблеї держав-учасниць Римського статуту та інших органів, створених відповідно до Римського статуту МКС, згода на обов'язковість якої надана Верховною Радою України. Україна здійснює імплементацію Римського статуту МКС, пов'язаних з ним документів і необхідних для цього змін у повному обсязі у національне законодавство і правозастосування. [182].

Водночас, ми не цілком погоджуємось, що дії у цьому напрямі є постійними, мають системний характер і головне досягнуто позитивного результату. Так, передбачалося, що Україна своєчасно надасть усю допомогу, необхідну для здійснення розслідувань і судового розгляду МКС і його органами. Від імені України висувається кандидатура на кожну вакантну посаду судді, прокурора, заступника прокурора МКС у порядку, встановленому згідно з цим законом. Перехідними положеннями згаданого проекту Закону передбачено, що Закон набуде чинності не раніше, ніж набуде чинності Закон про ратифікацію Римського статуту. [182] Отже, вбачалося, що Україною обирається спосіб імплементації після ратифікації.

Водночас, розроблено й інші проекти Закону про ратифікацію Римського статуту, зокрема зареєстрований у Верховній Раді України 22 лютого 2014 р. за № 72, який так і не був ухвалений за встановленою процедурою.

На нашу думку, для України такий спосіб як ратифікація після імплементації є найбільш оптимальним як для майбутньої повноправної учасниці Статуту.

Слід врахувати, що відповідно до ст. 4 Закону «Про міжнародні договори» пропозиції про укладення міжнародних договорів України подаються після проведення Міністерством юстиції України правової експертизи щодо відповідності проекту міжнародного договору Конституції та законам України. [177] Останнє свідчить про те, що необхідно спочатку проаналізувати внутрішнє (національне) законодавство і привести його у відповідність до положень міжнародного договору, і лише потім слід його ратифікувати.

Як зазначено вище, досвід імплементації положень Статуту МКС його державами-учасниками дає зрозуміти, що вони в основному використовували три підходи, а саме прийняття одного законодавчого акту, який охоплює усі імплементаційні процедури; внесення поправок в усі відповідні законодавчі документи окремо: в Конституцію, галузеві кодекси та інше законодавство; внесення змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжуються прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС.

Оскільки Україна досі не прийняла єдиного законодавчого акту, який охоплює усі імплементаційні аспекти, і найближчим часом не готова вносити зміни і доповнення до Конституції, найбільш оптимальним варіантом для неї, що використовувася іншими державами-учасниками Статуту, є третій підхід (внесення змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжуються прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС), який був обраний Фінляндією, Канадою, Грузією та іншими державами.

З цього слідує наступний етап – прийняття спеціального законодавства про співпрацю з МКС, в якому будуть визначені компетентні державні органи, що відповідають за співробітництво між МКС та Україною, а також форми надання взаємної правової допомоги у ході такого співробітництва.

На нашу думку, в якості національного органу, відповідального за координацію співробітництва між МКС та Україною, має бути визначено Міністерство юстиції України. Останньому як компетентному органу і повинні направлятися прохання МКС про співробітництво; обов'язок вжиття необхідних заходів для виконання прохань і координації в разі необхідності діяльності компетентних органів державної влади України при виконанні прохань, призначених МКС.

На наше переконання, для забезпечення співпраці з МКС Міністерству юстиції України слід надати такі повноваження:

- отримувати прохання про співробітництво, які виходять від МКС;
- розробляти процедури співробітництва;

- за необхідності виносити протести щодо юрисдикції МКС;
- ухвалювати рішення про вжиття необхідних заходів з метою належного співробітництва, а також визначати компетентний орган, на який покладається виконання прохання;
- інформувати МКС про результати виконання запиту;
- проводити консультації з МКС з питань, що стосуються прохання, в тому випадку, коли така процедура передбачена Статутом;
- за необхідності і відповідно до закону вживати заходів для призначення захисника і надання інших видів правової допомоги;
- приймати рішення про передачу особи, яка переслідується, МКС;
- на підставі ст. 70 (4) (b) Статуту передавати прохання про судове переслідування, отримане від МКС, відповідному компетентному органу влади;
- приймати рішення на прохання МКС з метою виконання вироку про позбавлення волі на території України, прийняття засудженої особи та стягнення штрафу, відшкодування інших витрат МКС;
- з метою невідкладного вжиття заходів, зазначених у проханні, визначати форми та умови його виконання;
- передавати МКС від імені України докази й інформацію, зібрану органами влади України, та, якщо це дозволить МКС, розпочати процедуру переслідування;
- звертатися з проханням про відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням прохання, що надійшло від МКС, коли таке відшкодування передбачається Статутом;
- виконувати інші функції, передбачені Статутом.

Слід також підкреслити, що в ст. 19 (2) (b) (c) Статуту МКС передбачена можливість винесення протесту державою, яка наділена юрисдикцію щодо справи, на тій підставі, що вона веде розслідування або кримінальне переслідування у справі або провела розслідування або кримінальне переслідування; або державою, від якої потрібно визнання юрисдикції відповідно до ст. 12 Статуту МКС. [196].

На підставі вищевказаного положення Статуту МКС можливе внесення у пропонований нами закон положення про те, що Мін'юст, як компетентний державний орган при отриманні запиту МКС про співпрацю, проводить консультації з органами досудового розслідування, визначеними у кримінальному процесуальному законодавстві України, і тільки після цього або приймає до розгляду прохання МКС, або виносить протест щодо юрисдикції МКС відповідно до статті 19 Статуту.

Крім переліченого вище, у пропонованому законі слід зазначити, що прохання, які виходять від МКС, і такі, що додаються до них матеріали повинні бути перекладені українською мовою, або до них повинен додаватися завірений належним чином переклад українською мовою. Якщо держава не вказує бажану для неї мову повідомлень, то такі повідомлення можуть надходити однією з мов Суду, що теж може ускладнити виконання запитів МКС.

Вважаємо, що прийняття спеціального закону, який передбачав би весь комплекс зазначених процедур, різних їх аспектів, пов'язаних із співпрацею з МКС, і внесення змін до законодавства України дозволить його узгодити із Статутом МКС.

На нашу думку, важливою умовою ефективності процесу імплементації Римського статуту є також забезпечення механізмів реалізації положень національного законодавства України та його удосконалення.

Погоджуємось з багатьма дослідниками правознавцями, які вказують на проблеми лінгвістичного характеру, упорядкування термінологічного апарату законодавства, удосконалення юридичної техніки. Правові терміни мають бути зрозумілі широкому колу осіб і повинні давати правильне й однакове уявлення про певні правові явища та категорії. Юридичний текст – одна з найважливіших, життєвих форм вираження права, тому для прийняття рішення про ратифікацію міжнародного договору і подальшого його застосування необхідно, насамперед, забезпечити доступність тексту договору, чіткість та однозначність його положень.

Ще раз підкреслимо нагальну необхідність забезпечення здійснення офіційного перекладу тексту договору, у даному випадку – Римського статуту МКС – державною мовою, якою в Україні є українська мова, виходячи з Конституції України. Нагадаємо, що згідно з частиною другою ст. 21 Закону України «Про міжнародні договори України» офіційний переклад багатосторонніх міжнародних договорів України українською мовою здійснює Міністерство закордонних справ України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. [177]

На цей час переклад Римського статуту українською мовою відсутній, водночас, на нашу думку, є необхідним попередній переклад, враховуючи намір України ратифікувати Римський статут, оскільки ще до прийняття рішення про ратифікацію переклад Статуту українською мовою буде потребувати лінгвістичної експертизи з метою мінімізації помилок перекладу як технічних так і змістовних, враховуючи специфіку цього міжнародного договору.

Безумовно, також потребують узгодження значної кількості нормативно-правових актів України з Римським статутом, положеннями міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Таким чином, потребують внесення змін і доповнень не лише згадані КК України та КПК України, акти конституційного законодавства, а й чисельні підзаконні нормативно-правові акти України.

Лише за таких умов буде забезпечено ратифікацію Римського статуту у належний спосіб та гарантовано повноцінну його імплементацію у національне законодавство та загалом правову систему України.

3.2. Проблеми та перспективи імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду у національне законодавство України на сучасному етапі

Як відомо, ратифікації Римського статуту має передувати значний комплекс дій і заходів спеціально уповноважених органів і посадових осіб

держави. Йдеться, насамперед, про необхідність здійснення перевірки національного законодавства, зокрема, підготовки і внесення комплексних змін до Особливої частини КК України, у зв'язку з чим потрібно розробити і внести значну кількість доповнень і змін стосовно визначення понять злочинів, які передбачені цим Статутом (злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини й злочини агресії), та закріпити їх вичерпний перелік.

С.П. Кучевська вказує, що незважаючи на те, що норми Римського статуту містять ознаки самовиконуваних міжнародних норм, основною умовою набуття Статутом чинності щодо конкретної держави є приєднання до нього та приведення національного законодавства у відповідність до Статуту для забезпечення ефективного виконання покладених МКС функцій. [121, с. 23]

У свою чергу, В.П. Попович зазначає: якщо Україна ратифікує Римський статут, необхідно буде у КК ввести значну кількість нових складів злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, а також внести зміни в чинні склади злочинів (зокрема, обсяг поняття геноциду за Римським статутом не відповідає обсягу цього поняття, сформульованого в ст. 442 КК) [161, с. 68].

Виходячи з класифікації, закріпленої в Римському статуті, науковець виділяє в чинному КК такі серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права:

1) злочин геноциду як один з найнебезпечніших злочинів проти людяності (ст. 442);

2) воєнні злочини: незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та зловживання ними (ст. 435); порушення законів та звичаїв війни (ст. 438); застосування зброї масового знищення (ст. 439); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440);

3) злочини агресії: пропаганда війни (ст. 436); планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437). [161]

Однак у розділі XX КК не встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти людяності, хоча цього вимагає значна кількість міжнародних

актів, зокрема і Римський статут. Крім того, ряд із вищезазначених злочинів також підлягають відповідним змінам. Отже, в науковій літературі було неодноразово констатовано, що ратифікація Римського статуту зумовлює внесення відповідних змін до кримінального законодавства України, і на цій підставі було запропоновано відповідні зміни.

Поділяючи думку, згідно з якою ратифікація Римського статуту має неодмінно супроводжуватись відповідними змінами кримінального законодавства України, слід звернути увагу на один з аспектів на користь цієї позиції. Так, у ч. 4 ст. 10 КК зазначено, що виконання в Україні вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи можливо, якщо діяння, внаслідок вчинення якого було ухвалено вирок, згідно з цим Кодексом визнається злочином або було б злочином у разі його вчинення на території України. [117].

Це означає, що якщо якийсь із злочинів, передбачених Римським статутом, не визнається кримінальним правопорушенням, передбаченим чинним КК, то вирок, постановлений за наслідками його розгляду, не зможе бути виконаний на території України, навіть якщо МКС прийме рішення щодо засудження громадянина України.

В умовах збройного конфлікту, який триває на сході України, гармонізація кримінального законодавства з відповідними положеннями Римського статуту набуває особливої вагомості. Необхідність внесення відповідних змін у кримінальне законодавство України було визначено як один із напрямів у Плані заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. у Плані визначено, що одним із заходів, спрямованих на додержання норм міжнародного права для захисту життя мирного населення на тимчасово окупованій території України, є проведення аналізу відповідності норм міжнародного гуманітарного права та кримінального законодавства України з метою виявлення прогалин та невідповідності (наприклад, щодо визначення воєнних злочинів).

На основі результатів зазначеного аналізу мав бути розроблений законопроект щодо внесення змін до КК та в разі потреби розроблені зміни до інших нормативно-правових актів, а також внесено подання до Верховної Ради України з метою гармонізації з нормами міжнародного гуманітарного права (зокрема, щодо визначення воєнних злочинів) [172].

У 2016 р. за ініціативою Центру Громадських Свобод експертами розроблено та презентовано проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо забезпечення його гармонізації до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду» [183], який передбачає ряд змін і доповнень до КК, серед яких запропоновано: визначення понять злочинів «Обернення у рабство», «Злочини проти людяності», «Воєнні злочини проти осіб», «Воєнні злочини проти правосуддя», «Воєнні злочини майнового характеру», «Воєнні злочини проти гуманітарних операцій та використання символів», «Воєнні злочини, які полягають у застосуванні заборонених методів ведення війни», «Воєнні злочини, які полягають у застосуванні заборонених засобів ведення війни»; уточнено поняття злочинів геноциду та повністю змінено ст. 437 щодо злочину агресії.

Крім того, вказаним законопроектом запропоновано внести відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про застосування амністії в Україні», до Кримінально-виконавчого кодексу України, до Закону України «Про пробацію» [20, с. 85-86]. Щоправда, цей законопроект так і не було зареєстровано у Верховній Раді України.

Наступна спроба врегулювати зазначене питання на законодавчому рівні була реалізована у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права», поданому до Верховної Ради України VIII скликання (реєстр. № 9438 від 20 грудня 2018 року). На відміну від попереднього, цей законопроект прийнято у першому читанні.

Положення цього проекту закону утворюють декілька змістових блоків: 1) положення щодо автономної регламентації кримінальної відповідальності за

злочини агресії, геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини; 2) положення, які передбачають окремі зміни структури Особливої частини КК у зв'язку з автономною регламентацією кримінальної відповідальності за злочини агресії, геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини; 3) положення, спрямовані на вдосконалення правового режиму кримінальної відповідальності за катування; 4) зміни до КПК щодо уточнення підслідності відповідної категорії злочинів та передбачення можливості спеціального досудового розслідування та судового розгляду цих злочинів. [181]

Проаналізувавши положення цього законопроекту, Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України висловило ряд слушних зауважень, до яких можна додати ще декілька зауважень, які зумовлені тим, що цей законопроект, виходячи з його назви та пояснювальної записки, не розроблявся виключно для гармонізації національного законодавства з положеннями Римського статуту, а його прийняття не зумовлено ратифікацією Статуту [29].

Так, у законопроекті пропонується передбачити у ст. 8-1 КК правило, за яким, якщо вирішуватиметься питання щодо притягнення до відповідальності за агресію (ст. 437 КК), злочини проти людяності (ст. 437-1 КК), воєнні злочини (статті 438–438-6 КК) або геноцид (ст. 442 КК), особи підлягатимуть кримінальній відповідальності на підставі КК незалежно від місця вчинення злочину. При цьому не враховано положення ст. 21 Римського статуту, згідно з якими МКС застосовує: а) по-перше, цей Статут, Елементи злочинів та свої Правила процедури і доказування; б) по-друге, у відповідних випадках, міжнародні договори, що застосовуються, принципи і норми міжнародного права, у тому числі загальновизнані принципи міжнародного права збройних конфліктів; с) якщо це неможливо, Суд застосовує загальні принципи права, взяті ним з національних законів правових систем світу, включаючи, відповідно, національні закони держав, які за звичайних обставин здійснювали б юрисдикцію стосовно цього злочину, за умови, що ці принципи не є

несумісними із цим Статутом та міжнародним правом, а також міжнародно-визнаними нормами та стандартами. [196]

Тобто насамперед МКС застосовує Римський статут та інші міжнародно-правові акти і, лише якщо це не можливо, відповідні положення національного законодавства. Тобто ст. 8-1 КК створює колізію зі ст. 21 Римського статуту.

Крім цього, у законопроекті відсутні відповідні зміни до КПК та КВК, які регламентували би порядок взаємодії МКС з національними правоохоронними органами та судами у питаннях здійснення розслідування, судового розгляду та виконання рішень цього Суду. Так, наприклад, звернення до КПК дозволяє зробити висновок, що в ньому належним чином регламентується порядок виконання рішень Європейського Суду з прав людини. При цьому аналіз розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК дозволяє зробити висновок, що цим Розділом лише регулюються питання міжнародного співробітництва з іншими країнами, а не міжнародними судовими органами.

Таким чином, для забезпечення діяльності МКС процесуальними засобами є необхідність в прийнятті законодавчих змін, що сприятимуть практичній реалізації співробітництва України з МКС, серед яких нами виокремлюються наступні: доповнення КПК України положеннями про порядок виконання прохань МКС про міжнародну правову допомогу; передання кримінального провадження; режиму конфіденційності та захисту інформації під час співробітництва з МКС; виконання функцій МКС на території України, зокрема, проведення процесуальних дій прокурором МКС; особливостей застосування тимчасового арешту особина прохання МКС та тримання її під вартою; тимчасового звільнення осіб, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; виконання рішень МКС на території України; передачі осіб до МКС з урахуванням висновку Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року у справі про Римський статут (у разі, якщо новий висновок не буде прийнято КСУ).

У цьому контексті хотілося б звернути увагу на проект Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» та проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду», які нині розроблені Міністерством юстиції України. Останнім пропонується доповнити КПК розділом IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». За ч. 1 ст. 623 цього Розділу «Виконання Міжнародним кримінальним судом функцій на території України» КПК, прокурор МКС на підставі та на виконання прохання МКС може самостійно вчиняти процесуальні дії на території України, за винятком процесуальних дій, виконання яких в Україні здійснюється за погодженням з прокурором або з дозволу слідчого судді, суду.

Зазначені положення не цілком узгоджуються з вимогами пп. «д» п. 3 ст. 57 Римського статуту, де поряд з іншими функціями за цим Статутом, Палата попереднього провадження може, зокрема, надавати прокуророві дозвіл на прийняття спеціальних заходів, що належать до проведення розслідування в межах території держави-учасниці, без отримання з боку цієї держави згоди на співробітництво відповідно до частини дев'ятої «Міжнародне співробітництво і судова допомога», якщо, взявши до уваги (оскільки це можливо) думки відповідної держави, згадана Палата стосовно даного випадку встановила, що ця держава явно не здатна виконати прохання про співробітництво з причини відсутності будь-якого органу або елемента його судової системи, наділеного повноваженнями, необхідними для виконання прохання про співпрацю відповідно до частини 9 Римського статуту. Незважаючи на окремі недоліки, беззаперечно, наявність таких змін є перевагою порівняно з попередніми законопроектами, однак викликає запитання той факт, що цим законопроектом не пропонується внесення змін ані до КК, ані до КВК, і це при тому, що необхідність таких змін обґрунтована у юридичній літературі та обговорена в експертному середовищі. Більше того, це є ігноруванням вже згаданих положень ч. 7 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України». [177].

У зв'язку з цим зміни, обумовлені ратифікацією Римського статуту, повинні мати комплексний системний характер, тим більше що напрацювання у цьому напрямі здійснюються досить тривалий час.

Зараз фактично в Україні відсутня єдина позиція щодо необхідності ратифікації Римського статуту. Такий стан справ не сприяє однозначному усвідомленню того факту, що національне законодавство потребує приведення у відповідність до положень МГП і МКП. При цьому такі зміни мають відбутись незалежно від прийняття рішення про ратифікацію Римського статуту. Водночас ратифікація Римського статуту однозначно повинна мати комплексний характер та супроводжуватись відповідними змінами до конституційного, кримінального, кримінального процесуального і кримінально-виконавчого законодавства, які було напрацьовано за цей час науковцями, представниками громадських організацій та суб'єктами законодавчої ініціативи. [40].

Зокрема, Уряд України має забезпечити відповідність положень законодавства України ст. 29 Римського статуту, яка передбачає, що до злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, не мають застосовуватися будь-які строки позовної давності, які перешкоджатимуть здійсненню кримінального переслідування зі впливом певного часу. Уряд України ратифікував Конвенцію про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності, яка зобов'язує держави прийняти будь-які законодавчі або інші заходи, необхідні для забезпечення того, щоб на кримінальне переслідування і покарання за скоєння воєнних злочинів і злочинів проти людяності не поширювалися строки давності або інші обмеження. Крім того, ст. 27 Римського статуту вимагає від держав позбавитися будь-якого імунітету глав держав та інших посадових осіб.

Відповідно до ст. 49(5) КК України строки давності не застосовуються до таких злочинів: планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК); порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК); застосування зброї масового знищення (ст. 439); геноцид (ст. 442 (1)). [117].

Цей список необхідно розширити, щоб охопити всі злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС (тобто злочин проти людяності).

Україна звернулася з двома Заявами до МКС відповідно до ст. 12 (3) Римського статуту про визнання юрисдикції МКС щодо ймовірних злочинів, скоєних на території України з 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р. Заява була зроблена незважаючи на те, що Україна не є членом МКС, визнаючи його юрисдикцію щодо розслідування злочинів геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, скоєних в Україні під час цього конфлікту. 17 квітня 2014 р. Уряд запропонував МКС розслідувати порушення, що ймовірно мали місце на Майдані в період з 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р. [166].

8 вересня 2015 р. Уряд України направив другий запит до МКС про визнання юрисдикції Суду з метою судового переслідування та притягнення до відповідальності злочинців та їх співучасників, що порушили норми МГП на території України в період з 20 лютого 2014 до теперішнього часу. [172]. МКС у даний час проводить попереднє вивчення ситуації в Україні [332].

Щодо зусиль, що були докладені всередині країни, то було порушено кілька кримінальних справ. Наприклад, справа Азіза Разіма Тагірова та Раміда Османа Ісламлі, яких було обвинувачено та засуджено 7 грудня 2015 р. за їхню участь у нападах на учасників Євромайдану. Обвинувачення включали відповідальність за такі злочини як хуліганство із застосуванням зброї, пристосованої або заздалегідь заготовленої для нанесення тілесних ушкоджень (ст.296(4) КК); незаконне позбавлення волі або викрадення людини, що супроводжувалося заподіянням їй фізичних страждань або із застосуванням зброї (ст. 146(2) КК); грабіж, поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування насильства, або скоєний групою осіб (ст. 186(2) КК) та погроза вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози (ст. 129(1) КК України). [306].

Згадані дві Заяви до МКС, порушення судового переслідування на національному рівні та угода про припинення вогню, укладена за участі

посередників від міжнародного співтовариства, очевидно є сигналом про те, що цей конфлікт, ймовірно, досягнув етапу, на якому відповідні особи мають понести відповідальність. Зважаючи на скоєні злочини під час конфлікту, це є необхідним; притягнення конкретних осіб до відповідальності є найважливішою складовою сприяння загоєнню ран нації після такого руйнівного конфлікту.

Однак, необхідність судового переслідування за порушення норм не є справою лише МКС. Повноваження МКС ґрунтуються на принципі комплементарності, що означає, що його повноваження поширюються лише на найбільш серйозні справи і набувають чинності у тому випадку, коли держава не виконує добросовісно свої зобов'язання щодо розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів. Зважаючи на повагу до суверенного права держави переслідувати у судовому порядку власних громадян, МКС має обмежені можливості обвинувачення та притягнення до суду та буде переслідувати лише невелику кількість осіб, які несуть найбільшу відповідальність за злочини. [366].

Іншими словами, це означає, що Уряд України нестиме відповідальність за переслідування переважної більшості тих, хто порушує МГП. Відповідно, для Уряду України принципово важливо мати належну структуру тієї частини правової системи, що пов'язана з цією галуззю права, щоб переслідувати у судовому порядку ці злочини.

Так, на нашу думку, основними зобов'язанням України з імплементації Римського статуту виникають відносно принципів співробітництва та комплементарності, що передбачають:

- зобов'язання співпрацювати з МКС відповідно до Римського статуту та приймати відповідні законодавчі акти про співпрацю;
- принцип комплементарності, який встановлює, що МКС може здійснювати юрисдикцію лише тоді, коли держави, які повинні мати юрисдикцію в цій ситуації, дійсно «не бажають або не можуть» проводити розслідування або притягати винних осіб до відповідальності.

Україна дійсно має юридичні зобов'язання розслідувати злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС, та притягати до відповідальності за їх скоєння. Разом з тим, подані до МКС Заяви по суті не зобов'язують Україну переслідувати осіб за вчинення злочинів геноциду, злочинів проти людяності або воєнні злочини на національному рівні.

Проте міжнародне право змушує держави переслідувати за скоєння злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС, та розслідувати їх. Відомий юрист Те. Мерон припускає, що на основі Преамбули до Римського статуту, Женевських конвенцій та інших конвенцій виникає обов'язок розслідувати злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС, та притягати до відповідальності за їх скоєння [324]. Цей загальний принцип міжнародного права втілено в Преамбулі Римського статуту, за якою це обов'язок кожної держави притягати до відповідальності осіб, що вчинили злочин, який підпадає під дію положення Римського статуту.

Цей обов'язок виникає, виходячи з основних принципів міжнародного права. Наприклад, Україна має зобов'язання переслідувати за геноцид, катування та воєнні злочини. Оскільки Україна є стороною Женевських конвенцій, які зобов'язують переслідувати за серйозні порушення норм МГП (перша Женевська конвенція, ст.49; друга Женевська конвенція, ст.50; третя Женевська конвенція, ст.129; четверта Женевська конвенція, ст.146). Серед інших документів Україна ратифікувала Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження та покарання та Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Ці дві конвенції зобов'язують притягати до відповідальності за катування та геноцид відповідно.

Таким чином, якщо Україна хоче переслідувати винних осіб та розслідувати злочини на національному, а не на міжнародному рівні, то вона повинна забезпечити прийняття національного законодавства та процедур щодо проведення розслідувань та притягнення до відповідальності за дії, які МКС

вважає злочинами (у т.ч. положення про територіальну юрисдикцію, злочини та відповідні принципи кримінальної відповідальності...).

Існує багато способів для співпраці між МКС та державою в розслідуванні міжнародних злочинів та притягненні винних осіб до відповідальності. Це стосується надання МКС можливості ефективно проводити розслідування, що підпадають під його юрисдикцію та до взаємодії з судами та іншими органами держави в наданні документів про місцезнаходження та арешту активів обвинуваченого, проведення обшуків та отримання доказів, місцезнаходження і захисту свідків та арешту й видачі осіб, проти яких Суд висунув обвинувачення.

Наразі Мін'юст розробляє законопроект щодо забезпечення ефективного співробітництва з МКС. Міжнародна група GRC у встановленому порядку надасть оцінку цим положенням. Зараз група GRC обмежилася аналізом правових засобів України щодо діянь, які МКС визнає злочинами (у т.ч. юрисдикції суду України *ratione loci* («пов'язаної із місцем») та *ratione materiae* («предметної юрисдикції») та оцінок перешкод для обвинувачення).

Окрім встановлення зобов'язання щодо припинення серйозних порушень МГП, потрібно, щоб Україна забезпечувала розшук і притягнення до відповідальності осіб, які вчинили (або дали наказ вчинити) такі порушення. Слід забезпечити широку сферу застосування та ефективність підстав для здійснення юрисдикції України, щоб гарантувати можливість притягнути до відповідальності таких осіб (незалежно від їх громадянства) у судах України, або ж передати їх для суду до іншої держави-учасниці [62; 72-75].

Таким чином, Україні потрібно забезпечити такі підстави для здійснення юрисдикції щодо серйозних порушень МГП:

- принцип територіальності: коли злочин вчинено на території держави;
- принцип національності: коли злочин вчинено за межами держави одним із її громадян;
- пасивний особистий принцип (принцип громадянства потерпілого): коли злочин вчинено за межами держави проти одного з її громадян;

- захисний принцип: коли злочин вчинено за межами держави проти основ її національної безпеки чи інтересів. Також потрібно передбачити здійснення універсальної юрисдикції щодо серйозних порушень Женевських конвенцій.

Загалом відповідно до класичного визначення принципу універсальної юрисдикції – це «правовий принцип, який дозволяє державі чи вимагає від неї порушення кримінальних проваджень за фактами певних злочинів, незалежно від місця скоєння злочину та громадянства особи, що його скоїла, чи потерпілого» [303; 331; 334]. Це правило застосовується незалежно від місця проживання суб'єкта злочину чи його присутності на відповідній території. Форми здійснення універсальної юрисдикції можуть бути різними і конкретні варіанти у практиці різних держав часто відрізняються.

Щодо злочинів, які підпадають під дію принципу універсальної юрисдикції, то деякі держави визначили універсальну юрисдикцію як таку, що поширюється на злочини, за які міжнародні договори передбачають зобов'язання притягувати до відповідальності на відповідних підставах (наприклад, серйозні порушення Женевських конвенцій).

Деякі держави також розширили сферу застосування принципу універсальної юрисдикції, охопивши й інші міжнародні злочини (наприклад, злочини, передбачені Римським статутом або Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього). [272] Загалом держави встановили низку перешкод для здійснення універсальної юрисдикції. Наприклад, сфера застосування універсальної юрисдикції може бути обмежена до випадків, коли суб'єкт злочину (який не є громадянином відповідної держави та вчинив злочин за кордоном) проживає чи знаходиться на території держави під час порушення проваджень. [2; 272; 359]

Ст. 438 КК України передбачено можливість притягнення до відповідальності осіб, які вчинили або дали наказ вчинити будь-яке порушення щодо застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом (включно з міжнародними договорами та звичаєвим міжнародним правом), а

також порушень щодо методів війни, включно із серйозними порушеннями МГП, викладеними в міжнародних договорах, які ратифікувала Україна. Крім того, КК України передбачає можливу імплементацію (в межах законодавства України) кола підстав для здійснення відповідної юрисдикції.

Проте в цьому контексті постає низка можливих проблем, на яких зупинимось далі. Були імплементовані такі принципи:

- принцип територіальності: будь-яка особа, що вчинила будь-який злочин (включно із будь-яким порушенням законів і звичаїв війни) на території України ; (ст. 6 КК)

- принцип національності: будь-який злочин (включно із будь-яким порушенням законів і звичаїв війни), вчинений за межами України громадянами України чи особами без громадянства, які постійно проживають в Україні; (ст 7 КК)

- поєднання принципу громадянства потерпілого та захисного принципу: особливо тяжкі злочини, вчинені іноземцями за межами України проти прав і свобод громадян України або інтересів України (ст. 8 КК);

- універсальна юрисдикція: іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, притягаються в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами (ст. 8 КК).

Можливі проблеми реалізації принципу громадянства потерпілого та захисного принципу, адже КК України не передбачає достатньо чіткого визначення «особливо тяжких злочинів проти прав і свобод громадян України або інтересів України», не надаючи подробиць щодо того, які саме злочини відносяться до цієї категорії [276]. Одне уточнення можна знайти у ст.12 КК України, де особливо тяжкий злочин визначено як «злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі». [117]

Хоча конкретні злочини не чітко визначені, є підстави вважати, що можливе здійснення юрисдикції за принципом громадянства потерпілого та

захисного принципу передбачено щодо особливо тяжких злочинів. У своїх коментарях українські фахівці в галузі права стверджують, що рішення щодо застосування принципу громадянства потерпілого чи захисного принципу слід ухвалювати в кожному конкретному випадку окремо [139].

Деякі фахівці стверджують, що поняття «особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України» слід застосовувати до різних розділів Особливої частини КК України, включно з такими: Розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України»; Розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи»; Розділ IX «Злочини проти громадської безпеки»; Розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (який містить ст. 438, що охоплює серйозні порушення МГП) [218; 272].

Як зазначалося, відповідно до ст. 8 КК України сферу застосування юрисдикції українських судів розширено до злочинів, вчинених іноземцями за межами України. Тут передбачено, що чинність закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених іноземцями або особами без громадянства за межами України. Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України [117; 161].

Ця стаття передбачає необмежену форму здійснення універсальної юрисдикції: вона поширюється на злочини, вчинені іноземцем за кордоном. На відміну від моделі Великобританії та Нідерландів, КК України не встановлено жодних обмежень (тобто вимоги про наявність у суб'єкта злочину постійного місця проживання в державі чи його присутність на її території на момент порушення проваджень). Однак її сфера застосування обмежується випадками, коли універсальну юрисдикцію передбачено міжнародним договором, ратифікованим Україною. Женевськими конвенціями і першим Додатковим

протоколом передбачено універсальну юрисдикцію щодо серйозних порушень. [62; 72-75]

За ст. 438 КК України, яка охоплює всі серйозні порушення Женевських конвенцій і першого Додаткового протоколу, може бути застосована відповідно до принципів універсальної юрисдикції. Остання може не поширюватися на інші порушення МГП, передбачені в Женевських конвенціях і Додаткових протоколах чи інших документах у сфері МГП. Українські суди здійснюватимуть свою юрисдикцію лише опираючись на інші підстави юрисдикції. Проте її дія не поширюється на інші воєнні злочини.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що універсальна юрисдикція в Україні характеризується як обмеженою, так широкою сферою застосування. Вона поширюється на вкрай обмежений перелік воєнних злочинів (серйозних порушень), однак жодного класичного порогу, що слугує підставою для обмежень, не передбачено (наприклад, коли підозрювана особа має постійне місце проживання в Україні). Незважаючи на наявність таких аспектів широкої сфери застосування універсальної юрисдикції, форму їх викладу потрібно переглянути, щоб забезпечити охоплення більш широкого кола злочинів, зокрема, щонайменше всіх серйозних порушень МГП.

Міжнародна співпраця в контексті кримінальних проваджень у справах щодо серйозних порушень МГП Україна зобов'язана сприяти іншим державам-учасникам у зв'язку з кримінальним переслідуванням щодо серйозних порушень і співпрацювати з ними щодо питань екстрадиції. [62] Однак національним законодавством може бути передбачено обмеження щодо екстрадиції. Так, у КК України визначено режим міжнародного співробітництва щодо кримінальних проваджень в Україні, включно з положенням щодо взаємодопомоги та екстрадиції. [117]

Ст. 10 КК України також забороняє видачу громадян України та осіб без громадянства з постійним місцем проживання в Україні, які вчинили злочини поза межами України. Ця загальна схема застосовуватиметься до будь-яких кримінальних проваджень, порушених щодо серйозних порушень МГП.

Припинення діянь, які не належать до серйозних порушень МГП Основні вимоги до імплементації на національному рівні.

Як було зазначено, МГП розрізняє серйозні порушення МГП, за які повинна бути встановлена кримінальна відповідальність, та інші порушення, які не кваліфікуються як серйозні та можуть бути припинені за допомогою будь-яких належних засобів.

Отже, Україні слід вжити всіх заходів, пов'язаних із належним нормативно-правовим забезпеченням, адміністративними розпорядженнями та іншими регуляторними засобами, а також засобами дисциплінарного чи кримінального покарання, потрібних для припинення діянь, які не належать до серйозних порушень МГП. [72-75; 156; 240]

Таким чином, перед нашою державою постала низка завдань, пов'язаних з реалізацією основних засобів імплементації на національному рівні в Україні. Прийняття нормативно-правових актів у військовій сфері, які передбачають дисциплінарну відповідальність, є належними засобами припинення таких порушень. Так, Дисциплінарний статут Збройних Сил України в поєднанні з Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Кодексом України про адміністративні правопорушення формують основу таких нормативно-правових актів і засобів дисциплінарної відповідальності.

Проте ці інструменти не охоплюють деяких із заборон, яких вимагає МГП. Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачено, що військовослужбовці, які вчиняють порушення норм МГП, що не передбачають притягнення до кримінальної відповідальності за КК України, несуть дисциплінарну відповідальність згідно з вимогами КУАП і статутів Збройних Сил України (тобто Дисциплінарного статуту ЗСУ). [72-75; 90; 171]

У лютому 2015 р. до КУАП внесено главу 13-Б «Військові адміністративні правопорушення», яка набула чинності 3 травня 2015 р. [90; 169]. Ця глава містить перелік правопорушень, за які військовослужбовець може бути притягнутий до відповідальності. Хоч в кодексі немає безпосередньої вказівки на МГП, деякі з таких правопорушень можуть бути

кваліфіковані як порушення МГП. До таких правопорушень належать: - зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ст.172-13); бездіяльність військової влади (ст.172-16); порушення правил несення бойового чергування (ст.172-17); порушення правил поводження із зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст.172-19). Покарання становить арешт з утриманням на гауптвахті на строк до десяти діб щонайбільше (ст.172-13, 172-17, 172-16, 172-19 КУПАП). [90] Якщо порушення МГП не підпадає під дію КУАП, військовослужбовець усе одно може бути притягнутий до відповідальності за Дисциплінарним статутом ЗСУ (ст.45 Дисциплінарного статуту ЗСУ; ст.15 КУАП). [90; 171]

Для створення ефективного дисциплінарного режиму потрібно забезпечити, щоб Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ охоплювало всі діяння, які не належать до серйозних порушень МГП, і передбачало їх припинення. Проте, хоча цей документ містить перелік більшості заборон, передбачених Женевськими конвенціями і Додатковими протоколами, вказівок на деякі заборони немає. У багатьох випадках Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ не передбачено чіткого визначення порушень, що кваліфікуються як серйозні та передбачають кримінальну відповідальність, і порушень, що передбачають лише дисциплінарну відповідальність. Як наслідок, паралельний розгляд положень Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ і ст. 438 КК України не забезпечує відповідний ступінь чіткості для досягнення точності, всеосяжності і вичерпності механізму притягнення до відповідальності військовослужбовців за серйозні порушення МГП.

Для того, щоб ефективно застосовувати Римський статут, українські суди повинні бути здатними здійснювати свою юрисдикцію стосовно діянь, які є злочинами відповідно до Римського статуту, а саме геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. У попередніх розділах нами проаналізовано особливості складів злочинів, визначених Статутом.

Також відзначимо, що основні засоби імплементації на національному рівні в Україні зумовлені ратифікацією Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1954 р. і, як наслідок, КК України охоплює злочин геноциду і публічне підбурювання до скоєння геноциду (ст. 442 КК). Визначення геноциду загалом відповідає ст. 2 згаданої конвенції і ст. 6 Римського статуту. Однак, КК України не розглядає «спричинення серйозної розумової шкоди членам групи».

Хоча злочини проти людяності вважаються злочинами за міжнародним звичаєвим правом та Римським статутом [333], КК України не передбачає кримінальної відповідальності безпосередньо за злочини проти людяності. Щодо воєнних злочинів, то КК України, як уже зазначалося раніше, також не містить вичерпного переліку воєнних злочинів.

Як стверджується в деяких аналітичних матеріалах і звітах, теоретично посилення на закони і звичаї війни, які містить ст. 438 КК України, може бути достатньо, утім оптимальним варіантом стане чітко визначений вичерпний перелік діянь, які можуть являти собою воєнні злочини, в т.ч. ті, що передбачені Женевськими конвенціями і Протоколами, звичаєвим міжнародним правом і Римським статутом. Запровадження такого переліку воєнних злочинів дозволить чіткіше дотримуватися міжнародних стандартів, а також забезпечить необхідний ступінь визначеності і конкретності, що допоможе державним слідчим і прокурорам здійснювати розслідування і кримінальні переслідування із дотриманням принципів законності і винності та сформує основу для ефективного кримінального покарання.

Як уже зазначалося, ґрунтом діяльності МКС є принцип комплементарності, що означає, що він буде діяти тільки тоді, коли держава нездатна виконати своє зобов'язання щодо розслідування і кримінального переслідування міжнародних злочинів. Тому, якщо Уряд України прагне зберегти юрисдикцію щодо кримінального переслідування, він повинен гарантувати існування й ефективність законодавства і процедур, що забезпечують такі розслідування і кримінальні переслідування, а також те, що

законодавство України, яке передбачає підстави юрисдикції, охоплює сферу юрисдикції МКС. Юрисдикція МКС поширюється на: осіб, які вчинили злочин, що підпадає під юрисдикцію МКС, на території держави-учасниці Римського статуту або держави (наприклад, Україна), яка зробила заяву відповідно до ст. 12 (3) про визнання юрисдикції МКС (принцип територіальності); або осіб, які є громадянами будь-якої держави-учасниці або держави, яка зробила заяву відповідно до ст. 12 (3) (принцип національності), ст. 12(2), (3) Римського статуту).

Відповідно, внутрішнє законодавство повинно дозволяти національним судам здійснювати юрисдикцію щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцією МКС, скоєних у межах території відповідної держави, а також здійснювати екстериторіальну юрисдикцію щодо своїх громадян, що скоюють такі злочини за кордоном. [143, с. 70]

Утім, Римський статут не передбачає введення концепції універсальної юрисдикції щодо злочинів, що підпадають під його юрисдикцію, оскільки його юрисдикція обмежена принципами територіальності і національності. Багато держав, однак, передбачили це у своїх внутрішніх законодавствах. Універсальна юрисдикція дозволила би здійснювати кримінальне переслідування за злочини, незалежно від того, хто їх скоїв або місця, де вони відбувалися. Вона може набувати різних форм, в т. ч. універсальна юрисдикція може обмежуватися випадками, коли вона передбачена обов'язковими міжнародними документами.

КК України належним чином імплементує різні основи юрисдикції в кримінальному процесі в законодавстві України. Його стст. 6 і 7 дозволяють судам України здійснювати юрисдикцію щодо будь-яких злочинів, включаючи воєнні злочини (ст. 438 КК) і геноцид (ст. 442 КК), що відбуваються на території України або скоюються громадянами України за її межами. [117].

Як уже зазначалося, Україна не включила злочини проти людяності до КК. У своєму теперішньому вигляді ці статті будуть також застосовуватися й до злочинів проти людяності, якщо Україна включить їх у свій КК.

Вище також підкреслювалось, що ст. 8 КК України передбачає юрисдикцію українських судів щодо особливо тяжких злочинів, скоєних іноземними громадянами за кордоном, до яких, однак, причетна Україна, оскільки такі злочини або порушують права і свободи її громадян, або ж її інтереси. Хоча ця стаття не дає чіткого визначення поняття «особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України», вона, очевидно, застосовується до серйозних тяжких злочинів, що містяться в розділі XX (у т.ч. геноцид і воєнні злочини, що класифікуються як особливо тяжкі злочини). І, нарешті, ст. 8 також поширює юрисдикцію українських судів щодо злочинів, скоєних іноземними громадянами за межами України, якщо це передбачено міжнародним договором, ратифікованим Україною.

Було зазначено й те, що, хоча ця форма універсальної юрисдикції є досить експансивною – у тому сенсі, що вона не встановлює будь-яких обмежень (наприклад, обмеження тими випадками, коли злочинець є резидентом або знаходиться на території держави на момент відкриття провадження) – її застосування обмежується серйозними порушеннями Женевських конвенцій і Додаткових протоколів до них. Вона не включає інші воєнні злочини або геноцид у зв'язку з тим, що міжнародними договорами не вимагається наявність універсальної юрисдикції щодо таких злочинів. Універсальна юрисдикція також не поширюється на злочини проти людяності, оскільки жоден міжнародний договір не вимагає універсальної юрисдикції щодо таких злочинів [143, с. 84].

Уряд України покликаний забезпечити, щоб національне законодавство України містило механізми, за якими індивідуальна кримінальна відповідальність може бути інкримінована фізичній особі за скоєння злочинів, що підпадають під дію Римського статуту. Відсутність таких механізмів може перешкоджати українській правовій системі ефективно здійснювати кримінальне переслідування і розслідування щодо осіб, які можуть бути відповідальними за скоєння (або бути іншим чином причетними до скоєння) злочинів, передбачених Статутом.

Відповідно до ст. 25(3) Римського статуту, особа несе відповідальність за злочин, що підпадає під юрисдикцію Римського статуту, на основі двох видів відповідальності:

- 1) основна відповідальність: скоєння злочину і співучасть у скоєнні злочину (прямо чи опосередковано);
- 2) додаткова відповідальність: наказування, підбурювання, спонукання, пособництво або будь-яке інше сприяння скоєнню злочинів та співучасті (внесок у вчинення злочину, що скоюється групою, що діє зі спільною метою).

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні зумовилені закріпленням основним принципом індивідуальної кримінальної відповідальності, що передбачено Конституцією України (ст. 61). Види відповідальності належним чином відтворені у законодавстві України. Так, КК України передбачає основну та додаткову відповідальності в розділах IV та VI. Зокрема, у його ст. 27 передбачені основні види відповідальності, встановлені Римським статутом:

- 1) основна відповідальність: скоєння злочину і співучасть у скоєнні злочину (прямо чи опосередковано) (ст. 27 (2) КК); і
- 2) додаткова відповідальність: організація, підбурювання і пособництво. (ст. 27(3) – (5) КК).

Статті 14-16 КК України також встановлюють кримінальну відповідальність за замах на вчинення злочину. [117].

Поряд з цим, Україною має бути забезпечено відповідність положень національного законодавства ст. 29 Римського статуту, яка передбачає, що до злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, не застосовуються будь-які строки позовної давності, які перешкоджатимуть здійсненню кримінального переслідування зі впливом певного періоду часу.

Певні здобутки на цьому шляху вже наявні. Так, ратифікована Конвенція про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності, зобов'язує держави прийняти будь-які законодавчі або інші заходи, необхідні для забезпечення того, щоб на кримінальне переслідування і

покарання за скоєння воєнних злочинів і злочинів проти людяності не поширювалися строки давності або інші обмеження.

Відповідно до ст. 49(5) КК України, строки давності не застосовуються до таких злочинів: планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК); порушення законів та звичаїв війни (стаття 438 КК); - застосування зброї масового знищення (стаття 439 КК); геноцид (стаття 442 (1) КК). Водночас цей перелік необхідно розширити, щоб охопити всі злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС (тобто злочин проти людяності), як тільки вони будуть внесені в Кодекс.

Враховуючи вищевикладене, слід наголосити на тому, що Римський статут не лише регламентує роботу МКС, а також закріплює певні орієнтири для національних систем правосуддя, які дають можливість державі розвиватися та запроваджувати зміни в контексті міжнародного права на національному рівні.

З огляду на те, що відповідно до Преамбули Конституції України, на конституційному рівні закріплено незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, ефективна робота на національному рівні, поєднана із стратегічною співпрацею з МКС, здатна подолати безкарність за особливо тяжкі злочини, вчинені на території нашої країни, та в подальшому бути своєрідним превентивним засобом запобігання злочинам, визнаних людством найтяжчими.

Висновки до розділу 3

З аналізу Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори України», інших нормативно-правових актів України висновується, що забезпечення імплементації Римського статуту МКС на конституційно-правовому рівні є багатоаспектним і складним комплексним поняттям, що передбачає створення певних умов, відповідну нормативно-правову та

інституційну основу, що повинні бути взаємоузгодженими і взаємодоповнюючими.

Нами проаналізовано, що в Україні система суб'єктів забезпечення імплементації Римського статуту включає Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство закордонних справ України, Конституційний Суд України, Міжвідомчу комісію з імплементації міжнародного гуманітарного та кримінального права в Україні, інші органи.

З метою уникнення суперечності між Римським статутом та статтею 9 Закону України «Про міжнародні договори України» під час процедури ратифікації Статуту, нами запропоновано внести зміни до Закону України «Про міжнародні договори України» шляхом зміни абз.2 статті 9 Закону та викладення його в наступні редакції: «На підставі підписаного та офіційно оприлюдненого Президентом України закону Президент України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом Міністра закордонних справ України, якщо договором передбачено обмін такими грамотами», що не вплине на повноваження Верховної Ради України в частині надання згоди на обов'язковість міжнародного договору.

Зокрема, враховуючи закладений необов'язковий характер наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності міжнародного договору Конституції України, нами наголошено на нагальній необхідності висновку КСУ щодо відповідності Римського статуту Конституції України з урахуванням ч.6 ст. 124 Конституції України, з огляду на виключні повноваження органу конституційної юстиції України щодо надання саме правової оцінки на засадах верховенства права.

Досліджуючи питання виконання Україною зобов'язань імплементації Римського статуту, нами зауважуно про відсутність офіційного тексту Римського статуту українською мовою, що, в свою чергу, спричинює протиріччя понятійного апарату Римського статуту та національного

законодавства України, зокрема, що стосується процесу здійснення процедури прийнятності та розслідування.

Поряд з цим, завершальним етапом процедури ратифікації Римського статуту буде прийняття однойменного Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду», який має бути підписано Президентом України. З огляду на подальшу необхідність врегулювання питання співробітництва України з МКС у разі прийняття державою позитивного рішення про ратифікацію Римського статуту, нами запропоновано прийняття окремого Закону України «Про співробітництво України із Міжнародним кримінальним Судом». Координуючі функції у даному випадку видається доцільним покласти на Міністерство юстиції України, наділивши конкретними повноваженнями.

Визначені пріоритетні напрями внесення змін і доповнень до галузевого законодавства України на цьому шляху. Йдеться, насамперед, про акти конституційного, кримінального, кримінального процесуального, адміністративного та іншого законодавства.

Також, для забезпечення діяльності МКС процесуальними засобами запропоновано зміни, що сприятимуть практичній реалізації співробітництва України з МКС, серед яких доповнення КПК України: положеннями про порядок виконання прохань МКС про міжнародну правову допомогу; передання кримінального провадження; режиму конфіденційності та захисту інформації під час співробітництва з МКС; виконання функцій МКС на території України, зокрема, проведення процесуальних дій прокурором МКС; особливостей застосування тимчасового арешту особина прохання МКС та тримання її під вартою; тимчасового звільнення осіб, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; виконання рішень МКС на території України; передачі осіб до МКС з урахуванням висновку Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року у справі про Римський статут (у разі, якщо новий висновок не буде прийнято КСУ).

На нашу думку, приєднання України до Римського статуту наблизить Україну до загальновизнаних стандартів ООН, Ради Європи та Євросоюзу на шляху боротьби з найтяжчими злочинами, що загрожують миру, безпеці та добробуту, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Важливо при цьому керуватись визнаними загальними принципами права, зокрема верховенства права та дотримання прав людини, виконання зобов'язань держав за міжнародними договорами тощо.

ВИСНОВКИ

Головні завдання, розв'язанню яких присвячене дане дослідження, полягають у здійсненні комплексного аналізу теоретичних проблем, пов'язаних із конституційно-правовим забезпеченням процесу імплементації Римського статуту МКС.

1. Вивчення історичного досвіду дозволило узагальнити спроби утворити постійно діючий міжнародний судовий орган, що передував МКС, а саме міжнародний судовий орган для притягнення до відповідальності осіб, якими порушено Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих у воюючих арміях 1864 р., Верховний суд міжнародного правосуддя щодо злочинів «проти міжнародного громадського порядку й універсального міжнародного права» (1920 р.), Міжнародний військовий трибунал (*ad hoc*), міжнародний кримінальний суд.

2. Проведений аналіз доктринальних джерел на різних історичних етапах демонструє певну увагу стародавніх філософів, дослідників права до питань найтяжчих протиправних діянь, а також відповідальності за їх вчинення. Згодом учені-юристи вивчали питання співвідношення міжнародного права і національного права, співвідношення національної і міжнародної юрисдикції. Нажаль, відсутні ґрунтовні конституційно-правові дослідження Римського статуту МКС або відповідні комплексні міжгалузеві дослідження з даної тематики. Водночас в останні роки в Україні з'являються дисертаційні та інші монографічні роботи, аналітичні праці Римського статуту МКС, імплементації норм міжнародних договорів у національне законодавство України. Вони у тому числі становлять теоретичну базу нашої дисертації і зумовили актуальність її теми.

3. Імплементація Римського статуту є однією з умов належного здійснення прав людини та громадянина, зокрема, права на судовий захист. Це організаційно-правова діяльність держави в особі уповноважених суб'єктів, що реалізується в законодавчо визначеному порядку і складається з послідовних законодавчих та інших процедур, спрямованих на забезпечення здійснення

юрисдикції МКС стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини у порядку, визначеному Римським статутом.

Класифікація форм та способів імплементації Римського статуту у практиці зарубіжних країн зумовлена такими основними підходами і передумовами: 1) прийняття законодавчого акту, спрямованого на здійснення імплементації, який буде мати пріоритет над національними законами та іншими нормативно-правовими актами при виникненні протиріч стосовно юрисдикції МКС; 2) внесення змін та доповнень до конституції та інших нормативно-правових актів; 3) внесення змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжується прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС.

4. Аналіз конституційно-правового забезпечення імплементації Римського статуту у зарубіжних країнах демонструє такі тенденції: 1) як і Конституція України, Основні закони Франції, Люксембургу та Португалії також доповнено аналогічними нормами про визнання юрисдикції МКС на умовах, визначених Римським статутом; 2) Фінляндія, Швейцарія, Нідерланди обрали спосіб імплементації Римського статуту шляхом ухвалення окремих законів («Про імплементацію положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду та про застосування Статуту», «Про міжнародну правову допомогу з кримінальних питань», «Про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом», внесено відповідні поправки до кримінальних кодексів; 3) Норвегія, Канада, Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Швеція, ПАР здійснили імплементацію Статуту в національне законодавство після його ратифікації; 4) Німеччиною застосовано спосіб внесення змін до Конституції, за результатами чого було забезпечено узгодженість Статуту з нормами національного законодавства, прийнято новий Кримінальний кодекс та Закон «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом»; 5) досвід пострадянських країн засвідчує, що недостатньо лише у кримінальні і кримінальні процесуальні кодекси імплементувати норми Римського статуту, доцільним є прийняття спеціального закону про співробітництво з МКС.

5. Виокремлено ключові засади імплементації Римського статуту та визнання юрисдикції МКС, що впливають з їх правової природи та особливостей національної правової системи, що включають: принцип комплементарності МКС відносно національної судової системи; «*ne bis in idem*»; принцип невидачі власних громадян; імунітетів посадових осіб; помилування та ін.

Договірний характер природи юрисдикції Суду свідчить про те, що право держав здійснювати правосуддя за національним законодавством є первинним.

За результатами дослідження визначено, що більшість держав не поспішає визнавати юрисдикцію МКС, закладену Римським статутом на постійній основі, залишаючи за собою право форми юрисдикції *ad-hoc*, передбаченої статтями 11-13 Статуту.

6. Здійснивши аналіз висновків конституційних судів та державних органів таких країн як Франція, Бельгія, Іспанія, Еквадор та ін., вдалося встановити, що проблемними, з точки зору відповідності положень Римського Статуту національним конституціям, є також питання призначення довічного покарання (ст. 77, 80, 103, 110 Статуту МКС), права Ради безпеки ООН просити відстрочки розслідування або кримінального переслідування протягом 12 місяців (ст. 16 Статуту МУС), повноважень Прокурора МКС при розслідуванні на території держави-учасниці (ст. 54 Статуту МКС) і деякі інші.

7. Зроблено висновок про те, що Основний Закон держави, є, по-перше, гарантією дотримання прав і свобод громадянина державою, якого піддано правосуддю Міжнародному кримінальному суду, по-друге, правовою основою та своєрідним дозволом на здійснення правосуддя над своїм громадянином Міжнародним кримінальним судом.

З огляду на підписання Україною Римського статуту в 2000 р., приєднання до Угоди про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду 2002 р., а також Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 р., Україна зобов'язана

ратифікувати та імплементувати в національне законодавство норми Статуту, а також пов'язані з ним документи.

8. Офіційною перешкодою для ратифікації Римського статуту став висновок Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) № 3-в/2001 від 11.07.2001 р. Ним встановлено невідповідність положення Римського статуту положенням Конституції України в частині того, що Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції. ... Можливість такого доповнення судової системи України не передбачено розділом VIII «Правосуддя» Конституції України. У 2016 р. внесено зміни і доповнення до статті 124 Конституції України, відповідно до якої Україною може бути визнано юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом. Тому вважаємо необхідним прийняття нового висновку Конституційного суду України за встановленою законодавством процедурою.

9. Визначено найбільш оптимальний для України спосіб імплементації Римського статуту на конституційно-правовому рівні – внесення змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжуються прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС.

Так, запропоновано прийняття Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду», удосконалення положень Конституції України та інших законодавчих актів на шляху імплементації Римського статуту у національну правову систему України. Розроблено проект Закону України «Про співробітництво України з Міжнародним кримінальним Судом», яким визначено Міністерство юстиції України спеціальним національним органом, відповідальним за координацію співпраці між МКС і Україною.

10. Охарактеризовано систему суб'єктів забезпечення імплементації Римського статуту в Україні, що включає Президента України, Верховну Раду

України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство закордонних справ України, Конституційний Суд України, Міжвідомчу комісію з імплементації міжнародного гуманітарного та кримінального права в Україні, інші органи. Підкреслено визначальну роль Верховної Ради України у питанні ратифікації міжнародного договору на підставі конституційних положень і Закону України «Про регламент Верховної Ради України», а також Конституційного Суду України, що уповноважений приймати висновки щодо відповідності Конституції України міжнародного договору, надати його юридичну оцінку та загалом прийняти подальше рішення про ратифікацію Римського статуту Україною.

11. Запропоновано внести зміни і доповнення до Кримінального кодексу України (Загальна частина) в частині збільшення максимального терміну довічного ув'язнення, оскільки наразі ч. 2 статті 63 КК містить менший термін (15 років), ніж встановлено Римським статутом (стаття 77 (1, «а»)), що може слугувати перешкодою у разі подання Україною (проте лише як державою-учасницею) заяви бути країною виконання вироку у відповідності до статті 103 (1, «в»)) Римського статуту. Крім того, Особлива частина Кримінального кодексу України також потребує певних змін щодо розширення переліку воєнних злочинів у відповідності до статті 8 Римського статуту та злочинів проти людяності у відповідності до статті 7 Статуту, включаючи відсутність прив'язки до будь-якого збройного конфлікту. Також запропоновано внесення змін і доповнень до інших нормативно-правових актів України.

12. Для забезпечення діяльності МКС процесуальними засобами запропоновано зміни, що сприятимуть практичній реалізації співробітництва України з МКС, серед яких доповнити КПК України: положеннями про порядок виконання прохань МКС про міжнародну правову допомогу; передання кримінального провадження; режиму конфіденційності та захисту інформації під час співробітництва з МКС; виконання функцій МКС на території України, зокрема, проведення процесуальних дій прокурором МКС; особливостей застосування тимчасового арешту особи на прохання МКС та

тримання її під вартою; тимчасового звільнення осіб, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; виконання рішень МКС на території України; передачі осіб до МКС.

Загалом державна політика України у цій сфері повинна бути системною і послідовною, науково обґрунтованою, відображати національні інтереси держави, спрямовуватись на забезпечення прав і свобод людини та громадянина за загальновизнаними демократичними стандартами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абушова Б.С. Підстави притягнення посадових осіб до кримінальної відповідальності в сучасному міжнародному праві. URL: http://pap.in.ua/2_2019/72.pdf
2. Акт о Международном уголовном суде Великобритании 2001 г. URL: [www.icrc.org ›rus ›assets ›files ›other ›british-law](http://www.icrc.org/rus/assets/files/other/british-law)
3. Аносова Ю.В. Юрисдикція міжнародних судових органів щодо злочину геноциду. автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд.. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право/ Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2018. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14808>
4. Антипенко В.Ф. Теория уголовной ответственности государства: монография. Одесса: Фенікс, 2016. 328 с.
5. Антонов С. Шляхи імплементації Статуту Міжнародного кримінального суду в законодавство України. *Право України*, 2015, № 8. С. 144-149.
6. Аристотель. Политика. Сочинения в 4 томах. М., 1983. Т. 4. 551с.
7. Базов В.П. Теорія та принципи міжнародного гуманітарного права: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право/ Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2021. 43 с.
8. Базов О.В. Питання міжнародно-правового статусу Міжнародного кримінального суду. *Публічне право*. 2019. №35. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=114:pp-2019-35-06&catid=91&Itemid=483 &lang=uk
9. Баймуратов М.А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров. *Михайло Баймуратов: право як буття вченого. Збірник наукових праць до 55-річчя професора М.О. Баймуратова/ Упоряд. та відп. ред. Ю.О. Волошин. К.: Логос, 2009. С. 477-493.*

10. Барабаш Т.М. Сучасний стан забезпечення цифровізації в системі правосуддя *Цифрова Україна»: конституційно-правова модель*. Київ: Вид-во «Людмила», 2021..С. 170-185

11. Бараннік Р.В. Принципи міжнародного співробітництва та міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*, 2017, № 2. С. 11-18.

12. Батанова Н.М. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність: концептуальні питання взаємодії в умовах цифрової України. *Цифрова Україна»: конституційно-правова модель*. Київ: Вид-во «Людмила», 2021..С. 124-131.

13. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / сост. и предисл. В.С. Овчинского. Москва: Инфра-М, 2004. 184 с.

14. Бережанська В.В. Конституційне право особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів та його забезпечення в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2019. 20 с.

15. Березняк В.С. Екстрадиція як інститут кримінального права. Дн., 2009. 253 с.

16. Берестова І. Е. Публічні законні інтереси конституційного значення. *Юридична Україна*. 2018. № 7. С. 4–10.

17. Бирюков П.Н. Международное право: учеб. пособ. 2-е изд., перераб. и доп. М.:Юристъ, 2001. 416 с.

18. Богуш Г.И. Вице-президент Кении задержится в Гааге. URL: https://zakon.ru/blog/2013/8/28/viceprezident_kenii_zaderzhitsya_v_gaage

19. Богуш Г.И. Обзорная конференция по Римскому статуту: новые горизонты международного уголовного правосудия. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2010, № 5. С. 87-95.

20. Боднар Н.А. Проблема ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в світлі європейського вибору України. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2018. № 8. С. 79–96.

21. Большой англо-русский словарь = New English-Russian dictionary: в 2-х т.: ок. 150000 слов / [сост.: Н.Н. Амосова, Ю.Д. Апресян, И.Р. Гальперин и др.] ; под общ. рук. И.Р. Гальперина. 3-е изд., стер. М.: Рус. яз., 1979. Т. 1 : А-Л. 822 с.

22. Боярчук К. Поняття та основні способи імплементації норм міжнародного права. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3751/%D0%91%D0%BE%D1%8F%D1%80%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

23. Буроменський М.В. Міжнародне співробітництво України у сфері запобігання злочинності та боротьби з нею. *Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні*. Харків: Право, 2008. С. 738-739.

24. Буткевич В.Г. Согласование международного и внутригосударственного права. К., 1981.

25. Важна К. Визначення агресії у сучасному міжнародному праві. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/19697/1/%D0%92%D0%B0%D0%B6%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A.%D0%90._%D0%92%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%8F%20%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%97%20%D0%B2%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%96.pdf

26. Ведерникова О.Н. К вопросу о ратификации Римского статута Международного уголовного суда. *Уголовное судопроизводство*. 2010. № 4. С. 18.

27. Верле Г. Принципы международного уголовного права: учебник пер. с англ. С.В. Саяпина. Од.: Фенікс. М.: ТрансЛит, 2011. 910 с.

28. Версальський мирний договір від 28 червня 1919 р. Treaty of Versailles. URL: https://en.wikisource.org/wiki/Treaty_of_Versailles

29. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права» (реєстр. № 9438 від 20.12.2018 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65266

30. Висновок Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) №3-в/2001 від 11.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01>

31. Вихрист С.М. Видача осіб в аспекті співвідношення міжнародного та національно-го права: дис. ... канд. юрид. наук: за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2002. 185 с.

32. Від цілей до результатів: виконання Угоди про асоціацію очима стейкхолдерів: Звіт Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна–ЄС щодо оцінки реалізації Україною окремих положень Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Report_USPGS_2017_ukr_final.pdf

33. Віденська декларація про злочинність та правосуддя: відповіді на виклики XXI століття від 20.04.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_443

34. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. : https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_118.

35. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Х., 2020. 544 с.

36. Войченко С.В. Договори Ради Європи в кримінально-правовій сфері та їх імплементація в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: за спеціальністю 12.00.11 –

міжнародне право/ Національний університет «Одеська юридична академія». Од., 2010. 200 с.

37. Волеводз А.Г. Международное уголовное правосудие: от идеи к современной системе. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/mezhdunarodnoe-ugolovnoe-pravosudie-ot-idei-k-sovremennoy-sisteme>

38. Волеводз А.Г., Волеводз В.А. Исторические и международно-правовые предпосылки формирования современной системы международной уголовной юстиции. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/da3/da362017cc217f59b35c65b3cc46bd44.pdf>

39. Волженкина В.М. Применение норм международного права в российском уголовном процессе: проблемы теории и практики. дис. ... канд. юрид. наук: за спеціальністю 12.00.09. 1999 205 с.

40. Волинець Р. До питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/54.pdf>

41. Вопросы, касающиеся Римского статута Международного уголовного суда 1998 г., которые рассматривались Конституционными судами и Государственными советами различных стран, Консультационная служба по международному гуманитарному праву URL: <https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/issues.pdf>

42. Гавердовский А.С. Имплементация норм международного права. К., 1980. С. 82

43. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. Т.3. М., 1977.

44. Гнатовський М.М. Україна та Міжнародний кримінальний суд: конституційний аспект. URL: http://democracyreporting.org/files/briefing_paper_ukraine_and_the_international_criminal_court_a_constitutional_matter_ukr.pdf.

45. Глотова С.В. Преступление агрессии и Римский Статут Международного Уголовного Суда. *Международный Уголовный Суд: проблемы, дискуссии, поиск решений*. М.: Изд-во Института права и публичной политики, 2008. С. 187-202.

46. Гранкин И.В. Юрисдикция Международного уголовного суда: Дис. ... канд. юрид. наук: по специальности 12.00.10/ Московский университет МВД РФ. 2005. 192 с.

47. Григор'єв В. Повноваження Конституційного Суду України: проблеми реалізації і необхідність систематизації. *Вісник прокуратури*. 2011. № 8 (122). С. 121-128.

48. Грицаев Г. А. Теоретические аспекты правосудия по Римскому статуту Международного уголовного суда: автореф. дис. канд. юрид. наук по специальности 12.00.10. М., 2005. С.5.

49. Грін О.О. Словник міжнародно-правових термінів. Ужгород: С.І., 2010. 500 с.

50. Гроцій Г. О праве войны и мира: Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / пер. с латин. А.Л. Саккетти; под. общ. ред. С.Б. Крылова. Москва: Госюриздат, 1956. 868 с.

51. Гусар Л.В. Історія зарубіжної кримінологічної думки: витоки кримінології. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/538/18.pdf>

52. Гутник В.В. Право на захист у міжнародних кримінальних судах: доктрина та практика : монографія /за наук. ред. проф. М.В. Буроменського. Львів; Харків; Одеса: Фенікс, 2018. 440 с.

53. Двосторонні міжнародні договори у сфері міжнародно-правового співробітництва. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4906>

54. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою, ухвалена Резолюцією ГА ООН від 29.11.1985 р. № 40/34. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114

55. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

56. Декларація про незастосування куль, що легко розгортаються та сплющуються, Гаага URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_196

57. Демиденко В.О. Реалії та тенденції сучасної конституційно реформи а аспекті підвищення ефективності публічної влади в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 48-52.

58. Демиденко В.О., Камінська Н.В. Механізм деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території України: проблеми комплексного забезпечення. *Невідкладні заходи з протидії російській агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти*: матеріали науково-практичної конфер. (4 вересня 2018 р., м. Київ). / Представництво Президента України в АРК. Київ-Од.: Фенікс, 2018. С. 65-69.

59. Денисов В.Н. Вхідження незалежної держави Україна у систему сучасного міжнародного правопорядку. *Право України*, 2012. № 3-4. С. 51-66.

60. Денисов В.Н., Євінтов В.І., Акуленко В.І. та ін. Проблеми створення публічного порядку в зовнішньополітичній діяльності України. *Суверенітет України і міжнародне право* / відп. ред. В.Н. Денисов, В.І. Євінтов. К.: Манускрипт, 1995. С. 7-36.

61. Для нас этот суд уже мертв. США грозят санкциями Международному уголовному суду. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-45482836>

62. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199

63. Доклад Комиссии международного права на 69-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН 17.11.2014 р. Док. 00Н:А/69/10. URL: <https://documents-dds-ny.un.org>.

64. Дремина Н.В. Принцип комплементарности юрисдикции Международного уголовного суда. *Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць*. Одеса: ПП «Фенікс», 2005. Вип. 26. 504 с.

65. Дремина-Волок Н.В. Международный уголовный суд: специфика и противоречия юрисдикционного режима, *Актуальные проблемы экономики и права*. 2007. №4, с.99

66. Дрьоміна Н. В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів: автореф. дис... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право / Київський націон. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 17 с.

67. Дрьоміна Н.В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право/ Одеська національна юридична академія. Одеса, 2005. 240 с.

68. Дрьоміна-Волок Н.В. Розвиток концепції міжнародної кримінальної юрисдикції в період між двома світовими війнами XX століття. URL: <http://www.apdp.in.ua/v48/55.pdf>

69. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036

70. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 р. (ETS №116). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_319

71. Жаровська Г.П. Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні: дис. ... д-ра. юрид. наук за спеціальністю – 12.00.08/ Національна академія внутрішніх справ., К., 2019. 594 с.

72. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU49006.html

73. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU49007.html

74. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU49K05U.html

75. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU49K04U.html

76. Женевський протокол про застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_198

77. Задоя К.П. Співробітництво між Україною та Міжнародним кримінальним судом під загрозою. *Вісник кримінального судочинства*. 2018, № 2. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2018_Zadoy.pdf

78. Закон Азербайджанской Республики «О выдаче (экстрадиции) лиц, совершивших преступление» за № 132-ІІQ от 15.05.2001 г. URL: <http://www.zewo.ru/>

79. Зелинская Н.А. Международные преступления и международная преступность: монография. Од.: Юридична література, 2006. 568 с.

80. Зелинская Н.А. Политические преступления в системе международной преступности: монография, Од.: Феникс, 2003. URL: <https://books.google.com.ua/books>

81. Зюкіна А. Г. Проблеми імплементації Римського статуту в Україні. URL: <http://www.apdp.in.ua/v60/60.pdf>.

82. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні: Звіт міжнародної групи Global Rights Compliance LLP (2016). URL: <http://www.globalrightscompliance.co.uk>.

83. Інформація про держав-учасниць Конвенції про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності. URL: <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/treaty6.htm>.

84. Камаровский Л.А. О международном суде. М., 1881.

85. Камінська Н.В., Щербань Є.В. Деякі питання імплементації Римського статуту про Міжнародний кримінальний суд. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 2020. № 2 (115). С. 138-143.

86. Камінська Н., Акімов М. Відповідальність держави за знищення цивільних повітряних суден: особливості міжнародно-правового та національного регулювання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2020, 3(91), С.89-101.

87. Касинюк О.В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів: автореф дисерт. на здоб. наук. ступеня канд.

юрід. наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право/ Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2005. 19 с.

88. Кассезе А. Предисловие бывшего председателя Международного уголовного трибунала по бывшей Югославии. *Международный Журнал Красного Креста*. 1997, № 321. С. 8-9.

89. Кибальник А.Г. Статут Международного уголовного суда и национальные интересы России. *Международный уголовный суд: проблемы, дискуссии, поиск решений* / Под ред. Г.И. Богуша, Е.Н. Трикоз. М., 2008. С. 138.

90. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

91. Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій від 21.11.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_154

92. Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни від 1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155

93. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_38

94. Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26.11.1968 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_168.

95. Конвенція про передачу засуджених осіб від 21.03.1983 р. (СЄД № 112). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_025

96. Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 9.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155

97. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009

98. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30.11.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_149#Text

99. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

100. Конева Н.В. Антиправовий закон як форма вияву неправа. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2013, №3. С. 138-145.

101. Консолідовані версії договору про Європейський Союз (Маастрихт, 7.02.1992 р.) та Договору про функціонування Європейського Союзу (Рим, 25.03.1957 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

102. Конституции государств стран мира. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=161>

103. Конституція України від 28.06.1996 р. (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

104. Коптева О.О. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду: досвід держав-членів *Конституційна реформа в Україні: загальнонаціональний проект єднання*. К., 2014. С. 134-140.

105. Кориневич А. Необхідність незалежного і кваліфікованого розслідування потенційних міжнародних злочинів, скоєних на території України, як передумова ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Український часопис міжнародного права. Спецвип. Міжнародне право і Конституція України*. К., 2015. С. 156-161.

106. Кориневич А. Римський статут Міжнародного кримінального суду та Україна: шлях до ратифікації та відповідальності за вчинення найтяжчих злочинів під час збройного конфлікту. *Український часопис міжнародного права*. К., 2019. № 3. С. 141-143.

107. Кормушина О., Камінська Н. Проблемні питання визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду. *Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти*: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конфер. (Київ, 22 берез. 2018 р.). К., 2018. С. 167-170.

108. Королев Г.А. Универсальная юрисдикция государств в отношении серьезных нарушений норм международного права: основания применения и

порядок осуществления: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук по специальности 12.00.10. М., 2010. 18 с.

109. Корущ У. Правова природа та сутнісне значення принципу комплементарності Міжнародного кримінального суду і його місце в системі кримінальної юстиції держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/1. С. 123–128.

110. Корущ У.З. Міжнародний кримінальний суд: проблеми покарання за міжнародні злочини. *Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць*. 2017. Вип. 5, том 1. С.234-237.

111. Кори́невич А. Possibilities and Obstacles to Application of Transitional Justice Mechanisms to the Situation in Donbas. *Український часопис міжнародного права*. К., 2017. № 3.С. 68-70.

112. Кори́невич А. Почему Украина должна ратифицировать Римский статут Международного уголовного суда. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2019/08/20/7224001>.

113. Костенко Н.И. Международное уголовное право: современные теоретические проблемы. Москва: Юрлитинформ, 2004. 448 с.

114. Костенко Н.И. Правовые основы международного сотрудничества в сфере Статута Международного уголовного суда. *Государство и право: научный журнал*, 2004, № 1. С. 77-86.

115. Костицький М.В., Камінська Н.В. Діяльність Конституційного Суду України на сучасному етапі: здобутки, проблеми та перспективи. *Європейські перспективи*. 2019, №3. С. 5-14.

116. Кримінальний кодекс Республіки Молдова URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923

117. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3035>

118. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/stru#Stru>

119. Курносова Т.И. Имплементация международно-правовых норм о военных преступлениях и преступлениях против человечности в российское уголовное законодательство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2016. С.8-9.

120. Курносова Т.И. Понятие и способы имплементации норм международного права в национальное законодательство. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 4. С. 203-209.

121. Кучевська С.П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Л., 2009. 338 с.

122. Лавринович О.В. Основні проблемні питання імплементації положень Римського Статуту Міжнародного кримінального суду до законодавства України та шлях їх вирішення. *Український часопис міжнародного права*. 2003. № 4. С. 15.

123. Ламберт-Аведелгавад Э., Маклаков В. Международный уголовный суд и адаптация конституций: сравнительное исследование. Конституционное право. М., 2005. С. 34.

124. Левин Д. Б. Актуальные проблемы теории международного права. М., Наука. 1974. С. 247

125. Левицька Л.В. Конституційність участі України в Римському статуті Міжнародного кримінального суду. *Конституційна реформа в Україні: загальнонаціональний проект єднання*. К., 2014 С.122-127.

126. Лешкович Т. «Страх і ненависть у Гаазі»: маніпуляції довкола ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/strah-i-nenavist-u-gaazi-manipulyaciyi-dovkola-ratifikaciyi-rimskogo-statutu-mizhnarodnogo-kriminaln.html>

127. Ливий Т. Римская история от оснований города. М., 1892. Т. 1. 219 с.

128. Лукашук И.И. Внутригосударственное право о соотношении его норм с нормами международного права. *Международное право* / Отв. ред. Г.И. Тункин. М., 1982.

129. Лукашук И.И., Мартыненко П.Ф. Юридические гарантии осуществления норм конституционного и международного права в условиях их взаимодействия *Юридические гарантии правильного принятия советских правовых норм и укрепление социалистической законности: тезисы докладов и сообщ.* Всесоюзной научной конфер. К. : КГУ, 1970. С. 78-82.

130. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право: Учебник. Москва: Спарк, 1999. 287 с.

131. Луценко І. Ратифікація Римського статуту несе ризики для українських військовослужбовців. LB.UA. URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/08/16/434855_ratifikatsiya_rimskogo_statutu_nese.html

132. Мамедов Г. Ратифікація Римського статуту дасть змогу Україні повною мірою використати інструментарій МКС для обстоювання своїх прав. Інтерфакс-Україна. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/607548.html>

133. Матта А., Нусбан Ю. Международный уголовный суд: учеб. пособ. / Под ред. В. Л. Толстых. М.: Международные отношения, 2014. С. 434.

134. Международное правосудие в прошлом и настоящем. URL: <http://www.hrighs.ru/text/b23/Chapter4%201.htm>

135. Международное публичное право. Сб. документов. В 2 ч. / Сост. К.А. Бекашев, Д.К. Бекашев. М., 1996. С. 398–400.

136. Международный комитет красного креста. URL: www.icrc.org,

137. Международный уголовный суд. Ассамблея государств-участников Римского статута Международного уголовного Суда. Первая сессия. Официальные отчеты. Элементы преступлений. Док. ICC-ASP/1/3. Нью-Йорк, 2002 г.

138. Международный уголовный суд: проблемы, дискуссии, поиск решений / Под ред. Г.И. Богуша, Е.Н. Трикоз. М.: Европейская Комиссия, 2008. 792 с.

139. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 4-те вид., перероб. та доповн. К., 2007, С. 39.

140. МИД РФ объяснил выход России из Международного уголовного суда. URL: http://expert.ru/2016/11/16/mid-ob_yasnil-vyihod-rossii-iz-mezhdunarodnogo

ugolovnego-suda/

141. Министр информации Гамбии Ш. Боджанг считает, что МУС используют для того, чтобы преследовать африканцев и их лидеров, в то время как преступления Запада остаются без внимания. URL: <http://www.bbc.com/russian/news-37983674>

142. Міжнародний кримінальний суд. URL: https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud_broshura-1.pdf

143. Міжнародний кримінальний суд: Керівництво по ратифікації та імплементації Римського статуту / Міжнародний центр по реформі кримінального права і політики в галузі кримінального правосуддя. К., 2008. С. 70.

144. Мюллерсон Р.А. Соотношение международного и национального права. М., 1982. С. 59.

145. Нуруллаєв І. С. о. Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі зі злочинністю (сучасні особливості та основні тенденції розвитку): автореф. дисер. на здобуття наук. ступ. доктора юрид. наук зі спеціальності 12.00.11 – міжнародне право/ Націон. юрид. універ. ім. Ярослава Мудрого. Х., 2021. 43 с.

146. Нью-Йорская Декларация о парламентском действии в поддержку МУС от 12.09.2003 г. Парламентский Пакет документов по Международному Уголовному Суду / Парламентарии за Глобальное Действие. URL: <http://www.pgaction.org>; [http://www.pgaction.org/uploadedfiles/FINAL%20KIT\(12\).pdf](http://www.pgaction.org/uploadedfiles/FINAL%20KIT(12).pdf)

147. Нюрнбергский процесс. Сборник материалов: В 8 т. Т.8. М., 1999. С. 609.

148. Нюрнбергский процесс. Суд над фашистскими судьями, Сборник материалов, М., 1970. С.35-36.

149. О государствах-участниках Римского статута МУС. URL: <http://untreaty.un.org/English/bible/EnglishInternetBible/partI/chapterXVIII/treaty10.asp>.

150. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/>

151. Офіційний сайт Коаліції за Міжнародний кримінальний суд (CICC). URL: <http://www.iccnw.org>
152. Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду. URL: https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx
153. Павлишин О. В. Правозастосування та його ознаки в контексті семіотико-правового аналізу правової реальності. *Філософські та методологічні проблеми права*, 2017, №1. С. 161-172
154. Персональна юрисдикція Міжнародного кримінального суду. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/00130330_0.html
155. Печончик Т. Ратифікація Римського статуту надасть Україні більше прав. Новинарня. URL: <https://novynarnia.com/2019/08/16/ratifikatsiyarimskogo-statutu-nadast-ukrayini-bilshe-pravpechonchik/>
156. Пикте Ж. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях: Коментар (МКЧХ). Женева, 1952. С. 358.
157. Пилюпенко В.П. Міжнародний кримінальний суд за Римським Договором 1998 року: автореф. дис... канд. юрид. наук за спеціальністю – 12.00.11 / Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Х., 2005. 19 с.
158. Пилюпенко В.П. Проблеми імплементації положень Римського статуту міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів у законодавство держав-учасниць. *Європейські перспективи*. 2020. №2. С. 16-25.
159. Платон. Законы. Сочинения в трех томах. М., 1972. Т. 3, ч. 2. 412 с.
160. Погосян А.А. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду. *Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського*: матер. Міжнар. конфер. (м. Одеса, 22-23 жовтня 2010 р.). Од.: Фенікс, 2010. С. 200-202.
161. Поняття злочину. URL: https://studopedia.su/17_123052_stattya--ponyattya-zlochinu.html
162. Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права: постанова Кабінету Міністрів України від

21.07.2000 р. №1157 (втратила чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1157-2000-%D0%BF#Text>; Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2017 р. №329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2017-%D0%BF#Text>

163. Попко В.В. Транснаціональне кримінальне право: міжнародно-правові засади: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. К., 2020. 42 с.

164. Попович В.П. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 322 с.

165. Пособие по ратификации и имплементации Римского Статута. URL: <http://www.icclr.law.ubc.ca>; <http://www.femida.info/12/muprirstatuta024.htm>

166. Постанова Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

167. Правила процедуры и доказывания Международного уголовного суда, правило 58 (4). *Волеводз А.Г., Волеводз В.А. Современная система международной уголовной юстиции. Хрестоматия.* М., 2009. С. 361.

168. Правила процедуры и доказывания МТБЮ (Rev. 37, 16 Nov. 2005) URL: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032_rev37_en.pdf

169. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період: Закон України від 05.02.2012 р. № 158-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

170. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>

171. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. 551-хiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>

172. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80>

173. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України: постанова Кабінету Міністрів України від **30.03.2016 р. № 281** URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF#Text>

174. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Указ Президента України від 6.04.2011 р. (втрат. чинність). *Офіційний вісник України*. 2011. № 28. Ст. 45; Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 2.07.2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>

175. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від **27.02.2014 р. № 794-vii** URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>

176. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. *Офіційний вісник України*. 2000. № 29. Ст. 195.; Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

177. Про міжнародні договори України Закон України від 29.06.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

178. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2021.

179. Про Регламент Верховної Ради України Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

180. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

181. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права» (реєстр. № 9438 від 20.12.2018 р.) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65266

182. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» № 7179 від 05.10.2017. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62671&pf35401=435624>

183. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо забезпечення його гармонізації з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду». URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:XC_vCZSRzzwJ; https://precedent.in.ua/wp-content/uploads/2016/07/proekt-ZU-shhodo-garmonizatsiyipolozhen-KK-zpolozhennyamy-Rymskogo-Statutu-16.05.2016-1.doc+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

184. Проект Закону про правові засади забезпечення участі України у Міжнародному кримінальному суді на умовах Римського статуту №1031 від 17.05.2019. URL: <https://www.ukrainepravo.com/news/ukraine/zareyestrovano-zakonoproekt-pro-implementatsiyu-rymskogo-statutu-mizhnarodnogo-kryminalnogo-sudu-/?month=01&year=2020>

185. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 280 с.

186. Протокол N 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804

187. Проект Кодекса преступлений против мира и безопасности человечества 1996 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_offences.shtml

188. Проект статей «Про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння», Глава III част. II. Резолюція ГА ООН A/RES/56/83, 28 січня 2002 р.

189. Пузырева Ю.В. Позиция США в отношении Международного уголовного суда. *Актуальные проблемы современного международного права: материалы X ежегодной Всероссийской научно-практ. конфер., посвященной памяти проф. И.П. Блищенко : в 2 ч. Ч. II.* (Москва, 13–14 апреля 2012 г.) / отв. ред. А. Х. Абашидзе, Е. В. Киселева. М. : РУДН, 2012. С. 147-150.

190. Ратифікація Римського статуту дозволить Україні мати не лише зобов'язання, а й права / Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/ratyfikatsiia-rymskoho-statutu-dozvolyt-ukraini-maty-ne-lyshe-zoboviazannia-a-y-prava/>

191. Резолюція 95 (1) ГА ООН від 11.12.1946 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

192. Резолюція ГА ООН № 3314 від 14.12.1974 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text

193. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи № 76 «Про деякі заходи покарання, альтернативні позбавленню волі» від 9.03.1976 р. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/76>

194. Рекомендація № 6 R(87)18 Кабінету Міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» від 17.09.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339

195. Рекомендація R (85) 11 Комітету міністрів державам-членам стосовно потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу від 28.06.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_127

196. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. із змінами. Документ 995_588. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_588

197. Римський статут: бійтеся данайців, що дари приносять URL: <https://uifuture.org/publications/24966-prorymskistatutdlaukrainy/>

198. Римський статут: ратифікувати не можна чекати / Український інституту майбутнього. URL: <https://www.uifuture.org/publications/news/24907-rymskyi/statut/ratyfikuvaty/nemozna/chekaty>

199. Розвиток концепції міжнародної кримінальної юрисдикції в період між двома світовими війнами. URL: <https://pandia.ru/text/77/384/92890-2.php>

200. Савельев В.А. Имплементация Римского Статута Международного уголовного суда: общие вопросы, взгляд на международный опыт. *Юриспруденция*. 2010. № 8. С.7. URL: http://pravorggu.ru/2006_8/saveleva_v_25.shtml

201. Савчин М. Конституційні аспекти ратифікації Римського статуту або як Конституційний суд не має наступати на горло своїй пісні. *Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів Дод. до журналу «Україна: події, факти, коментарі»* НБУВ імені В.І. Вернадського. К., 2014, № 5. С.25-33.

202. Сафаров Н.М. Проблемы имплементации Римского статута Международного уголовного суда: опыт Германии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/problemy-implementatsii-rimskogo-statutamezhdunarodnogo-ugolovnog-suda-opyt-germanii>.

203. Сенаторова О.В. Принципы Нюрнберзького процесу як основа міжнародної кримінальної юстиції URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipy-nyurnbergskogo-protsessakak-osnova-mezhdunarodnoy-ugolovnoy-yustitsii/viewer>

204. Сергієнко Н.М. Застосування норм міжнародного права органами конституційної юрисдикції (європейський досвід) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. К, 2004. С.7-9.

205. Сергієнко Н.М. Конституційна імплементація норм міжнародного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. К., 2003. Вип. 39, ч. 1. с. 180-191.

206. Сироїд Т.Л. Правовий статус учасників кримінально-процесуальних відносин у міжнародному кримінальному судочинстві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. Х., 2011. 36 с.

207. Сірант М.М. Досвід імплементації норм про воєнні злочини в кримінальному законодавстві країн ЄС. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5867/vnulpurn201684537.pdf>
208. Скомороха В. Практика Конституційного суду України як засіб імплементації європейських стандартів прав і свобод людини в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 5. С. 61-88.
209. Скуратова А.Ю. Международные преступления: современные проблемы квалификации: монография. М.: Норма: ИНФРА М, 2012. С.142-146.
210. Словарь международного права. М., 1986.
211. Смирнов М. Щодо визначення правової природи екстрадиції. URL: <https://docplayer.net/86622514-Shchodo-viznachennya-pravovoyi-prirodi-ekstraditsiyi.html>
212. Солоненко О.М. Міжнародна кримінальна юстиція: етапи становлення та розвитку : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017.
213. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 8.08.1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201#Text
214. Статут Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 р., ухвалений Резолюцією № 827 Ради Безпеки ООН від 25.05.1993 р. URL: <http://www.un.org/ru/law/icty/charter.shtml>
215. Статут Міжнародного трибуналу по Руанді для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, ухвалений Резолюцією 955 (1994) на засідання Ради Безпеки ООН 8.11.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d6
216. Статут Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерполу від 13.06.1956 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142
217. Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010

218. Сташис В.В., Тацій В.Я. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар /За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація, Академія правових наук України Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х, 2003.

219. Суворова В.Я. Обеспечение реализации договорных норм международного права (юридическая природа). *Советское государство и право*. 1991. № 9. С 116.

220. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник / Н.А. Зелінська, С.С. Андрейченко, Н.В. Дрьоміна-Волок, Д.О. Коваль: за ред. проф. Н.А. Зелінської. Од.: Фенікс, 2017. 582 с.

221. Терлецький Д.С. Поняття і механізм конституційної імплементації міжнародних договорів. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_4/132.pdf

222. Тиунов О.И. Конституция Российской Федерации и международное право. *Российский ежегодник международного права*/ Под ред. Л.Н. Галенской. СПб., 2002. С. 43.

223. Трайнин А.Н., Избранные труды. СПб.: СКФ Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. С. 560. URL: <https://www.twirpx.com/file/1167570/>

224. Трансформація, інкорпорація та імплементація норм міжнародного права: теоретичний аналіз. URL: https://revolution.allbest.ru/law/00941025_0.html

225. Трикоз Е. Н. Формирование «нюрнбергской модели» международных пре ступлений. *Международное право – International law*. 2006. №3 (27). С. 47.

226. Трикоз Е.Н. Кампальская конференция по международному уголовному правосудию. *Международное уголовное право и международная юстиция*. 2011, № 1. С. 20-23.

227. Трикоз Е.Н. Международно-правовая законность (к постановке проблемы). *Международное публичное и частное право: научно-практ. и информац. издание*, 2006, № 5(32). С. 7-11.

228. Уголовное законодательство зарубежных стран (Анлия, США, Франция, Германия, Япония): Сборник законодательных материлов / Голованова Н.А., Козочкин И.Д., Крылова Н.Е. и др. Москва: Зерцало, 2001. 346 с.

229. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации URL : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/

230. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской URL: http://continentonline.com/Document/?doc_id=30420353; https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280

231. Уголовный кодекс Грузии. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>

232. Уголовный кодекс Республики Беларусь. URL: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=Hk9900275>

233. Уголовный кодекс Республики Казахстан. URL: <https://pavlodar.com/zakon/?dok=00087&ogl=all>

234. Уголовный кодекс Республики Киргизстан. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527>

235. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. URL: http://continentonline.com/Document/?doc_id=30397325

236. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. URL: <https://lex.uz/docs/111457>

237. Уголовный кодекс Российской Федерации. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/

238. Уголовный кодекс Финляндии. URL : www.legislationline.org › criminal-codes › country › Финляндия › show

239. Українське право. URL: <https://www.ukrainepravo.com/news/ukraine/zareyestrovano-zakonoproekt-pro-implementatsiyu-rymskogo-statutu-mizhnarodnogo-kryminalnogo-sudu-/?month=01&year=2020>

240. Улер О., Курс'єр Анрі, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: Коментар. МКЧХ: Женева, 1958. С. 586.

241. Устав Международного Военного Трибунала. Современная система международной уголовной юстиции. *Волеводз А.Г., Волеводз В.А. Современная система международной уголовной юстиции Хрестоматия. М., С.30-36.*

242. Ушацка А. Режим дополнительности Международного уголовного суда. *Международное право – International law*. 2007. № 1 (29). С. 6.

243. Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. К., 1998. С.462-463.

244. Хамидова М.Ф. Правовые последствия присоединения Таджикистана к статуту Международного уголовного суда : автореф. дис. ... канд. юрид. наук по специальности 12.00.10. Санкт-Петерб., 2014. 28 с. <https://www.dissercat.com/content/pravovye-posledstviya-prisoedineniya-tadzhikistana-k-statutu-mezhdunarodnogo-ugolovnogo-suda>

245. Харитонов О. Римський статут і Міжнародний кримінальний суд в контексті сучасних світових та українських кримінально-правових наукових тенденцій. *Український часопис міжнародного права*. 2014. №4. С. 122-124.

246. Чубарев В.Л. Парламентський контроль: практика України та міжнародний досвід. *Проблеми державно-правової реформи в Україні*. Зб. наук. праць. Вип. 3. К., 1997.

247. Шабас У.А. Международный уголовный суд: исторический шаг в деле борьбы с безнаказанностью. *Московский журнал международного права*, 1999, № 4. С. 14 – 33.

248. Шахунянц Е.А. Международно-правовые обязательства и внутригосударственное уголовное законодательство / отв. ред. Э.М. Аметистов. Москва : ИНИОН РАН, 1993. 82 с.

249. Шевченко А.Л. Дотримання гендерного балансу під час призначення персоналу Міжнародного кримінального суду *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна*. Серія «Право». 2020. Вип. 29. С.29-50. DOI:10.26565/2075-1834-2020-29-50

250. Шевчук С.В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ: Реферат, 2007. 640 с.

251. Шпакович О., Шаламберідзе М.. Правотворча діяльність міжнародних організацій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020, №3. С. 108-114. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201163.108>.

252. Шпакович О. Особливості способів імплементації міжнародно-правових норм. *Віче*. 2010. № 17. С. 23-25. [http://www.viche_2010_17_11%20\(1\).pdf](http://www.viche_2010_17_11%20(1).pdf)

253. Щербань Є.В. The legal nature of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Visegrad Journal on Human Rights* 2019. № 4 (1). Р. 188-193.

254. Щербань Є.В. Європейський досвід імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми кримінального права*. матеріали IX Всеукр. науково-теорет. конфер. (м. Київ, 21 лист. 2018 р.). К, 2018. С.391-394.

255. Щербань Є.В. Конституційний шлях до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Конституція України в умовах сьогодення*: збірник тез науково-практ. круглого столу, присвяченого Дню Конституції України (м. Київ, 24 червня 2019 р.). К., 2019. С.240-241.

256. Щербань Є.В. Конституційні моделі імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду країнами-учасниками Європейського Союзу. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи*: матер. II-ої заочної науково-практ. конф. Націон. універ. «Львівська політехніка» (м. Львів, 23 листопада 2018 р.). Л.: ННІПП НУ «Львів. Політехніка», 2018. С. 82-84.

257. Щербань Є.В. Конституційно-правові основи імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України* 2018, № 17. С. 66-73.

258. Щербань Є.В. Принцип комплементарності як конституційно правова засада імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 58-66.

259. Щербань Є.В. Проблема упередженості національного судочинства через призму положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 190-196.

260. Щербань Є.В. Проблеми визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на національному рівні. *Невідкладні заходи з протидії російської агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти*: збірник науково-практ. конфер. /Національна академія державного управління при Президентові України, Представництво Президента України в АРК (м. Київ, 4 вересня 2018 р.). Київ, 2019. С. 169-172.

261. Щербань Є.В. Ратифікація Римського статуту Україною в контексті євроінтеграції. *Забезпечення прав людини в контексті інтеграційних процесів в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 29 листопада 2018 р.). К, 2018. С. 242-245.

262. Щербань Є.В. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду для України : ad hoc чи ратифікація? *Римський статут Міжнародного кримінального суду: проблеми імплементації до національного законодавства України*: матеріали IV Харків. міжнар. юридичного форуму (м. Харків, 25 вересня 2020 р.). Х., 2021. С. 69-72.

263. Юридический энциклопедический словарь. М.: ИНФРА-М, 1996.

264. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред- кол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.». 1998. Т. 2: Д–Й. 1999.

265. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 3: К–М. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія імені М.П. Бажана», 2001. 792 с.

266. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 5: П–С. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія імені М.П. Бажана», 2003.

267. Яворський Я.Т. Правовий статус прокурора Міжнародного кримінального суду: . автореф. дисертації на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право/ Національний університет «Києво-Могилянська академія». К., 2018.

268. Action Plan to follow-up on The Common Position on the International Criminal Court. Doc. 5742/04.

269. Agreement amending the Partnership Agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States, of the one part, and the European

Community and its Member States, of the other part, signed in Cotonou on 23 June 2000. / Official Journal L 209, 11/08/2005 P. 0027 – 0064

270. Agreement between the International Criminal Court and the European Union on Cooperation and Assistance URL: <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/>

271. Ambos K. Establishing an International Criminal Court and International Criminal Code: Observations from an International Criminal Law Viewpoint. *European Journal of International Law*. 1996. No. 7. P. 536.

272. Amnesty International. Universal Jurisdiction: a Preliminary Survey of Legislation Around the World – 2012 Update (2012) 9-10. Amnesty International, Germany: End Impunity through Universal Jurisdiction (No Safe Haven Series 3, 16 October 2008) 13.

273. Arsanjani M. The Rome Statute of The International Criminal Court *American Journal of International Law*. 1999. Vol. 93. N 1. P. 27–28.

274. Askin K.D. Crimes within the jurisdiction of the International Criminal Court / *Criminal Law Forum*. Vol. 10. № 1. 1999. P. 33-59.

275. Avis du Conseil d'Etat du 21 avril 1999 sur un projet de loi “portant assentiment au Statut de Rome de la Cour penale internationale, fait a Rome le juillet 1998”. *Parliamentary Document* 2-239 (1999-2000). P. 94.

276. Babanly .R., Radzivil A. Extraterritorial jurisdiction of courts in criminal law. *Journal of Civil and Criminal Justice* 2014. № 62-3. P. 59-65.

277. Bartram B. Primacy or Complementarity: Reconciling the Jurisdictions of National Courts and International Tribunals. *The Yale Journal of International Law*. 1998. Vol. 23. №2. P. 383–436.

278. Bass G.J. Judging War: The Politics of International War Crimes Tribunals: thesis ... degree of Ph. D. / G. J. Bass, Harvard University, 1999.

279. Bassioni M.Ch. Crimes against Humanity in International Criminal Law, 2nd edition. N.Y. Publisher: Kluwer Law International, 1999. P. 652.

280. Bassiouni M. C. and Manikas P. The Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 1996.

281. Bederman D.J. International law frameworks. New York: Foundation Press, 2001. 284 p.
282. Benzing M. The Complementarity Regime of the International Criminal Court: International Criminal Justice between State Sovereignty and the Fight against Impunity. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. Vol. 7. 2003. P. 593.
283. Brookson-Morris K. Bringing International Criminal Law Home: The Normative Contribution of the International Criminal Court Treaty Regime : thesis ... degree of LL.M. University of Toronto, 2005.
284. Cassese A. International Criminal Law. Oxford: Oxford, 2002. P. 348–352.
285. Cassese A. The Statute of the International Criminal Court: Some Preliminary Reflections. *European Journal of International Law*. 1999. Vol. 10. P. 128-149.
286. Cockburn K. How to prove a role of Customary International Criminal Law: Re-imaging a Definition of CIL: thesis ... degree of M.L. / K. Cockburn. University of Cape Town, 2006.
287. Conseil Constitutionnel, Paris, Decision No. 98-408 DC of 22 January 1999. URL: https://www.conseilconstitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/a98408dc.pdf
288. Constitution of France. The National Assembly. URL: <http://www2.assemblee-nationale.fr/langues/welcome-to-the-englishwebsite-of-the-french-national-assembly#Title6>.
289. Constitution Of The Portuguese Republic. Seventh Revision. The Parliament Of The Portuguese Republic, 2010. P. 12.
290. Council Common Position 2001/443/CFSP of 11.06.2001 on the International Criminal Court. OJ L 155, 12.6.2001, p. 19. Common Position as amended by Common Position 2002/474/CFSP. OJ L 164, 22.6.2002, p. 1.
291. Council Decision 2003/335/JHA of 8.05.2003 on the investigation and prosecution of genocide, crimes against humanity and war crimes. OJ L 118, 14.5.2003, pp. 12–14.

292. Council Decision of 13.06.2002 setting up a European network of contact points in respect of persons responsible for genocide, crimes against humanity and war crimes (2002/494/JHA). OJ L 167, 26.6.2002, pp. 1–2.

293. Council Framework Decision of 13.06.2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States - Statements made by certain Member States on the adoption of the Framework Decision (2002/584/JHA). OJ L 190, 18.7.2002, pp. 1–20.

294. Court: Manual for the Ratification and Implementation of the Rome Statute. 2008, March, 71.

295. Cryer R. International Criminal Law. *International Law* / ed. by M. Evans. 3rd ed. New York: Oxford University Press, 2010. P. 752-783.

296. Detter Ingrid. Law making of international organizations. Stockholm, 1995. P. 47-48.

297. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/ JHA. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32012L0029:en:NOT>

298. Dovey K. Keeping the Peacekeepers Away the Court: the United States of America, the International Criminal Court and UN Security Council Resolution 1422: thesis ... degree of LL.M. McGill University, 2002.

299. Effective National and International Action Against: (A) Organized Crime; (B) Terrorist Criminal Activities (12 July 1990, A/CONF.144/15).P.16

300. El Zeydy M. The principle of complementarity in International Criminal Law: Origin, Development and Practice. The Hague, 2008.

301. ETS N 024 European Convention on Extradition 1957.

302. EU Guiding Principles concerning Arrangements particular between a State Party Rome Statute of the International Criminal Court and the United States Regarding the Condition to Surrender of Persons to the Court. General Affairs and External Relations: 2450th Council session. Brussels, 30 September 2002. Pp. 9-10.

303. Final Report on the Exercise of universal jurisdiction in respect of gross human rights offences' (2000) 2 accessed 22 April 2016.

304. Further information URL: <http://www.justicerapidresponse.org/>.

305. Garcia Ruez C.R. Peace through Justice: The International Criminal Jurisdiction : thesis ... degree of M.A. / Universidad de Huelva, 2003.

306. Global Rights Compliance, GRC, Тематичний огляд № 12: Справи Євромайдану: перше рішення. Обвинувачені у справі: Тагіров Азіз Разім Огли та Ісламлі Раміль Осман Огли, 18 січня 2016 р. URL: [GRC-Domestic-Implementation-IHL-Report-UKR.pdf](http://www.grc-domestic-implementation-ihl-report-ukr.pdf)

307. Holmes J. Complementarity: National Courts versus The ICC *The Rome Statute of The International Criminal Court: A Commentary*. P. 667–668.

308. International Crimes and the Netherland's Law: Strategy of Implementation URL: https://www.mjil.ru/jour/article/view/253?locale=en_US

309. International Criminal Court: Manual for the Ratification and Implementation of the Rome Statute. *The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy*. Third Edition. Vancouver, March 2008. 120 p.

310. International Criminal Court: The failure of states to enact effective implementing legislation/ [International Amnesty] (IOR 40/019/2004). September 1, 2004. / The failure of states to implement the Rome Statute effectively (AI Index: IOR 40/015/2004). August, 2004) URL: <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGIOR400192004?open&of=ENG-385>

311. International Legal Assistance in Criminal Matters Act (2000: 562). Chapter 5. Section 2.

312. Islami Some'a R. The Needs and Prospects for an International Criminal Court : thesis ... degree of LL.M. McGill University, 1995.

313. Juyal A. Towards a More Effective International Criminal Court: An Examination of the Problems and prospects of its Complementary Jurisdiction : thesis ... degree of LL.M. Dalhousie University, 2002.

314. Kamarovskii L.A. Le tribunal international / Transl. S. de Westman. Paris, 1887.

315. Kaminska N., Shpakovich O., Demidenko V. Trends in the Development of International Legal Personality and Subjects of International Law: Theoretical Analysis. *OPCION. Universidad del Zulia*. 2018. Vol.34, Num.87-2. P.507-520.

316. Kasrineh H.M. Immunity of Heads of State and its effects on the context of International Criminal Law : thesis ... degree of D.Iu. Hamburg University, 2012.

317. Kifer S.R. Individual responsibility in the Context of Genocide : thesis ... degree of M.A. / University of Colorado, 2006.

318. Kim Y.S. The International Criminal Court: A Commentary of the Rome Statute : thesis ... degree of J.S.D.. University of Illinois, 2001.

319. Kirsch P. and Robinson D. The Rome Statute of the International Criminal Court/ A. Cassese, P. Gaeta and J. R. W. D. Jones (eds.), т. 1 (2002). P. 67.

320. Leonard E.K. International Relations Theory and the International Criminal Court: Understanding Global Justice : thesis ... degree of Ph.D. University of Delaware, 2002.

321. Louise Chappell. Gender and Judging at the International Criminal Court. *Politics & Gender* 6(3). 2010. P.484-495.

322. Luxembourg's Constitution of 1868 with Amendments through 2009. Constitute project. 2010. P. 21.

323. Making the International Criminal Court work: A Handbook for Implementing the Rome Statute. *Human Rights Watch*. September 2001. Vol. 13, №. 4 (G). 32 p.

324. Meron T. Crimes under the Jurisdiction of the International Criminal Court *Reflections on the International Criminal Court*. Essays in Honour of Adriaan Bos / Ed. By H.A.M. von Hebel, J.G. Lammers, J. Schukking. 1999. P. 47-57.

325. Morris V. and M. P. Scharf, The International Criminal Tribunal for Rwanda, 1998.

326. Navis M.A.J. Nuremberg Revisited in Burma? An Assessment of the Potential Liability of Transnational Corporations and Their Officials in Burma under International Criminal Law : thesis ... degree of M.L. /Victoria University of Wellington, 2010.

327. Ngari A.R. State Cooperation within the Context of the Rome Statute of the International Criminal Court: a Critical Reflection : thesis ... degree of M.L. Stellenbosch University, 2013.

328. Niemann G.R. Shared Responsibility for the Enforcement of International Criminal Law : thesis ... degree of LL.M. Flinders University of Law, 2010.

329. Pal S. Issues and Controversies Surrounding the Use of Plea Bargaining in International Criminal Tribunals : thesis ... degree of Ph.D. / University of Central Lancashire, 2013.

330. Peltonen A. The Role of International Criminal Courts in the Formation of Customary International Law: thesis... degree of M. L. University of Helsinki, 2013.

331. Philippe X. The Principles of Universal Jurisdiction and Complementarity: How do the Two Principles Intermesh?' (June 2006). Vol 88. Number 862, P.377.

332. Policy Paper on Preliminary Examinations, The Office of the Prosecutor (Листопад 2013) Н., 2016.

333. Prosecutor v. Tadić Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995. / ICTY, Appeals Chamber, Case no. IT-94-1-A. (10 August 1995), p. 4.

334. Randall K. C. Universal Jurisdiction under International Law. *Texas Law Review*. 1988. №. 66, P. 785.

335. Razesberger F. The International Criminal Court: the principle of complementarity. Berlin, 2006.

336. Rennie R.I.M. The International Criminal Court: A Contextual Study of s Nascent Court within the International Criminal Legal System : thesis ... degree of LL.M. Dalhousie University, 2003.

337. Report of the Committee on Budget and Finance on the work of its thirty-third session, ICC-ASP/18/15, 27 September 2019, para. 223. URL: https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/ASP18/ICC-ASP-18-15-AV-ENG.pdf.

338. Report of the Bureau on equitable geographical representation and gender balance in the recruitment of staff of the International Criminal Court, ICC-

ASP/18/26, 2-7.12.2019. URL: https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/ASP18/ICC-ASP-18-26-ENG.pdf.

339. Report of the Economic and Social Council for 1997, A/52/3. URL: <https://undocs.org/en/A/52/3>.

340. Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court (14 April 1998) A/CONF.183/2/Add.1.

341. Report of the Working Group on a Draft Statute for International Criminal Court. (A/CN/.4/L.490/Add.1).

342. Rome Statute of the International Criminal Court (Rome, 17 July 1998). United Nations, Treaty Series, vol. 2187. URL: https://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute%28r%29.pdf.

343. Resolution 2198 (2018) Humanitarian consequences of the war in Ukraine. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24432>

344. Sadat L.N. The International Criminal Court and the Transformation of International law: Justice for the New Millenium. *International and Comparative Criminal Law Serie*. 2002. Vol. 31.

345. Saland P. International Criminal Law Principles. *The International Criminal Court*. The Making of the Rome Statute Issues, Negotiationns, Results / Ed. By Roy S. Lee The Hague, London, Boston: Kluwer Law International. 1999. P. 189-216.

346. Schabas W. Introduction to the International Criminal Court. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. P. 60.

347. Schabas W.A. The unfinished work of defining aggression. *The permanent International Criminal Court*. Oxford and Portland, 2004. P. 123-141.

348. Shaptala N.K. Constitutional judicial process in the system of legal process: theoretical basis. *Legea si Viata*. 2019. P. 117-120.

349. Shaw M.N. International law, 6-th edition. NY., 2008. P. 669.

350. Shevchenko A., Kalhanova O., Kudin S., Kravchenko O. Guarantees of realization of the rights and freedoms of the person in the national legal system: teaching technique. *Asian Life Sciences. The Asian International journal of the Life Sciences*. 2019. Supplement 21(2). № 2. 28.

351. Soliman H. The Establishment of a Permanent International Criminal Court: A Critical Analysis of Opposing Theoretical Views : thesis ... degree of M.A. Carleton University, 2001.

352. Stigen J. The relationship between the International Criminal Court and National jurisdictions: The principle of complementarity. Dodrecht, 2008;

353. Struett M.G. The Politics of Constructing the International Criminal Court : thesis ... degree of Ph.D. University of California, 2005.

354. Sydorenko A. Transnational Actors and International Criminal Law: Study of NGOs' influence on formation of International Criminal Court and its jurisdiction : thesis ... degree of M.A. Masaryk University, Brno, 2010.

355. The Constitution of the Republic of Bulgaria of 1991 with the changes were made in 2015. S., 2015.

356. The European Union and the International Criminal Court. May 2010 / Council of the European Union. 62 p. URL: http://ec.europa.eu/europeaid/infopoint/publications/external-relations/74g_eu-icc_en.htm.

357. The Hill: Граждане США должны быть защищены от незаконных действий МУС. URL: <https://theworldnews.net/ru-news/the-hill-grazhdane-ssha-dolzheny-byt-zashchishcheny-ot-nezakonnykh-deistvii-mus>

358. The ICC signs enforcement agreements with Belgium, Denmark, and Finland/ ICC Press Office, 1 June 2010. URL: <http://www.icc-cpi.int/menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/pr533>

359. The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy. *International Criminal Court: Manual for the Ratification and Implementation of the Rome Statute* (March 2008) URL: www.iccnw.org/documents/ICC_Manual_-_March_2008_-_ICLR.pdf> accessed 22 April 2016.

360. The International Court of Justice. The Hague, 1996. P. 73.

361. The International Criminal Court: Summary Checklist for Effective Implementation/ Amnesty International. URL: <http://web.amnesty.org/en/library/info/IO40/015/2000/> en

362. The International Criminal Court: the Making of The Rome Statute – Issues, Negotiations, Results / by R.S. Lee. (ed.). The Hague; Boston, 1999. P. 41–78.

363. The Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, appoints Patricia V. Sellers as her Special Adviser on Gender. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=PR1352>

364. The Prosecutor v. J.-P. Akayesu, Case No ICTR-96-4-T. Judgment, 2 Sept. 1998, p. 578.

365. The Prosecutor v. Saif Al-Islam Gaddafi. No. ICC-01/11-14. URL: <https://www.icc-cpi.int/CaseInformationSheets/GaddafiEng.pdf>

366. UNGA, ‘Report of the International Criminal Court: note / by the Secretary-General’ 70th Session A/70/350 (28.08.2015, 22.04.2016).

367. UN Doc. 11900/08 Document. URL: <https://www.un.org/ru/law/icc/documents.shtml>; UN Doc. 10832/08 and 16119/08. Document. URL: <https://www.un.org/ru/law/icc/documents.shtml>

368. UN Doc. A/RES/44/39 (1989); UN Doc. S/25704 (1993). UN Doc. S/RES/1593 (2005), 31 March 2005. URL: <https://www.un.org/ru/law/icc/documents.shtml>; UN Doc. S/RES/1970 (2011), 26 February 2011. URL: <https://www.un.org/ru/law/icc/documents.shtml>

369. UN War Crimes Commission, *Law Reports of Trials of War Criminals* (1943-1948). URL: <https://search.archives.un.org/downloads/united-nations-war-crimes-commission-unwcc-1943-1948.pdf>

370. UN. DocA/CONF.121/22/Rev.1. URL: <http://www.un.org/ru/documents>.

371. UN. DocA/CONF.46/152. URL: <http://www.un.org/ru/documents/46/152>.

372. Universal Jurisdiction: 14 Principles for the effective exercise of universal jurisdiction / Amnesty International (AI Index: IOR 53\001\99). URL: <http://www.amnesty.org/en/library/info/IO53/001/1999>

373. Universal Jurisdiction: The duty of states to enact and implement legislation/ Amnesty International (AI Index: IOR 53\002-018\2001). URL: <http://www.amnesty.org>

374. Verrydt L. The Quest for International Criminal Liability with regard to Corporations : thesis ... degree of M.L. Ghent University, 2012.

375. Viau S.J.A.P. Universal Jurisdiction: Incoherent Concept or Foundation for New Legal Order? : thesis ... degree of M.L. Queen's University at Kingston, 2003.

376. Volkerstrafgesetzbuch (VStGB). In der Fassung vom 26. Juni 2002. *Fundstelle. BGB.* 2002. №1.

377. Voskanov S.G. The process and ways of the coordination of norms of the internal law with the norms of international law. *The law: the theory and practice.* URL: <http://www.yurclub.ru>.

378. Walia I.K. Crimes under International Criminal Law: A Need for Restriction on Exclusion of the Jurisdiction : thesis ... degree of LL.M. Rajiv Gandhi National University of Law, 2011.

379. Westers Third New International Dictionary, Cambr. (Mass.), 1966.

380. Wierczynska K. Hierarchia zbrodni w prawie miedzynarodowym. *Panstwo I Prawo.* W-wa, 2016. №1. S. 58-72.

381. Williams S., Schabas W. Article 17 – Issues of Admissibility. *Commentary on The Rome Statute of The International Criminal Court: Observers Notes, Article by Article.* P. 605–626.

382. Williams S.J. Hybrid and Internationalized Criminal Tribunals: Jurisdictional Issues: thesis ... degree of Ph. D. Durham University, 2009.

383. Wong C. Criminal Law, Criminal Jurisdiction and Criminal Justice : thesis ... degree of LL.D. / C. Wong, University of Lund, 2004.

384. Zimmermann A. Role and Function of International Criminal Law in the International System After the Entry into Force of the Rome Statute of the International Criminal Court. *German Yearbook of International Law*, 2002. №45. P. 36.

385. Zimmermann A. The Creation of a Permanent International Criminal Court / *Max-Planck Yearbook of International Law*, Vol. 169. 1998. P. 71.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця 1

Країна	Україна	Азербайджанська Республіка	Республіка Білорусь	Грузія
Перелік посадових осіб, на яких розповсюджується імунітет з посиланням на відповідну статтю конституції	Депутати Верховної Ради України (ст.80), Президент України (ст. 105), судді (ст. 126)	Депутати Національних Зборів (ст.90), Президент (ст.106), Прем'єр-міністр (ст. 123), судді (ст. 128)	Депутати Палати Представників та члени Ради Республіки (ст.102)	Члени Парламенту Грузії (ст. 52), Президент (ст.75), судді (ст.88)

Таблиця 2

Країна	Республіка Казахстан	Республіка Киргизстан	Республіка Молдова	Республіка Вірменія
Перелік посадових осіб, на яких розповсюджується імунітет з посиланням на відповідну статтю конституції	Президент (ст.46), депутати Праламенту (ст.52), Голова та члени Конституційної ради (ст. 71 (5)), судді (ст. 79 (2))	Президент (ст. 49 (1)), Депутати Законодавчих Зборів та депутати Зборів народних представників (ст. 56 (3)), судді (ст. 79 (4))	Депутати Парламенту (ст.70 (3)), Президент (ст.81)	Депутати Національних зборів (ст. 66)

Таблиця 3

Країна	Республіка Таджикистан	Туркменистан	Республіка Узбекистан	Російська Федерація
Перелік посадових осіб, на яких розповсюджується імунітет з посиланням на відповідну статтю конституції	Президент (ст.72), Народні депутати (ст.59), судді (ст.91)	Президент (ст.60), Депутати (ст.70), судді (ст.101)	Депутати Олій Мажліса (ст.88), Президент (ст.91), судді (ст.112)	Президент (ст.91), Члени Ради Федерації і Депутати Державної думи (ст.98), судді (ст. 122)

Закон України
**Про співробітництво між Міжнародним кримінальним судом
та Україною**

Глава I.

Загальні положення

Стаття 1. Сфера дії Закону

1. Цей Закон регламентує співробітництво між Міжнародним кримінальним судом (МКС), заснованим Римським статутом Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року (далі Статут) і Україною; визначає національний орган, відповідальний за координацію співробітництва між Міжнародним кримінальним судом і Україною, визначає форми надання взаємної правової допомоги у процесі такого співробітництва.

2. Терміни, що застосовуються в цьому Законі, використовуються у значенні, встановленому Статутом.

Стаття 2. Правова база співробітництва з Міжнародним кримінальним судом

Правову базу співробітництва з Міжнародним кримінальним судом становлять Конституція України, Статут, цей закон та інші нормативно-правові акти України.

Глава II.

Національний орган, відповідальний за координацію співробітництва між
Міжнародним кримінальним судом та Україною

Стаття 3. Національний орган, відповідальний за координацію співробітництва між Міжнародним кримінальним судом та Україною

1. Національним органом, відповідальним за координацію співробітництва між Міжнародним кримінальним судом та Україною, є Міністерство юстиції України (Національний орган), що отримує від МКС прохання про співробітництво, вживає необхідних заходів для виконання прохань, а також координує в разі потреби діяльність, здійснювану уповноваженими органами в ході виконання прохань.

2. Міністерство юстиції України здійснює співробітництво із МКС через Управління співпраці з МКС.

3. Для забезпечення співробітництва з МКС Національному органу надаються такі повноваження:

- отримувати прохання про співробітництво, які виходять від МКС;
- розробляти процедури співробітництва;
- за необхідності виносити протести щодо юрисдикції МКС;
- ухвалювати рішення про вжиття необхідних заходів з метою належного співробітництва, а також визначати компетентний орган, на який покладається виконання прохання;
- інформувати МКС про результати виконання запиту;
- проводити консультації з МКС з питань, що стосуються прохання, в тому випадку, коли така процедура передбачена Статутом;

- за необхідності і відповідно до закону вживати заходів для призначення захисника і надання інших видів правової допомоги;
- приймати рішення про передачу особи, яка переслідується, МКС;
- на підставі ст. 70 (4) (b) Статуту передавати прохання про судове переслідування, отримане від МКС, відповідному компетентному органу влади;
- приймати рішення на прохання МКС з метою виконання вироку про позбавлення волі на території України, прийняття засудженої особи та стягнення штрафу, відшкодування інших витрат МКС;
- з метою невідкладного вжиття заходів, зазначених у проханні, визначати форми та умови його виконання;
- передавати МКС від імені України докази й інформацію, зібрану органами влади України, та якщо це дозволить МКС, розпочати процедуру переслідування;
- звертатися з проханням про відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням прохання, що надійшло від МКС, коли таке відшкодування передбачається Статутом;
- виконувати інші функції, передбачені Статутом.

Стаття 4. Зобов'язання органів державної влади щодо виконання прохань, які надходять від МКС

Національний орган і компетентні органи влади, які отримали прохання, що виходить від МКС, повинні виконати це прохання в терміни, передбачені Статутом та національним законодавством України.

Стаття 5. Консультації з МКС

Відповідно до Статуту Національний орган наділений правом проводити консультації з МКС з питань, що стосуються прохання. Консультації з МКС мають обов'язковий характер, якщо задоволення запиту:

- а) суперечить основним принципам права держави, як вказується в статті 93 (3) Статуту;
- б) стосується інтересів національної безпеки;
- в) перешкоджає розслідуванню або судовому переслідуванню у справі, відмінному від справи, про яку йдеться в запиті;
- г) порушує державний або дипломатичний імунітет.

Стаття 6. Сприяння співробітництва Національного органу з МКС.

Належне співробітництво Національного органу з МКС у межах своїх повноважень забезпечують:

- Національна поліція України;
- Служба безпеки України;
- Державне бюро розслідувань України;
- Офіс Генерального прокурора України;
- суди України;
- Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади;

Стаття 7. Порядок набрання чинності цим Законом

Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА

04053, Київ, пров. Несторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norm@rada.gov.ua

№ _____

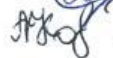
АКТ

1 " 10 2020 р.
впровадження в правотворчий процес результатів дисертаційного дослідження Щербань Євгенії Володимирівни на тему: «Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду»

Ученим секретарем Інституту законодавства Верховної Ради України доктором юридичних наук, старшим науковим співробітником Биковим О.М.; головним консультантом відділу проблем розвитку національного законодавства кандидатом юридичних наук, доцентом Нецькою Л.С., заступником завідувача відділу європейського права та міжнародної інтеграції, кандидатом юридичних наук Кондратовою А.М. вивчено матеріали дисертації аспірантки Щербань Євгенії Володимирівни і встановлено, що вони можуть бути використані для удосконалення законодавства шляхом внесення змін і доповнень, а саме до Законів України «Про міжнародні договори України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Конституційний Суд України», Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Положення про Міністерство юстиції України та ін.

Результати дисертації відображено у низці публікацій, а саме:

1. Shcherban E. The legal nature of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 4(1). P. 188-193.
2. Щербань Є.В. Проблема упередженості національного судочинства через призму положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 190-196.
3. Щербань Є.В. Конституційно-правові основи імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 66-73.
4. Щербань Є.В. Принцип компліментарності як конституційно правова засада імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 58-65.
5. Щербань Є.В. Конституційний шлях до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Конституція України в умовах сьогодення: збірник тез науково-практ. круглого столу, присвяченого Дню Конституції України (м. Київ, 24 червня 2019 р.)*. К., 2019. С. 240-241.

 О.М. Биков
 Л.С. Нецька
 А.М. Кондратова

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

2020 р.

АКТ

впровадження в освітній процес результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри конституційного права та прав людини Щербань Євгенії Володимирівни на тему: «Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду»

Комісія у складі:

Професора кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, доцента Стрельченко О.Г.; доцента кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук Шаптали Н.К., розглянувши матеріали дисертації аспірантки Щербань Євгенії Володимирівни на здобуття наукового ступеня доктора філософії (081 – Право), встановила, що вони використовувались і надалі можуть бути використані під час розробки робочих програм, підготовки до семінарських занять курсантів і студентів з навчальних дисциплін «Конституційне право», «Конституційна реформа в Україні», «Міжнародно-правові стандарти з прав людини», «Захист та дотримання прав людини в правоохоронній діяльності», «Захист та дотримання прав людини в професійній діяльності», «Забезпечення прав людини в правозастосовчій практиці» тощо.

Результати дисертації Щербань Євгенії Володимирівни відображено у таких публікаціях, що рекомендовані для вивчення курсантам і студентам Національної академії внутрішніх справ:

1. Щербань Є.В. Проблема упередженості національного судочинства через призму положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 190-196.

2. Щербань Є.В. The legal nature of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Visegrad Journal on Human Rights* 2019. № 4 (1). P. 188-193. (Словаччина)

3. Щербань Є.В. Конституційно-правові основи імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 66-73.

4. Щербань Є.В. Принцип комплементарності як конституційно правова засада імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство України» *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 2018. № 3 (108). С. 58-66.

5. Щербань Є.В. Становлення та суть інституту представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. №6. С. 97-103.

6. Щербань Є.В., Камінська Н.В. Деякі питання імплементації Римського статуту про Міжнародний кримінальний суд. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 2020. № 2 (115). С. 138-143.

7. Щербань Є.В. Проблеми визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на національному рівні. *Невідкладні заходи з протидії російської агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти: збірник науково-практ. конфер. / Національна академія державного управління при Президентові України, Представництво Президента України в АРК (м. Київ, 4 вересня 2018 р.). К., 2019. С. 169-172.*

8. Щербань Є.В. Європейський досвід імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми кримінального права. матеріали IX Всеукр. науково-теоретичної конфер. (м. Київ, 21 листопада 2018 р.). К, 2018. С.391-394.*

9. Щербань Є.В. Конституційний шлях до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Конституція України в умовах сьогодення: збірник тез науково-практичного круглого столу, присвяченого Дню Конституції України (м. Київ, 24 червня 2019 р.). К., 2019. С.240-241.*

ВИСНОВОК. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, доступність і практичну доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення всіх видів занять.

Члени комісії:

28.08.2020 р.

Оксана СТРЕЛЬЧЕНКО

Наталя ШАПТАЛА

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Щербань Є.В. Проблема упередженості національного судочинства через призму положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 190-196.
 2. Щербань Є.В. The legal nature of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Visegrad Journal on Human Rights* 2019. № 4 (1). P. 188-193.
 3. Щербань Є.В. Конституційно-правові основи імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 66-73.
 4. Щербань Є.В. Принцип комплементарності як конституційно правова засада імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство України» *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 2018. № 3 (108). С. 58-66.
 5. Щербань Є.В. Становлення та суть інституту представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. №6. С.97-103.
 6. Щербань Є.В., Камінська Н.В. Деякі питання імплементації Римського статуту про Міжнародний кримінальний суд. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 2020. № 2 (115). С. 138-143.
- які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:*
7. Щербань Є.В. Здійснення представництва юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження під час обшуку. Сучасні тенденції реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства: *збірник матеріалів науково-практичної конференції Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. (м. Київ, 2 лютого 2018 р.). Київ, 2018. С. 100-104.
 8. Щербань Є.В. Проблеми визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на національному рівні. *Невідкладні заходи з протидії російської агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти*: збірник науково-практ. конфер. / Національна академія державного управління при Президентові України, Представництво Президента України в АРК (м. Київ, 4 вересня 2018 р.). К., 2019. С. 169-172.
 9. Щербань Є.В. Конституційні моделі імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду країнами-учасницями Європейського Союзу. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи*: матер. II-ої заочної науково-практичної конфер. (м. Львів, 23 листопада 2018 р.). Л., 2018. С. 82-84.

10. Щербань Є.В. Ратифікація Римського статуту Україною в контексті євроінтеграції. *Забезпечення прав людини в контексті інтеграційних процесів в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 29 листопада 2018 р.). К, 2018. С. 242-245.

11. Щербань Є.В. Європейський досвід імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми кримінального права*. матеріали ІХ Всеукр. науково-теоретичної конфер. (м. Київ, 21 листопада 2018 р.). К, 2018. С. 391-394.

12. Щербань Є.В. Конституційний шлях до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Конституція України в умовах сьогодення*: збірник тез науково-практ. круглого столу, присвяченого Дню Конституції України (м. Київ, 24 червня 2019 р.). К., 2019. С. 240-241.

13. Щербань Є.В. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду для України : *ad hoc* чи ратифікація?» *Римський статут Міжнародного кримінального суду: проблеми імплементації до національного законодавства України*: матеріали дискусійної панелі ІV Харківського міжнар. юридичного форуму (Харків, 25 вересня 2020 р.). Х., 2021. С. 69-72.